

theatre

Theatre as empowerment methodology for IVET

Teatr jako metodyka wspomagająca wstępne kształcenie i szkolenia zawodowe

Program Uczenie się przez całe życie 2007-2013

Leonardo da Vinci
Transfer Innowacji

PODRĘCZNIK / Zadanie nr 18 WP4

Numer referencyjny: 2013-1-IT1-LEO05-03968 Pula: G33D13000550006

Tłumaczenie: Rafał Paprocki

Wydawca: Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne Teatr Grodzki
ul. S. Sempołowskiej 13, 43-300 Bielsko-Biała
biuro@teatrgrodzki.pl

Skład i druk: Zakład Introligatorsko-Drukarski
Stowarzyszenia Artystycznego Teatr Grodzki
Zakład Aktywności Zawodowej

Projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej. Odpowiedzialność za niniejszą publikację spoczywa po stronie autora, Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za jakiegokolwiek jej wykorzystanie w sposób inspirowany zawartymi informacjami.

Spis treści

Wprowadzenie	6
PROJEKT THEATRE	6
Jak tworzone ten podręcznik	8
Dla kogo jest ten podręcznik?.....	8
Podłoże projektu	9
Projekt THEATRE: dobre praktyki	12
Ogólny zarys tematyki	12
Potencjalne grupy docelowe	14
Jak rozpoznawać i angażować uczniów zagrożonych „wypadnięciem” z WKSZ	17
Identyfikacja.....	17
Zaangażowanie	19
Teatr jako metodyka wspomagająca dla uczniów zagrożonych „wypadnięciem” z WKSZ	22
Metodologia Cosquillas	25
Warsztaty Cosquillas	25
Cele główne	26
Metodologia.....	28
Jak tworzyć i utrzymywać spójność grupy	28
Podejście bazujące na improwizacji	31
Etapy i działania	33
Dodatkowe zagadnienia dotyczące 5 etapów metodologii „Cosquillas”	44
Co można robić po - lub w trakcie 5 etapów metodologii „Cosquillas”	46

Twórcze pisanie scenariusza	47
Pytania do osób dorosłych	48
Wielkie przedstawienie	49
Zastosowanie Informatyki i umiejętności cyfrowych	52
Nauka poprzez nowoczesne technologie	53
Grupy docelowe	54
Połączenie dobrych praktyk z warsztatami teatralnymi	55
Etapy	57
Dodatkowe zagadnienia z zakresu informatyki i multimedków w połączeniu z warsztatami teatralnymi	57
Współpraca pomiędzy specjalistami (ekspertci teatralni i nauczyciele informatyki)	58
Wykorzystanie warsztatów THEATRE w zdobywaniu wiedzy i umiejętności zawodowych	59
Umiejętności życiowe	59
Kompetencje kluczowe	61
Umiejętności i kompetencje zawodowe	65
Inne przydatne umiejętności i kompetencje zawodowe	71
Ocena i wykorzystanie uzyskanych wyników	73
Ewaluacja w świetle wspomaganie warsztatów teatralnych	74
Inne możliwe metody ewaluacyjne	82
Rola edukacji i kadry szkoleniowej	84
Testowanie metodyki przez instruktorów i nauczycieli	85
Charakterystyka i kompetencje członków kadry szkoleniowej	87
Instruktor teatralny	87
Nauczyciele/instruktorzy	89
Doradca zawodowy	90
Doradca ds. edukacji szkolnej	90
Działania sieciujące	92
Załącznik nr 1	96

Wprowadzenie

Projekt THEATRE

Niniejszy podręcznik jest końcowym wynikiem prac w obrębie projektu *Transfer Innowacji Leonardo da Vinci* i zatytułowany jest „Teatr jako metodyka wspomagająca wstępne kształcenie i szkolenia zawodowe (WKSZ)”.

Projekt ma na celu przeniesienie i włączenie dobrych praktyk, które Centro Studi Opera Don Calabria (włoski partner-wnioskodawca) realizuje od wielu lat w walce z przedwczesnym kończeniem edukacji szkolnej właśnie poprzez kursy i szkolenia zawodowe. Za dobrą praktykę uważane jest działanie oparte na wykorzystaniu działań teatralnych w kształceniu osób biorących udział w szkoleniach zawodowych. Niniejsze cele realizowane są podczas zajęć odbywających się w pracowniach teatralnych „Cosquillas”. System ten współtworzą profesjonalni wychowawcy, pedagodzy i eksperci w dziedzinie sztuki legitymujący się wieloletnim doświadczeniem zawodowym w trudnym środowisku społecznym¹.

Projekt ten finansowany jest w ramach programu „Nauka przez całe życie”, jego rozpoczęcie miało miejsce w październiku 2011, a czas trwania obejmował okres 2 lat. Został on zrealizowany dzięki współpracy europejskich partnerów wywodzących się z 6 następujących organizacji:

- Centro Studi Opera Don Calabria, Ferrara, Włochy
- Centro Ricerche Documentazione e Studi, Ferrara, Włochy
- Bogazici University, Istanbul, Turcja
- Stowarzyszenie Teatr Grodzki, Bielsko-Biala, Polska
- Evangelische Akademie Bad Boll, Bad Boll, Niemcy
- The Cedar Foundation, Belfast, Wielka Brytania

---

¹ Massimiliano Piva (aktor i reżyser artystyczny) i Alessia Veronese (pedagog) są rdzennymi przedstawicielami teatru „Cosquillas”; są oni jego twórcami i wieloletnimi propagatorami (<https://www.facebook.com/TeatroCosquillas?fref=ts>).

W celu skutecznej realizacji dobrych praktyk projekt oferował różnorodne zestawy zadań i ćwiczeń.

A) Badania i prace porównawcze

Na początku projektu każdy z partnerów przedstawił badanie prezentujące główne cechy krajów biorących udział w projekcie, w tym raporty w zakresie:

- opisu podłoża WKSZ (ustawodawstwo krajowe, główne instytucje publiczne i prywatne oraz organizacje zajmujące się działaniami WKSZ, wskaźniki przedwczesnego kończenia edukacji wraz z głównymi przyczynami)
- istniejących podejść i strategii likwidacji zjawiska przedwczesnego kończenia edukacji (funkcjonowanie wsparcia i poradnictwa edukacyjnego, przykłady dobrych praktyk dostępnych w danym kraju/na jego terytorium mające na celu ograniczenie zjawiska przedwczesnego kończenia edukacji, jak również działania wykorzystujące metody artystyczne, informatyczne i multimedialne)
- możliwych obszarów zastosowania metody teatralnej w procesie transferu innowacji.

Raport porównawczy został sporządzony na podstawie badań krajowych. Porównanie umożliwiło sformułowanie dalszych wytycznych oraz sposobów wymiany dobrych praktyk pomiędzy zaangażowanymi partnerami, w tym udoskonalenie dobrych praktyk stosowanych przez specjalistów z Włoch właśnie dzięki ich współpracy z pozostałymi krajami UE.

B) Definicja innowacyjnego i alternatywnego podejścia do procesu kształcenia

Niniejszy etap został poświęcony planowaniu operacyjnemu skupionemu na przeniesieniu dobrych praktyk w zależności od aktualnie występującego kontekstu. Każdy z partnerów reprezentował inny rodzaj podejścia do zagadnienia – realizacja całości miała być czymś więcej, niż sumą wkładów poszczególnych podmiotów. Jako niezależni partnerzy cechowali się oni różnymi zdolnościami operacyjnymi oraz powiązaniem środowiskowymi, tak więc zadaniem każdego z nich było wypracowanie optymalnego podejścia do współpracy. Na tej podstawie realizowane było 5 planów biorących pod uwagę potencjalnych beneficjentów, metody, czas realizacji oraz rodzaje zaangażowania każdej z organizacji.

Na podstawie planów cząstkowych wypracowany został wspólny plan wdrożenia, uwzględniający główne cele oraz wspólne wytyczne i sugestie. Wynikiem końcowym miała być europejska wartość dodana zawierająca wskazówki co do sposobów przenoszenia dobrych praktyk w oparciu o teatralną metodę WKSZ.

C) Szkolenia kadry trenerskiej

Trzeci pakiet prac miał na celu popularyzację treści i dobrych praktyk ku wypracowaniu podejścia niezbędnego do realizacji zadań w kontekście lokalnym. Zaangażowanie trenerów i operatorów wynikało również z potrzeby ewaluacji uzyskiwanych wyników. Pierwsza ocena prowadzonych prac realizowana była przez trenerów na koniec sesji szkoleniowych.

Szkolenia kadry trenerskiej przebiegało w następujący sposób:

- Przeprowadzenie warsztatów w Niemczech; poszczególne podmioty pochodzące z krajów partnerskich bezpośrednio testowały i omawiały obronę metodykę
- Szkolenia na terytoriach krajów partnerskich trwające 20 godzin. W zależności od potrzeb partnerów zaangażowani byli różnego rodzaju specjaliści, zarówno wewnętrzni, jak i zewnętrzni względem danych organizacji. Łącznie w szkolenia zaangażowanych zostało 85 osób.

D) Doświadczenia pilotażowe

Partnerzy bezpośrednio wywodzący się z danych organizacji lub je wspierający z powodzeniem stosowali metodologię Cosquillas na terenach wybranych szkół, ośrodków WKSZ i innych organizacji wspomagających osobisty i zawodowy rozwój uczniów zagrożonych przedwczesnym porzuceniem edukacji.

Aby przetestować metodologię Cosquillas, personel projektu i podmioty gospodarcze biorące udział w szkoleniach zaangażowały ponad 200 uczniów z Włoch, Niemiec, Turcji, Irlandii Północnej i Polski. Uczniowie byli w wieku 15-30 lat i zazwyczaj uczęszczali do szkół i ośrodków WKSZ lub brali udział w specjalnych programach na rzecz rozwoju zawodowego i osobistego.

Na podstawie doświadczeń pilotażowych partnerzy przedłożyli raporty dotyczące swoich badań, opisując mocne i słabe strony działań zaobserwowane w fazie testów. Na podstawie tejże oceny zatwierdzona została ostateczna wersja zestawu dobrych praktyk i to właśnie ona jest przedmiotem niniejszego podręcznika.

E) Działania koordynujące i popularyzujące

Podczas trwania projektu partnerzy byli w stałym kontakcie z stronami zaangażowanymi, operatorami i trenerami, co sprzyjało skutecznemu przenoszeniu dobrych praktyk, właściwej ocenie rezultatów oraz planowaniu realizacji podejścia teatralnego po zakończeniu projektu.

Jak tworzone ten podręcznik?

Według wyników na temat każdego z działań realizowanych podczas trwania projektu oraz bieżącej analizy porównawczej i podejścia porównawczego, wstępną wersję dobrych praktyk udało się znacząco udoskonalić dzięki udziałowi partnerów i zaangażowaniu bezpośrednich i pośrednich beneficjentów.

Uzyskano trzy podstawowe spojrzenia na dobre praktyki realizowane od początku projektu: spojrzenie oparte na podstawie badań porównawczych, bazujące na pierwszej ocenie opartej na zaangażowaniu instruktorów i operatorów oraz spojrzenie uformowane po zakończeniu doświadczeń pilotażowych.

Ostateczna wersja dobrych praktyk zawarta w tym podręczniku jest wynikiem współpracy partnerów i zainteresowanych stron z różnych krajów, obejmuje ona także wybrane wskazówki i wypracowane podejścia opisane we wspólnym planie realizacji.

Ostatecznie, poprawiona wersja dobrych praktyk:

- stanowi bazę pod ujednoczony podręcznik rozwoju i transferu dobrych praktyk
- stanowi wspólne narzędzie do planowania i pilotowaniu powyższego transferu
- dostarcza ogólnych wytycznych dotyczących skutecznego transferu dobrych praktyk

Dla kogo jest ten podręcznik?

Główny cel podręcznika polega na czytelnym przedstawieniu ostatecznej wersji dobrych praktyk i dostarczeniu wskazówek oraz sugestii na temat transferu dobrych praktyk w obrębie różnych systemów WKSZ lub systemów z nim związanych.

Podręcznik został pomyślany jako elastyczne i skalowalne narzędzie przydatne dla tych, którzy zamierzają przenieść proponowaną metodykę na lokalny grunt.

Podręcznik stanowi więc kompleksowy zarys definiujący zakresy i cele, zaplanowane działania oraz wszelkie czynności niezbędne do transferu dobrych praktyk.

Wszystkie zainteresowane tym osoby i organizacje powinny jednak postrzegać niniejszy dokument jako zbiór ogólnych wytycznych w przenoszeniu dobrych praktyk na grunt lokalny. Omawia on główne tematy, na których opierają się dobre praktyki, osadzając poruszane zagadnienia we właściwych ramach.

CD-ROM dołączony do podręcznika zawiera wszystkie podstawowe narzędzia i dokumenty, które mogą być przydatne w lepszym zrozumieniu i zastosowaniu proponowanego podejścia w taki sposób, aby metoda teatralna wypełniła zadanie przeciwdziałania przedwczesnemu kończeniu edukacji.

Podłoże projektu

EUROPA 2020- cele i wyzwania w dziedzinie edukacji i kształcenia zawodowego

Europa 2020 jest dziesięcioletnią strategią Unii Europejskiej dedykowaną wzrostowi gospodarczemu. Ma ona na celu nie tylko przezwyciężenie obecnego kryzysu gospodarek wielu państw członkowskich, lecz pragnie również uzupełnić braki w aktualnym modelu wzrostu i stworzyć warunki dla alternatywnego typu rozwoju gospodarczego – bardziej inteligentnego, zrównoważonego i sprzyjającego integracji społecznej. Aby to osiągnąć Unia Europejska wyznaczyła pięć celów, które należy osiągnąć do końca obecnej dekady. Dotyczą one kwestii zatrudnienia, badań naukowych i innowacji, integracji społecznej i walki z ubóstwem, klimatu, energii oraz edukacji.

Łatwiejszy dostęp do edukacji i szkoleń (szkolenia zawodowe), zwłaszcza w początkowym okresie studiów jest z pewnością jednym z czynników, który redukuje zjawisko absencji zawodowej oraz braku motywacji i daje zainteresowanym osobom kolejną szansę nauki. Przerwywanie szkoły nie powinno być zjawiskiem nieodwracalnym, zwłaszcza biorąc pod uwagę, że każdego roku w Europie około pół miliona młodych ludzi (14% populacji szkolnej) wypada z systemu edukacji zwiększając ryzyko bezrobocia oraz pogłębiając ubóstwo i marginalizację.

Zjawisko to dotyczy głównie osób w wieku od 18 do 24 lat legitymujących się zaledwie niższym-średnim wykształceniem (odpowiednik poziomu O-level w Wielkiej Brytanii). Poza szkodami osobistymi, przedwczesne kończenie nauki szkolnej hamuje wzrost gospodarczy i konkurencyjność rynkową. W rzeczywistości, nowoczesne i zaawansowane technologicznie gospodarki potrzebują wykwalifikowanych pracowników, podczas gdy przedwczesnie kończący edukację są narażeni na wyłączenie świadczeń socjalnych, obciążając tym samym budżet państwa.

Plan UE w zakresie zwalczania przedwczesnego kończenia nauki szkolnej ma na celu obniżenie odsetka tego zjawiska do poniżej 10% do roku 2020. Wzywa on

kraje członkowskie do opracowania zasad, które kompleksowo obejmą cały cykl edukacji – usunięcie czynników wpływających na przedwczesne kończenie edukacji, zwalczanie problemów w zarodku i umożliwienie drugiej szansy tym młodym ludziom, którzy żałują już podjętych decyzji. Plan ten skupia się na trzech obszarach:

Zapobieganie

Wyrównanie dostępu do wysokiej jakości edukacji wczesnoszkolnej. Wprowadzenie środków, które zapewnią powszechny udział w zajęciach szkolnych, m.in. dających wsparcie językowe dla dzieci imigrantów.

Interwencja

Sygnaly ostrzegawcze typu wagary lub słabe wyniki powinny spotykać się ze wsparciem mentorskim, zintensyfikowana powinna być również współpraca nauczycieli z rodzicami.

Kompensacja

Uczniowie, których spotkał problem „wypadnięcia” z systemu edukacji powinni otrzymywać szansę na zdobycie niezbędnych kwalifikacji również na późniejszym etapie. Szkoły „drugiej szansy” powinny zapewnić uczniom naukę w mniej licznych klasy, a metody nauczania powinny być bardziej spersonalizowane i elastyczne w porównaniu z tradycyjnymi szkołami powszechnymi.

Obniżenie wskaźnika przerywania nauki szkolnej jest jednym z pięciu celów strategii „Europa 2020” na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Kraje UE sygnalizują różne odsetki i trendy dotyczące powyższych zjawisk w zależności od charakterystyki danego kraju (system kształcenia, gospodarka i struktura zatrudnienia, kultura, możliwości społeczne, itp.). W konsekwencji, każdy z krajów rozwiązuje ten problem we właściwy sobie sposób. Pojawia się jednak coraz większa świadomość tejże kwestii w całej UE, z czego wyłania się potrzeba przeciwdziałania przedwczesnemu kończeniu nauki w bardziej kompleksowy sposób. Jest to jednak temat bardzo skomplikowany, w którym jednocześnie splecionych jest ze sobą wiele różnych czynników.

Strategie realizowane przez poszczególne państwa członkowskie usiłujące rozwiązać problem przedwczesnego kończenia edukacji mające na celu zapobieganie, interwencję i kompensację można podsumować w następujący sposób:

- system wczesnego wykrywania problemu
- redukcja zjawiska powtarzania klasy

- zaspokajanie konkretnych potrzeb dzieci z rodzin emigrantów
- prowadzenie skutecznej ewidencji osób zagrożonych problemem
- doskonalenie systemów kształcenia i szkolenia zawodowego poprzez poprawę systemu doradztwa, ułatwienia w dostępie do rynku pracy, osłabienie barier przejścia pomiędzy kształceniem ogólnym i zawodowym, zwłaszcza dla uczniów słabo radzących sobie w systemie kształcenia ogólnego.

W większości przypadków działania i programy przyjęte w celu zwalczania zjawiska przedwczesnego kończenia edukacji zależą od przyjętej polityki krajowej lub regionalnej/lokalnej czy przyjętych środków legislacyjnych (programy ogólne lub szczególne, długo- lub krótkookresowe). Często działania te mają na celu zapobieganie lub redukcję omawianego problemu poprzez zapewnienie dodatkowej nauki i wsparcia edukacyjnego (w niektórych przypadkach – tworzenie dedykowanych klas dla młodzieży z grup ryzyka), poprawę lub ułatwienia w dostępie do rynku pracy, wzmocnienie (lub wprowadzenie) usług doradczych i wsparcia zawodowego, lub też wypracowanie ścieżek szkoleniowych mających pomóc w pomyślnym przechodzeniu z jednego poziomu edukacji do drugiego.

Tym sposobem, wstępny system edukacji i szkoleń zawodowych zwykle staje się naturalnym „rezerwuarem” uczniów doświadczających problemów edukacyjnych lub osób narażonych na ryzyko przedwczesnego ukończenia nauki. Biorąc pod uwagę fakt, że odsetek tych uczniów jest wciąż wyższy od założonego w UE można powiedzieć, że strategia ta nie zawsze się sprawdza, zwłaszcza uwzględniając determinanty dotyczące problemów psychologicznych i osobistych. Dlatego też osoby zagrożone, nawet po przekierowaniu do nauki zawodu wciąż niosą z sobą ryzyko wynikające z obecności utrzymujących się w ich otoczeniu czynników ryzyka.

Działania i programy wspierane środkami prawnymi lub polityką lokalną są przydatne w zwalczaniu czynników ryzyka, ale ich skuteczność maleje biorąc pod uwagę indywidualne przypadki, zwłaszcza na poziomie psychologicznym i osobistym.

Centra WKSZ i szkoły powinny zostać wyposażone w elastyczne narzędzia i metody rozwiązywania konkretnych problemów regularnie występujących pośród osób zagrożonych „wypadnięciem” z systemu edukacji.

Dobre praktyki opisane w niniejszej publikacji umożliwiają skuteczne podejście do zapobiegania zjawisku przedwczesnego kończenia nauki w systemie WKSZ; mogą one być przyjęte i wdrażane w różnych kontekstach i w obrębie różnych typologii użytkowników.

Dobre praktyki wg projektu THEATRE

Ogólny zarys tematyki

Dobra praktyka to metoda lub technika umożliwiająca ciągle uzyskiwanie wyników lepszych, niż uzyskiwanych innymi środkami, a przez to służąca jako punkt odniesienia.

Wychodząc od powyższej definicji, projekt THEATRE jest przeniesieniem podejście do nauki w oparciu o system opracowany i wdrożony przez centrum kształcenia zawodowego Centro Studi Opera Don Calabria zmierzający do zmniejszenia ryzyka przedwczesnego kończenia edukacji wśród młodzieży.

Metodologia „**uczenia się poprzez teatr i zabawę**” jest autentycznym systemem nauczania oraz pochodną podejścia humanistyczno-afektywnego, opartego na nauczaniu technik edukacyjnych poprzez gry i zabawę. W ramach podejścia humanistyczno-afektywnego centralną rolę spełnia emocjonalne i relacyjne zaangażowanie uczniów, biorąc pod uwagę indywidualne cechy osobowości jednostek. Uwaga skupiona jest na czynnikach mających wpływ na zdolność uczenia się jednostki.

Zgodnie z tym założeniem, Centro Studi Opera Don Calabria od wielu lat organizuje działania teatralne poświęcone uczniom uczęszczającym na wstępne szkolenia zawodowe. Doświadczenia stąd wypływające znajdują swe praktyczne zastosowania w pracy

zawodowych wychowawców, pedagogów i ekspertów w dziedzinie sztuki związanych ze Stowarzyszeniem Teatralnym „Cosquillas”², działając od wielu lat w środowisku noszącym cechy wykluczenia społecznego.

Warsztaty teatralne mogą być również związane z innymi obszarami zawodowymi, takimi jak cyfrowe zastosowania kamer internetowych czy działania dźwiękowe i filmowe, które są nie tylko zaprojektowane w celu zdobycia zaawansowanej wiedzy w domenie cyfrowej, ale także pomagają rozwijać samoświadomość i poprawiać umiejętności i kompetencje poprzez tworzenie dokumentalnych materiałów audio-wizualnych. „Rdzeń” tych działań może być zdefiniowany jako interdyscyplinarna integracja alternatywnych form uczenia się osiągnięta poprzez teatralną działalność edukacyjną i wszechstronne wykorzystanie współczesnych mediów.

Metoda ta znajduje zastosowanie w wielu dziedzinach wiedzy, co jest szczególnie przydatne w nauce języka obcego czy kluczowych kompetencji i umiejętności zawodowych. Metodyka oparta na teatrze jest szczególnie przydatna dla młodzieży zagrożonej przedwczesną rezygnacją z tradycyjnych ścieżek edukacyjnych i zawodowych.

Niniejsza metoda powinna być prezentowana uczniom jako coś odmiennego od znanych im kursów edukacyjnych i zawodowych. Gdy realizowana jest w kontekstach zawodowych i edukacyjnych traci wówczas „instytucjonalne” cechy „klasycznej” edukacji: środowisko uczenia się, krzesła i stoły powinny być poprzestawiane, a przestrzeń zaaranżowana na nowo. Uczniowie rozumieją wtedy, że to oni są głównymi aktorami i jako tacy rozpoczynają odgrywanie swoich własnych ról.

Należy jednak pamiętać o dyscyplinie nawet, gdy panuje ogólny klimat zabawy i swoboda w wyrażaniu uczuć.

Stosowana metoda jest przede wszystkim przydatna w tworzenia jednostkowych, grupowych i środowiskowych warunków niezbędnych do wytworzenia w uczniach poczucia pewności siebie i motywacji do pogłębiania rozwoju osobistego, w szczególności zaś motywując ich do nauki.

Niniejszy model oparty jest na dwóch zasadach:

1) Wartość etyczną podejścia pedagogicznego określają następujące aspekty:

- Centralna rola ucznia
- Uczeń traktowany jest indywidualnie
- Poszanowanie płci, etniczności i różnic religijnych

² <https://www.facebook.com/TeatroCosquillas>

- Ciągłe poszukiwanie roli i sensu nauki
- Dzielenie się nauką i jej wynikami
- Możliwość poszukiwania i wyboru własnych rozwiązań

2) Na jakość kształcenia składają się następujące aspekty:

- Elastyczne, indywidualne i negocjowalne warunki nauki
- Uczniowie są odpowiedzialnymi za siebie przewodnikami na własnej ścieżce rozwoju edukacyjnego
- Ważne są zarówno umiejętności podstawowe, jak i wiedza poboczna
- Nauka skupienia i czujności w procesie edukacyjnym.

Potencjalne grupy docelowe

Przedwczesne „wypadanie” z systemu edukacji dotyka uczniów w różnych sytuacjach i spowodowane jest szeregiem niekorzystnych zachowań, słabymi wynikami w szkole czy trudnościami w relacjach międzyludzkich.

Problem „wypadania” odnosi się do różnego rodzaju sytuacji, począwszy od nieregularnego uczęszczania na zajęcia po niespełnianie wymagań szkolnych i obejmuje zjawiska takie, jak nie uzyskanie wymaganych kwalifikacji lub niedostateczne wyniki czy powtarzanie klasy. Wszystko to prowadzi do przerw i opóźnień w procesie kształcenia, zwiększając tym samym ryzyko wycofania się z systemu edukacji i szkoleń. Zjawisko to jest więc bardzo złożone i zróżnicowane nawet wśród pozornie podobnych do siebie krajów i terytoriów.

Szkola i poczucie towarzyszącego jej dyskomfortu często przypisane jest młodym ludziom jako konsekwencje ich wyborów życiowych i brak dostatecznej motywacji, jako pochodna słabej koncentracji i niedostateczne poczucia własnej wartości. W istocie niepowodzenia szkolne spowodowane są jednak kombinacją czynników wewnętrznych i zewnętrznych.

Bardziej niż inne metody, dobre praktyki podejścia teatralnego mają na celu zajęcie się czynnikami, które mogą mieć wpływ na przedwczesne kończenie nauki, wynikające z:

a) Systemu kształcenia i przygotowania zawodowego

Metody edukacyjne i szkoleniowe

Jeden z powodów poczucia wyobcowania ucznia i przedwczesnego zakończenia edukacji wynika z jednolitego systemu nauczania i standardów nie biorących pod uwagę różnic indywidualnych.

<i>Relacje z nauczycielami</i>	W przypadku tej zmiennej należy uwzględnić dwa główne powody. Pierwszy, egzogenny, dotyczy nieadekwatności i niedoboru narzędzi szkolnych, opóźnień w przypisywaniu nauczycieli danym uczniom oraz ich nadmiernej rotacji, braku funkcjonalnej integralności szkolnej, a także dyskryminujących zachowań niektórych nauczycieli względem klas społecznie upośledzonych. Drugi powód jest endogenny i wynika z trudności w relacjach osobistych pojawiających się pomiędzy uczniami i nauczycielami oraz nauczycielami i rodzicami.
<i>Relacje wewnątrzgrupowe</i>	Napięcia wewnątrz grup powodowane są nastawieniem na rywalizację i indywidualizm. Ponadto, stres szkolny wynika z lęku przed byciem ocenianym, a w razie słabej oceny – odrzuconym.

b) Czynniki indywidualne

Aspekty osobiste

Obszar ten obejmuje najczęściej występujące czynniki umożliwiające stworzenie profilu osób zagrożonych „wypadnięciem”.

- *pleć*: problem statystycznie częściej dotyczy mężczyzn
- *wiek*: najwyższy odsetek przedwcześnie kończących edukację dotyczy początkowej fazy nauki na danym etapie kształcenia
- *nieregularny styl nauki*: koniecznym, choć niewystarczającym powodem “wypadnięcia” są regularne porażki szkolne i wysoka absencja. Problem staje się poważny, gdy do powyższych dodać kulturowe niedostosowanie, problemy rodzinne i ubóstwo.
- *Konsekwencje decyzji o porzuceniu szkoły*: znaczny odsetek uczniów przedwcześnie kończących edukację wraca do nauki, w przeciwnym jednak razie zasilają oni rynek pracy obejmując nisko płatne stanowiska, często na granicy legalności.
- *Niepelnosprawność, trudności w przyswajaniu wiedzy*: ta kategoria uczniów wymaga specjalnej uwagi i specjalnych dostosowań ścieżek edukacyjnych.
- *Podłoże imigracyjne*: wyższe ryzyko “wypadnięcia” dotyczy młodych imigrantów, co skorelowane jest z czynnikami socjo-ekonomicznymi, sytuacją rodzinną oraz barierami językowymi i kulturowymi.

Aspekty psychologiczne i emocjonalne

Problemy natury psychologicznej, społecznej oraz wynikające z okresu dojrzewania, które w powiązaniu z pozostałymi czynnikami utrudniają skuteczne przyswajanie wiedzy i zaburzają zdolności poznawcze i umiejętności interpersonalne.

- Etap dojrzewania odciąga uwagę uczniów od celów szkolnych, obniżając ich chęć do nauki.
- Rozwój myślenia hipotetyczno-dedukcyjnego daje uczniom poczucie autonomii, co skutkuje chęcią głośnego wyrażania opinii i otwartymi konfliktami z nauczycielami.
- Wiek dorastania cechuje potrzeba konfrontacji, również wobec nauczycieli.
- wiele młodych osób nie nabywa umiejętności uczenia się (błędne strategie uczenia się, złe nawyki, brak kontroli nad procesem poznawczym), co skutkuje poczuciem nadmiernych oczekiwań i nieprzygotowaniem do zajęć.
- Słabe zarządzanie czasem i nieskuteczne planowanie skutkuje nieukończeniem szkoły.

Ze względu na elastyczne metody pracy, podejście teatralne umożliwia indywidualne podejście do potrzeb ucznia, zaś dobre praktyki mogą być stosowane

zarówno względem uczniów zagrożonych „wypadnięciem” jak i tych, którzy już powzięli decyzję o zakończeniu edukacji:

- młodzi uczniowie uczęszczający na zajęcia WKSZ, doświadczający jednak trudności w nauce i osiągnięciu celów szkolnych
- młodzi uczniowie stojący przed decyzją o wyborze dalszej ścieżki edukacyjnej, którzy jednak doświadczyli trudności na poprzednim etapie nauki
- uczniowie uczęszczający na specjalne kursy WKSZ adresowane dla osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych
  - młode osoby pozostające poza systemem edukacji, szkoleń i zatrudnienia
  - młode osoby z upośledzeniem, doświadczające trudności w nauce w obrębie standardowego systemu kształcenia, uczęszczające na specjalizowane kursy WKSZ i mające szczególne potrzeby doradcze
  - studenci lub młodzi uczniowie z grupy imigrantów, wykazujący różnego typu problemy w obrębie standardowego systemu kształcenia.

Ze względu na podejście skoncentrowane na poszczególnych uczestnikach metoda teatralna może być przydatna w przypadku mieszanych grup uczniów mających trudności w nauce.

Jak rozpoznawać i angażować uczniów zagrożonych „wypadnięciem” z WKSZ?

Identyfikacja

Najtrafniejszym prognostykiem pozwalającym przewidzieć, czy dany uczeń ukończy kurs WKSZ są **wyniki w nauce** i **frekwencja** na zajęciach w trakcie pierwszej fazy nauki. Kolejnymi dotyczącymi uczniów w ogólności wskaźnikami są umiejętności i zdolności w obrębie **kluczowych kompetencji życiowych**.

Określenie potencjalnych czynników ryzyka spoczywa więc na nauczycielach i instruktorach oraz osobach pracujących z młodzieżą (rehabilitanci, pracownicy socjalni, doradcy zawodowi).

Poza powyżej wymienionych czynnikami prognostycznymi istnieje szereg specjalnych testów określających kluczowe umiejętności i kompetencje życiowe, które mogą być wykorzystane do precyzyjnego wychwycenia sygnałów ostrzegawczych.

Skuteczny system prognozowania i ewaluacji:

- bierze pod uwagę zachowanie ucznia nie bazując na modelu hierarchicznym, co pozwala na uniknięcie zbędnych, upraszczających racjonalizacji
- uwzględnia osobnicze różnice pomiędzy uczniami i ich charakterystyki indywidualne
- pozwala uczniom na ich własny punkt widzenia, wynikający m.in. z doświadczeń życiowych

- bazuje na wskaźnikach wykazujących praktyczną wartość pedagogiczną
- jest uniwersalny i ogólnie zrozumiały oraz daje się zastosować bez względu na kontekst.

Istnieje wiele metod i narzędzi ewaluacyjnych pozwalających określić ryzyko „wypadnięcia” (m.in. *Kwestionariusz Obserwacyjny IPDA, Test Behawioralny – Kwestionariusz CBCL, Kwestionariusz SDQ – Mocne i Słabe Strony, Wielowymiarowy Test Autoewaluacyjny TMA*). Narzędzia te są uznane w skali międzynarodowej i mogą być z powodzeniem stosowane przez osoby pracujące z młodzieżą: nauczycieli, trenerów i rodziny uczniów oraz samych uczniów.

Uwzględniając konkretne dobre praktyki i biorąc pod uwagę potrzebę monitorowania i oceniania wyników prac, narzędziem wydającym się spełniać powyższe kryteria i dającym się zastosować w metodzie teatralnej jest klasyfikacja **ICF (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia)**.

Identyfikacja uczniów zagrożonych „wypadnięciem” może być realizowana przy uwzględnieniu następujących aspektów:

Frekwencja

- Odsetek absencji
- Frekwencja dzienna

Wyniki w nauce

- Niezdane egzaminy
  - Średnie oceny z egzaminów
  - Oceny cząstkowe
- (w tym m.in. obecność na egzaminach, punkty dodatkowe, etc.)

Kompetencje kluczowe i umiejętności życiowe

- Kompetencje kluczowe: *komunikacja w języku rodzimym i obcym, zdolności matematyczne i podstawowa wiedza z przedmiotów ścisłych i informatycznych, umiejętność samodzielnego uczenia się, kompetencje społeczne, przedsiębiorczość i inicjatywa, świadomość kulturowa i zdolność do wyrażania własnych emocji.*
  - Umiejętności życiowe: *Samoświadomość, zarządzanie emocjami i stresem, zmysł krytyczny, podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów, elastyczność sytuacyjna, zdolności komunikacyjne, empatia i umiejętności interpersonalne.*
-

Zaangażowanie

Po zidentyfikowaniu przed kadre nauczycielską i szkoleniową występujących czynników ryzyka przedwczesnego zakończenia edukacji szkolnej należy przystąpić do określenia strategii i działań, którymi zostaną objęci uczniowie uczęszczający na kursy metody teatralnej. Kluczowy jest taki wybór działań, który weźmie pod uwagę osobiste zaangażowanie uczniów w dobre praktyki.

W związku z programem szkoleniowym i przygotowaniem zawodowym należy uwzględnić fakt, iż zaangażowanie uczniów powinno być:

Obowiązkowe

Wymóg wysokiej frekwencji na zajęciach powinien być przyjęty jako konieczny w przypadku uczniów, którzy poprzez program szkoleń pragną zdobyć konkretne kwalifikacje, uzyskać dyplomy zawodowe lub przystąpić do egzaminów końcowych.

W takim przypadku zastosowanie dobrych praktyk powinno:

- być integralną częścią zajęć zawodowych lub edukacyjnych
- mieć na uwadze nabycie konkretnych umiejętności pod koniec sesji szkoleniowej
- przewidywać ocenę wiedzy lub umiejętności jako działania skoordynowanego między nauczycielami przedmiotowymi a instruktorami zajęć teatralnych
- wzbogacać wiedzę i umiejętności zawodowe.

Warsztaty teatralne mogą stać się integralną częścią procesu kształcenia obejmując swym zakresem całe roczniki lub wybrane grupy uczniów.

Uczniowie uczęszczający na zajęcia warsztatowe nabywać będą wiedzę, umiejętności i zdolności niezbędne do ukończenia kursów zawodowych (m.in. umiejętności kluczowe oraz zawodowe).

Przykład:

Uczniowie zazwyczaj uczęszczają na zajęcia specjalne ze względu na trudności ze sprostaniem standardowemu programowi szkolnemu. Ogólnie rzecz biorąc, programy specjalne wyposażają uczniów w podstawowe umiejętności pomagające im znaleźć zatrudnienie lub zabezpieczające ich udział w formalnej edukacji WKSZ. Większość problemów edukacyjnych jest pochodną wcześniejszego etapu kształcenia i zwiększa ryzyko „wypadnięcia”. Tradycyjne metody edukacyjne mogą mieć zniechęcający wpływ na uczniów z tej właśnie grupy, stąd też potrzeba zastosowania bardziej skutecznych, alternatywnych metod kształcenia, spośród których jedną jest właśnie metoda teatralna. Wraz z innymi, uzupełniającymi

zajęciami metoda ta umożliwi nabywanie wiedzy i umiejętności mających wymiar praktyczny i bazujący na osobistym doświadczeniu.

Dobrowolny udział

Ze względu na otwarty charakter warsztatów studenci mogą samodzielnie wybierać i decydować się na udział w zajęciach.

W tym przypadku, dobre praktyki powinny być powiązane z kursami WKSZ:

- jako zajęciami dodatkowymi
- jako zajęciami opcjonalnymi będącymi częścią programu kształcenia.

W obu przypadkach, zwłaszcza w odniesieniu do zajęć dodatkowych, kadra szkoleniowa powinna zwracać szczególną uwagę na zaangażowanie uczniów w zajęcia i zapobiegać ich przedwczesnemu zakończeniu kursu. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do zajęć nie będących obowiązkową częścią edukacji szkolnej, a zatem uwaga kadry powinna się skupiać na podtrzymaniu ciągłości nauki oraz rozpoznaniu potrzeb zarówno w przypadku grup, jak i poszczególnych uczących się osób.

Jako, że dobre praktyki poświęcone są wzmocnieniu motywacji osób zagrożonych „wypadnięciem” lub aktualnie pozostających poza systemem edukacji czy też bezrobotnych należy pamiętać, że zaangażowanie takich osób może być niskie właśnie ze względu na słabą motywację, brak poczucia pewności siebie czy zainteresowania nauką w ogólności.

Kadra szkoleniowa powinna mieć stale na uwadze kwestię: „*Co sprawia, że uczniowie zapisują się na zajęcia dodatkowe i uczęszczają na nie?*”

Odpowiedzi na tak postawione pytanie mogą być różne, podobnie jak związane z tym działania aktywizujące.

Przykłady:

- *Charakterystyka zajęć warsztatowych ma swój początek w rozpoznaniu indywidualnych potrzeb uczniów (ulubione filmy, technologie, muzyka, taniec, sport, komiksy, etc.)*
- *Zaplanowanie, po zakończeniu serii warsztatów, pokazów publicznych otwartych dla młodzieży, najlepiej w miejscu mającym szczególne znaczenie dla lokalnej młodzieży*
- *Wzmacnianie interakcji pomiędzy osobami zagrożonymi marginalizacją, a grupami społecznymi będącymi „poza ich zasięgiem”, co daje dowód na to, że przełamywanie barier społecznych jest możliwe*

- *Powstrzymanie się przed nadmierną literackością, sztywnością w sposobie prowadzenia zajęć na rzecz osobistych, nacechowanych naturalnością kontaktów z uczniami, najlepiej w ich codziennym otoczeniu, w porach, gdy są oni zrelaksowani oraz w kontekście, w którym czują się swobodnie (informowanie przez telefon, sieci społecznościowe i za pomocą lubianych przez nich technologii)*
- *Organizowanie spotkań wstępnych, na których młodzież uzyska podstawowe informacje o warsztatach i nawiąże pierwszy kontakt z kadrą szkoleniową*
- *W przypadku aktywnego zaangażowania – zagwarantowanie pozytywnych rezultatów z zajęć dodatkowych, zwłaszcza, gdy wiążą się one z ocenami i egzaminami*
- *Powiązanie warsztatów z nabyciem konkretnych umiejętności zawodowych (np. wiedzę informatyczną, patrz szczegóły poniżej).*

Teatr jako metodyka wspomagająca

dla uczniów zagrożonych „wypadnięciem” z WKSZ

Wczesne zakończenie edukacji szkolnej lub notoryczne wagarowanie to czynniki negatywnie wpływające na osobisty rozwój jednostki i utrudniające ich karierę zawodową. Porzucenie szkoły uniemożliwia prawidłowe nabycie umiejętności niezbędnych do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Szkoła jest miejscem, w którym uczniowie nabywają nie tylko wiedzę, ale również umiejętności społeczne typu praca w grupie czy identyfikowanie granic społecznych i instytucjonalnych. Otoczenie edukacyjne wystawia ponadto uczniów na kontakt z odmiennością – etniczną, osobistą czy światopoglądową. Stąd też ryzyko, że osoba porzucająca szkołę nie nabeździe powyższych umiejętności w stopniu wystarczającym. Porzucenie szkoły wiąże się również z ryzykiem przedwczesnej ciąży, działalności kryminalnej czy zaburzeń psychicznych typu depresja czy nerwica.

Alternatywne programy edukacyjne, zwłaszcza bazujące na sztuce mogą odgrywać znaczącą rolę w przeciwdziałaniu powyższym problemom. W istocie trafiają one w sedno najczęściej występujących zagrożeń, pozwalając uczestnikom zajęć na przyswojenie umiejętności i zdolności, na które zagrożeni „wypadnięciem” lub już będący poza systemem nie mają szans. Uprawianie sztuki, a w tym konkretnym przypadku udział w zajęciach teatralnych umożliwia:

- rekrutację i kształcenie osób z otoczenia społecznego zagrożonego marginalizacją
- długookresowe kształcenie i rozwój behawioralny, emocjonalny i formalny, w przeciwieństwie do okazjonalnej, przygodnie nabywanej wiedzy
- konkretne, rzeczywiste zastosowania nabywanej w sposób praktyczny wiedzy

- strategiczną, opartą na planowaniu grupowym prewencją ryzyka „wypadnięcia”
- program nauczania celujący w kompetencje wspomagające formalną edukację i postawy pro-szkolne, tj. komunikację, inicjatywę, rozwiązywanie problemów, motywację i samodoskonalenie.

„Uczenie się poprzez teatr” będące celem projektu jest metodą samą w sobie, wychodzi z nastawienia humanistyczno-afektywnego implementując techniki bazujące na zabawie i sztuce.

Proces kształcenia bierze pod uwagę rolę i znaczenie emocji uczniów oraz tworzone przez nich relacje. Uwaga skupiona jest na tym wszystkim, co może wspomagać rozwój indywidualny: osobiste potrzeby i możliwe ścieżki rozwijania potencjału, budowanie zaangażowania i motywacji, praca w grupie oraz wyzbywanie się lęków i niepokoїв.

Dobre praktyki są u swych podstaw narzędziem służącym do budowania indywidualnej przestrzeni, w której rozwijać się będzie samoświadomość i motywacja, a zanikać będą przeszkody i bariery pochodzące z zewnątrz (społeczne, ekonomiczne) mające swój udział w przedwczesnym kończeniu edukacji szkolnej.

Zaangażowanie w warsztaty i aktywność teatralną niesie ze sobą szereg korzyści, tj. pogłębiona edukacja i odzyskana pewność siebie, chęć do nauki szkolnej (powrót do szkoły, zwłaszcza na szczeblu ponadpodstawowym), zwłaszcza w przypadku osób, które nie zdołały wyrzesać w sobie pokładów energii i motywacji niezbędnych do kontynuowania edukacji (osoby poza systemem edukacji i pracy). Ponadto, metoda teatralna daje się z powodzeniem stosować w otoczeniu osób z niepełnosprawnością oraz w środowisku imigrantów i osób słabo operujących językiem kraju aktualnego zamieszkania.

Oczywistym wydaje się fakt, że tradycyjne metody edukacyjne zawierają w sobie wiele ograniczeń. Metody aktywizujące są w tym przypadku skuteczniejsze, gdyż umożliwiają osobiste zaangażowanie i weryfikację efektów kształcenia. Szkolenia zawodowe wymagają zajęć praktycznych, a uczenie bazuje na konkretnej informacji. Częścią procesu kształcenia jest wyłącznie to, co konkretne i namacalne. Kolejną z zalet jest możliwość zastosowania metody odgrywania ról społecznych. Zajęcia teatralne dają okazję do odegrania roli kogoś, kim nie jest się w codziennym życiu, przybliżając tym samym kontakt z sytuacjami normalnie nieosiągalnymi.

Z drugiej strony, tego typu zajęcia pozwalają na spojrzenie z boku, a tym samym obiektywizację własnych problemów i odkrywanie głęboko drzemiących sił oraz potencjału. Zajęcia artystyczne dają dowód swej skuteczności w motywowaniu do działania i samodzielnym kształtowaniu ścieżki edukacyjnej. Warsztaty skupione na zwiększeniu

skuteczności motywują uczestników do nabywania i kształtowania konkretnych umiejętności. Zajęcia te, korzystające z aktywnych metod edukacyjnych, spełniają dokładnie tę rolę.

Ponadto, zajęcia teatralne dają zaskakujące wyniki. Nauczyciele i instruktorzy powinni częściej sięgać po tę metodę, ponieważ sztucznie wykreowane środowisko sceniczne daje okazję do doświadczenia często nierealnych sytuacji, stając się poligonem osobistego rozwoju.

Scena i podejście teatralne są też metodami odślaniającymi kondycję ludzką. W trakcie zabawy uczestnicy odkrywają ważność przestrzeni, czasu, uwagi, informacji i pomysłowości. Zajęcia praktyczne wyzwala spontaniczność i ograniczają nadmierne skupienie się na sobie, element często obniżający skuteczność nauki. Gry są świetną metodą rozwijania koncentracji i zaufania w siłę grupy. W trakcie nauki łączone jest przyjemne z pożytecznym, rozwija się umiejętność koordynacji i naśladowania. Improwizacja daje uczniom szansę na rozwój emocjonalny i fizyczny, a wszystko to odbywa się w bezpiecznym, kontrolowanym środowisku.

Metodologia

Warsztaty Cosquillas

Organizacja “Centro Studi Opera Don Calabria – Città del Ragazzo” od wielu lat współpracuje ze Stowarzyszeniem „Cosquillas Theatre”. Warsztaty ruszyły pod koniec lat 90 w ramach szerszego projektu edukacyjnego mającego na uwadze integrację społeczną u dzieci z zaburzeniami poznawczymi.

Pozytywne doświadczenie z tym związane doprowadziło do powstania Stowarzyszenia (2004) o nazwie „Cosquillas”, które przez następne lata gromadziło ludzi różnych profesji (edukatorzy, pedagodzy, eksperci teatralni), którzy z kolei stworzyli metodę warsztatów teatralnych i nawiązali współpracę z wieloma włoskimi organizacjami w regionie Ferrary i Modeny. Stowarzyszenie zrealizowało szereg inicjatyw skierowanych ku osobom z zaburzeniami poznawczymi i psychicznymi, jak również organizowali warsztaty w szkołach podstawowych na temat relacji z rodzicami, a także zajęcia w szkołach średnich i zawodowych celujące właśnie w problem przedwczesnego kończenia edukacji szkolnej.

Od 2010 roku Stowarzyszenie „Cosquillas Theatre” współpracuje z wieloma organizacjami i instytucjami zawodowymi, włączając w to szkoły wyższe, a także szkoląc kadrę nauczycielską i trenerską do pracy w środowisku teatralnym.

Podejście „Cosquillas” obejmuje dwie równoległe ścieżki: teatralną i edukacyjną. Oznacza to, że szkolenia w obrębie metody teatralnej łączą w sobie korzyści zarówno edukacyjne, jak i społeczne.

Teatr „Cosquillas” postrzega edukację jako narzędzie zarówno osobistego, jak i prowadzącego do znalezienia pracy – rozwoju zawodowego. Jest tak, ponieważ dobre szkolenie jest zawsze połączeniem dwóch głównych elementów: motywacji i techniki. Sukces indywidualny zawsze wynika z właściwej kombinacji tychże czynników. Motywacja sama

w sobie nie wystarczy, zwłaszcza gdy nie towarzyszy jej odpowiednia technika wykonania zadania i vice versa. Rozwój osobisty to zadanie na całe życie. Wymaga on odpowiedniego przystosowania, elastyczności i ciągłego aktualizowania wiedzy.

Cele główne

Metodologia „Cosquillas” wykorzystuje dramat sceniczny jako narzędzie **osobistego rozwoju wspomagając realizację celów edukacyjnych, zwłaszcza w sensie podstawowych umiejętności życiowych**. Rozwój osobisty to zadanie na całe życie i wymaga on odpowiedniego przystosowania, elastyczności i ciągłego aktualizowania wiedzy. Każdy z uczestników jest odpowiedzialny zarówno za swój własny rozwój, jak i rozwój pozostałych członków grupy.

Istotną częścią metodologii teatralnej „Cosquillas” jest zagospodarowanie okresu dojrzwania jako ścieżki wiodącej do twórczego samorozwoju, stymulując uczestników do znaczącego pogłębienia kontaktu z samym sobą w otoczeniu grupy. Proponowany model zajęć ma na celu wzmocnienie kontaktów szkolnych, pogłębienie motywacji do nauki, dostarcza również narzędzi wspierających rozwój samoświadomości i efektywnego działania.

To, co odróżnia dobre praktyki od „zwykłych” zajęć teatralnych zawiera się w samym procesie aktywności ukierunkowanych na przeciwdziałanie porzucaniu edukacji, tj. alternatywne zajęcia i warsztaty w miłej atmosferze, w której wszyscy czują się mile widzianymi gośćmi. Zajęcia dające się elastycznie dopasować do kontekstu i sytuacji adresowane są do osób z grupy zagrożonej „wypadnięciem” i które doświadczają trudności edukacyjnych i dyskomfortu w tradycyjnym otoczeniu szkolnym. Faktem wyróżniającym metodę jest jej przystawalność do realiów praktycznej nauki zawodu.

Dobre praktyki ukierunkowane są na osiągnięcie satysfakcji z nauki i samego udziału w niej, zwłaszcza w następujących wymiarach społeczno-poznawczych i edukacyjnych:

- **Uczenie się:** rozumiane jako proces samodzielnej oceny pracy ucznia i własnoręcznego obserwowania postępów

- **Relacje interpersonalne:**

- *Względem innych uczniów:* metoda bazuje na poczuciu izolacji/włączenia każdego z uczących się w sensie bliskości i bezpośredniego kontaktu, a także umiejętności budowania pozytywnych, bezkonfliktowych postaw względem pozostałych uczestników zajęć

– *Względem nauczycieli*: metoda prezentuje wizerunek nauczyciela jako znaczącego dorosłego *będącego punktem oparcia*, na bazie czego uczeń doświadcza kontaktu z nauczycielem wykraczając poza ramy samej nauki, ucząc się roli lidera i zyskując egzystencjalny punkt odniesienia

– *Wyjście poza utarte szlaki*: metoda rozwija pozytywne relacje interpersonalne w kontekście wykraczającym poza tradycyjną formułę edukacji (nawet, jeśli same zajęcia odbywają się w szkole), promując interakcję pomiędzy światem szkoły i poza nią. Tego typu doświadczenie przyczynia się do powstania postawy otwartej na innych i do rozwijania swojego życia jako szerokiego projektu szkoleniowego.

• **Cel udziału w ścieżkach edukacyjnych i szkoleniowych**: metoda teatralna wspiera partycypację poprzez eliminowanie przeszkód, odsłaniając powody odczuwanego dyskomfortu stojące za ryzykiem „wypadnięcia”. Metoda pozwala uczestnikom na wypracowanie własnych metod motywacyjnych na drodze dalszego kształcenia.

Pozostałe mocne strony dobrych praktyk wynikające z doświadczenia współpracy są następujące:

- poczucie ważności narracyjnego, terapeutycznego narzędzia, jakim są warsztaty, pozwalając na zatroszczenie się o innych
- podejście humanistyczne ukierunkowane na eksplorację własnych mocy twórczych, wgląd w teraźniejszość zamiast przeszłości
- nacisk na analizę i zaangażowanie w proces przemiany, zaczynając od wglądu w relacje rodzinne
  - ukierunkowanie na wyrażanie uczuć, teatr i sztukę z poszanowaniem samej nauki
  - nacisk na autonomię ucznia, samoocenę i budowanie szacunku do samego siebie
  - nacisk na grupę jako otwarcie się na dalsze możliwości rozwoju, a przez to uporządkowanie relacji ucznia z procesem dydaktycznym.

Warsztaty teatralne wg metodologii „Cosquillas” wspierają rozwój umiejętności zawodowych wzmacniając motywację, orientację w świecie, oparcie w autorytetach, a co za tym idzie zmniejszając ryzyko „wypadnięcia” poprzez zagwarantowanie podstawowych umiejętności niezbędnych do prawidłowego funkcjonowania.

Udział w zajęciach teatralnych umożliwia tym samym nabycie przez uczestników kluczowych umiejętności wiążących ich indywidualne potrzeby z wymogami tradycyjnej edukacji. Metoda ta jest dzięki temu szczególnie przydatna w kreowaniu osobistych, grupowych i środowiskowych warunków niezbędnych do nabycia przez uczniów odpowiedniego poziomu motywacji, a przez to osiągnięcia pożądanego wyniku w nauce i pracy zawodowej.

Poprzez wytworzenie stymulującego, pełnego zaufania środowiska metoda wyzwala w uczniach wiarę, że ich sukces jest możliwy, a oni sami są w stanie wszechstronnie się rozwijać.

Metodologia

Metodologia „Cosquillas” składa się z szeregu zaprezentowanych poniżej etapów. Pomimo wyraźnej struktury metodologia ta jest elastyczna i każdy z etapów może być z łatwością dostosowany do potrzeb i charakterystyki osób biorących udział w zajęciach.

Metodologia zawiera w sobie dwie równoległe ścieżki:

- **indywidualną**
- **grupową**

Zajęcia skupione są na nabywaniu przez uczestników kluczowych umiejętności z naciskiem na umiejętności społeczne. W związku z tym zajęciom towarzyszą dwa podstawowe założenia. Jednym z nich jest pozyskanie przez uczestników szczególnych umiejętności przekazywanych przez kadrę instruktorską, drugim zaś jest ich własne zaangażowanie w poszukiwanie rozwiązań problemów dotyczących członków grupy. Całość zaś tworzy specyficzną dynamikę grupową.

Problemy i kwestie manifestujące się w trakcie zajęć są odbiciem problemów poszczególnych uczestników. Rodzi to potrzebę indywidualnego podejścia do kontaktów międzyludzkich, gdyż tylko w ten sposób możliwe jest rozwiązywanie konkretnych problemów. Zajęcia prowadzone są w duchu współpracy z uwzględnieniem wyjątkowości uczniów, a praca przebiega na zasadzie „pracujemy każdy z każdym”. Rozwiązywanie problemów, przydzielanie zadań i ról oraz ewaluacja i mentoring są zawsze zindywidualizowane.

Jak tworzyć i utrzymywać spójność grupy

Praca edukacyjna zaczyna się zwykle od poszukiwania alternatywnych kanałów mogących wspomagać wyrażanie dyskomfortu w sposób, który najtrafniej odpowiada danej sytuacji.

Edukatorzy kierujący warsztatami (trenerzy, dyrektorzy artystyczni, psychologowie, nauczyciele) są pierwszym elementem gry, której na imię „odsonić mechanizmy obronne uczestników”. Cel ten osiągnąć jest w atmosferze poszanowania

indywidualności uczestników oraz ich granic, co umożliwi poszukiwanie alternatywnych rozwiązań i ścieżek działania.

Instruktorzy powinni podkreślać mocne strony i akceptować problemy uczestników traktując je jako „okazje”, będące punktem wyjścia do dalszej pracy.

Na tej bazie oraz na podstawie czujnej obserwacji zachowania uczestników zaangażowanych w zajęcia, warsztaty stają się źródłem wiedzy o następujących potrzebach, wyłaniających się na początkowych etapach:

1. **Opanowanie problemu:** na początku trenerzy ustalają zasady, które od tej chwili będą przestrzegane przez wszystkich uczestników. Istotne jest uzmysłowienie uczniom, iż każdy jest odpowiedzialny za siebie, a indywidualne zachowanie ma wpływ na funkcjonowanie grupy. Zasady powinny być jasne i zrozumiałe, a ich liczba ograniczona do niezbędnego minimum oraz dostosowana do wymogów konkretnej grupy. Przykład: punktualność (gdy któryś z uczestników spóźnia się, grupa czeka z rozpoczęciem zajęć aż do jego przybycia, zaś po 3 spóźnieniach uczestnik musi opuścić grupę). Zasada ta rozdziela odpowiedzialność na wszystkich uczestnikach i zobowiązuje każdego z nich do ich przestrzegania.

2. **Wyraźne punkty odniesienia:** na początku każdej sesji warsztatowej ustalone są jasne i czytelne punkty odniesienia. Instruktorzy prowadzący zajęcia przedstawiają się i zachowują spójność prac do zakończenia zajęć. Wymaga to ścisłej współpracy w obrębie kadry trenerskiej w sensie spójności celów, metod i podejść. To samo dotyczy aranżacji pomieszczeń, które powinny być należycie przygotowane przez cały okres trwania zajęć.

3. **Czas niezbędny na dostosowanie się do sytuacji:** instruktorzy dają uczestnikom tyle czasu, ile potrzebują oni na przygotowanie się do zajęć, gdyż sytuacja warsztatowa wymaga mocnego zaangażowania zarówno na poziomie osobistym, jak i grupowym. Adaptacja jako zjawisko odnosi się więc zarówno do poszczególnych osób, jak i do całej grupy. Zajęcia mogą być przerywane i wznawiane w zależności od sytuacji, dynamiki grupy i celów, jakie pragną być osiągnięte przez osoby prowadzące.

4. **Mediacja osób dorosłych służąca nakreśleniu modelu komunikacji:** aby zaspokoić cele uczących się niezbędne mogą być interwencje ze strony trenerów. W takim przypadku, oprócz pracy trenerów niezbędne może być zaangażowanie psychologów, mediatorów czy specjalistów zajmujących się osobami niepełnosprawnymi.

5. **Otwarcie na swobodne wyrażanie myśli:** wytworzenie atmosfery wolnej wypowiedzi. Wymaga to wzajemnego zaufania i oparcia się pokusie oceniania zarówno ze strony prowadzących zajęcia, jak i uczestników.

6. Element „Otwartych drzwi” jako szansa opanowania nastrojów i powrotu do grupy: instruktorzy muszą pamiętać, że nawet najlepsze zasady są czasem niewystarczające w przypadku pracy z osobami, które niosą w sobie багаż złych doświadczeń i są zagrożone ryzykiem „wypadnięcia” z systemu edukacji. Najważniejsze w tej sytuacji jest okazywanie troski o cudze potrzeby oraz dawanie „drugiej szansy”.

7. Wsparcie w trudnych chwilach: młodzież uczęszczająca na zajęcia zwykle boryka się z różnego rodzaju problemami. Należy umożliwić poszczególnym osobom na publiczne wyrażenie w trakcie zajęć teatralnych ich problemów, potrzeb oraz pragnień. Może to jednak przysparzać dodatkowych trudności. Trenerzy powinni więc mieć zawsze na uwadze potrzebę elastycznego dopasowania formy i treści zajęć warsztatowych.

8. Zrozumienie dla indywidualnych zachowań cudzych i własnych: podstawowym elementem metody teatralnej są właściwe relacje interpersonalne pomiędzy uczestnikami. Niektóre z zajęć powinny uwzględniać potrzebę rozwijania tego właśnie elementu, tak więc kadra szkoleniowa powinna bacznie obserwować zachowania uczestników, aby dostrzec momenty, w których indywidualne zachowania wpływają na dynamikę całej grupy.

9. Poszukiwanie klucza do zrozumienia prawdziwych potrzeb: różne osoby posługują się różnymi metodami w wyrażaniu swoich emocji i jest to szczególnie ważne w przypadku uczniów zagrożonych „wypadnięciem”. Instruktorzy powinni być zawsze czujni względem wymogu wychwytywania indywidualnych, często ukrytych potrzeb uczestników zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym. Jest to możliwe i szczególnie skuteczne zwłaszcza w sytuacji, gdy w rozwiązywanie tej kwestii zaangażowani są jednocześnie trenerzy oraz rodziny uczestników, a także ich przyjaciele i innego rodzaju specjaliści.

10. Nie oceniająca atmosfera: jak już wspomniano, wytworzenie wolnej od oceny atmosfery jest w tym przypadku fundamentem sukcesu. Nie oceniający duch powinien towarzyszyć wszelkiego rodzaju kontaktom, zarówno pomiędzy samymi uczestnikami, jak i na linii uczeń-nauczyciel.

11. Zasady jednakowe dla wszystkich: zarówno zasady ustalone na początku, jak i te ustalane w trakcie zajęć powinny dotyczyć i być szanowane zarówno przez uczestników, jak i kadre trenerską. Przypadki szczególne powinny być omawiane osobno i przy współudziale całej grupy, a zasada ta powinna obowiązywać przez cały czas trwania kursu.

12. Troska o indywidualne zdolności i talenty (zwłaszcza ukryte): zajęcia teatralne realizowane są przy jakże trafnym założeniu, że uczestnicy bardzo często nie są świadomi własnych umiejętności i talentów, które – podobnie jak sposoby

radzenia sobie z emocjami – pozostają przed nimi i pozostałymi osobami przez długi czas w ukryciu. Aby temu zaradzić niezbędne jest wytworzenie atmosfery pełnej wsparcia i wzajemnego zaufania, która jest nieoceniona w sytuacji wymagającej czujności względem dotychczas nieodkrytych zdolności i predyspozycji.

13. Poszukiwanie alternatywnych sposobów współpracy: zdarza się, że niektórzy z uczestników wymagać mogą więcej, niż zwykle czasu na przygotowanie się do zajęć i do współpracy. Aby uniknąć braku zaangażowania stosuje się działania związane właśnie z metodą teatralną. Jednym z najskuteczniejszych działań są lekcje informatyki powiązane z warsztatami teatralnymi (patrz zajęcia informatyczne i multimedialne załączone w niniejszym raporcie). Inne możliwe rozwiązania mogą być związane z pisaniem scenariuszy, tworzeniem charakteryzacji czy kostiumów, komponowaniem muzyki i tworzeniem piosenek, z których wszystkie mogą zostać użyte w działaniach warsztatowych.

Podejście bazujące na improwizacji

Metodologia „Cosquillas” oparta jest na improwizacji.

Improwizacja jest formą teatralną, w której zarówno wątek, postaci i dialogi, jak i sceneria oraz sama historia wymyślane są w danym momencie. Często aktorzy przyjmują sugestie ze strony widowni lub też sięgają po inne źródła natchnienia. Improwizacja jest unikalną formą sztuki, gdyż jej efekty są niepowtarzalne. Improwizacja to za każdym razem coś innego.

Improwizacja ciałem jest więc zatem czymś bardziej odpowiednim, aby wyrazić kwestie, z jakimi mierzą się osoby zagrożone „wypadnięciem”, osoby które często nie dysponują skutecznymi środkami komunikacji i zdolnościami językowymi.

Improwizacja poprzez ciało, gesty i muzykę oferuje możliwość kreowania sytuacji na bazie aktualnie zaistniałych okoliczności właśnie przy użyciu potencjału płynącego z ciała i zmysłów, narzędzi słabo wykorzystywanych w codziennym życiu. Osiągnąć to można poprzez techniki rekreacyjne i psychomotoryczne angażujące różne kanały energetyczne, umożliwiając eksperymentowanie z „doświadczeniem psychicznym” tak, aby odkryć istniejące w wyobraźni wymiary i symbole uzupełniane przez nowo poznany potencjał ekspresji i komunikacji.

Improwizacja jest idealną strategią pedagogiczną w nauce i jest przydatna w zaspokajania potrzeb różnego typu uczniów, sięgając do ich elastyczności i wewnętrznych zasobów. Co więcej, improwizacja nie wymaga specjalnej aranżacji: żadnych podpowiedzi, scenerii, kostiumów czy oświetlenia. Twórcy kreują świat według własnego uznania. Dzięki podejściu opartemu na improwizacji uczestnicy

warsztatów stają się głównymi bohaterami, aktorami, pisarzami i myślicielami wyłącznie dzięki użyciu swoich ciał, głosów i umysłów, dzieląc swe doświadczenia na wspólnej scenie.

Improwizacja pomaga również **uczyć współpracy** oraz buduje środowisko, w którym cenione jest podejmowanie ryzyka. Są to więc wartości otwierające nowe możliwości pracy w salce szkolnej. Zajęcia oparte na improwizacji wzmacniają i zachęcają do zainteresowania literaturą i twórczością artystyczną, do analizy i interpretacji tekstu oraz wszechstronnego rozwoju wszystkich uczestników.

Improwizacja pozwala kadrze szkoleniowej wytwarzać **interakcję** pomiędzy uczestnikami w sposób różniący od tego, który znają z codziennego życia i tradycyjnego systemu edukacji. Zajęcia szkoleniowe stają się wynikiem porozumienia pomiędzy nauczycielem, a uczniami. Uczniowie mają szansę na wyrażenie siebie, zachęceni są ponadto do aktywnego udziału w warsztatach. W przeciwieństwie do tradycyjnych form nauki, uczestnicy muszą przyjąć role głównych aktorów, a wyniki ich pracy pochodzą z **aktywnego współdziałania** i wspólnego poszukiwania celu nauki. Większa, niż zwykle jest spoczywająca na nich **odpowiedzialność**. Będąca aktywnym podejściem do nauki improwizacja zakorzeniona jest we **współpracy z kolegami** w sposób pozwalający im w danej chwili zdawać relację z rozgrywających się zdarzeń.

Improwizacja jest **wokalnie, fizycznie i osobiście wymagająca**, jako że wymaga od uczestników wielokrotnych prezentacji. Są oni w sposób ciągły zaangażowani w analizę i myślenie. Improwizacja jest źródłem **pogłębionej samoświadomości**, gdyż właśnie w jej trakcie wynajdują oni nowe sposoby wyrażania swoich pomysłów, opinii i uczuć. Improwizacja wspomaga rozwój krytycznego myślenia, które następują wraz z rozwojem mentalnym i emocjonalnym w chwilach wymagających samodzielnego rozwiązywania problemów napotykanych w czasie improwizacji. Uczestnicy rozwijają się intelektualnie i emocjonalnie spekulując, przedkładając swoje racje i antycypując rozwój wydarzeń. Aktywnie angażując uczestników improwizacja pogłębia poczucie pewności siebie i wiary w zdolność samodzielnego rozwiązywania problemów.

Udział i zaangażowanie w zajęcia oparte na improwizacji prowadzi do pogłębienia:

Metoda ta jest przede wszystkim używana w celu wytworzenia warunków niezbędnych do indywidualnego, grupowego i środowiskowego rozwoju oraz pogłębienia wiary we własne umiejętności oraz motywacji. Dopiero kolejne opracowania danego tematu pozwalają włączyć do zajęć kwestie zawodowe i wszelkie dodatkowe zagadnienia.

Zgodnie z powyższym, główne założenia programowe metodologii „Cosquillas” obejmujące improwizację omówione zostały poniżej.

Etapy i działania

Główne kroki powzięte na drodze rozwinięcia metodologii „Cosquillas” mają swe źródło w działaniach teatralnych i dotyczą doświadczenia uczuć, przeżyć, myśli i rozpoznania samego siebie. Kolejnym etapem jest włączenie w proces celów edukacyjnych i zawodowych. Treści kształcenia są ściśle powiązane z obowiązkowymi wymaganiami co do wiedzy, którą uczniowie nabędą w trakcie kursu.

Poniższa grafika przedstawia główne etapy omawianej metodologii.

Powyższe etapy następują kolejno po sobie, jako że każdy z nich akcentuje nabywanie samoświadomości w powiązaniu z pozostałymi etapami. Żaden z etapów nie jest czasowo określony i może być później powtórzony. Przejście przez wszystkie etapy nie jest konieczne, należy jednak zawsze zaczynać od „Kręgu”.

Metoda skupia się na improwizacji i potrzebach uczestników, stąd też jeden etap może trwać dłużej, inny zaś krócej. Wszystko zależy od charakterystyki uczestników i ich potrzeb, tempa ich uczenia się i sprzężenia zwrotnego pomiędzy uczniami a nauczycielami. Jak pokazuje doświadczenie, aby możliwa była skuteczna integracja pomiędzy zajęciami teatralnymi a celami WKSZ powyższe etapy powinny być osadzone w osobnych jednostkach czasowych. Umożliwia to powiązanie rezultatów zajęć z celami edukacyjnymi i zawodowymi. Dobre wyniki przynosi jednoczesne wprowadzenie intensywnych (np. trwających 2 dni) warsztatów, w trakcie których grupa przejdzie przez wszystkie 5 etapów. W takim przypadku, główny nacisk położony jest na umiejętności życiowe oraz rozwój osobisty (jako, że krótki czas trwania zajęć nie pozwala na pełną koordynację z celami edukacyjnymi i zawodowymi).

Początkowe etapy (a zwłaszcza etap pierwszy) okazują się przysparzać największą trudności ze względu na to, że są dla uczestników czymś zupełnie nowym, na co trenerzy powinni zwrócić szczególną uwagę. Powtarzanie początkowych etapów pozwala na stopniowe osiągnięcie postępów.

Krąg

Poznanie się uczestników poprzez rzucanie do siebie piłki lub miękkich przedmiotów

Cele główne:

- Budowanie spójności grupy i umiejętności dzielenia się informacją
- Poznanie swoich imion i założeń projektu oraz umiejętności wyrażania opinii
- Określenie parametrów komunikacji i zasad dotyczących grupy
- Wytworzenie atmosfery opartej na zaufaniu

Krąg Przełamywanych Lodów pomaga instruktorom i uczniom w poznaniu swoich imion, głosów oraz w wyrażaniu samych siebie. Zajęcia są przyjemnym doświadczeniem, są proste, pomagają jednak w odkrywaniu przez uczniów otaczającej ich przestrzeni i nabywaniu świadomości psycho-motorycznej. Pomaga to przełamać ich nieśmiałość, dotknąć dynamiki grupy i wypłynąć na jej powierzchnię.

Powyższa gra sceniczna jest doskonała w przypadku nowych grup lub gdy trzeba poznać nowe osoby.

Istnieje wiele odmian tej zabawy, jednak podstawowym jej elementem jest utworzenie przez uczestników kręgu tak, aby wszyscy widzieli się nawzajem (wersja stosowana w metodologii „Cosquillas”). W zależności od reakcji uczestników, dopuszczalne są pewne modyfikacje.

Jak się w to gra

Formujemy krąg, w którym uczniowie i nauczyciele siadają na krzesłach oddalonych w równych odstępach od siebie.

Nauczyciel/trener przedstawia się i rzuca piłkę do kogoś z uczniów, który również wypowiada swoje imię.

Po zakończonej rundzie piłka zaczyna krążyć po raz kolejny aż do momentu, w którym widać, że uczestnicy zaczynają zapamiętywać imiona kolegów.

Trener może zwrócić uczestnikom uwagę, aby (w przypadku, gdy o tym zapomną) każdorazowo przedstawiali się, a także rozpoczęli wypowiadanie imion osób, do których rzucają piłkę.

Jak opanować sytuację

Jako, że Krąg jest etapem otwierającym zajęcia może się okazać, że w zachowaniu uczestników wkrada się chaos, sceptycyzm, niepotrzebne żarty, etc. Jest to jak najbardziej normalne, zwłaszcza uwzględniając wiek, pochodzenie i doświadczenia życiowe uczestników. Stąd też niezbędne jest wielokrotne powtórzenie tego etapu, co pozwoli na osiągnięcie zadowalających rezultatów.

Zabawa ta ma na celu uformowanie grupy jako całości i jest pierwszym krokiem na drodze ku ustanowieniu samo-zarządzającej się wspólnoty.

Można również powtórzyć ten etap prosząc o wprowadzenie dodatkowych elementów (oprócz imion), np. przydomków, zdrobnień czy etykietek opisujących uczestników. Pozwala to na dalsze cementowanie się grupy i może mieć miejsce w sytuacji, gdy wzrasta poczucie wspólnoty i zaangażowanie oraz gdy rozpoczyna się wzajemne zadawanie pytań. Np. nauczyciel robi krok do przodu i przedstawia się wykonując jakąś czynność, a następnie wycofuje się prosząc kolejnych uczestników o zrobienie tego samego.

Pod koniec każdej rundy rozpoczyna się zadawanie pytań względem właśnie zakończonego etapu, co pozwala uczniom na swobodę i uniknięcie zawstydzenia z powodu potencjalnej banalności ich wypowiedzi, natychmiast przekierowując ich uwagę na umiejętności obserwacyjne i odwagę tych, którzy nie bali się wystąpić z czymś wyjątkowym.

Wartością dodaną jest wytworzenie życzliwego nastroju, pod wpływem którego uczestnicy będą się czuli swobodnie i nie będą się ukrywać pod „maskami” noszonymi przez nich na co dzień.

Komunikacja w tym przypadku oznacza coś więcej, niż tylko słowa i obejmuje również gesty, spojrzenia, ruchy (komunikacja werbalna i niewerbalna) oraz jest stosowana po to, aby każdy z uczestników wypracował własny sposób ekspresji.

Uczestnicy: małe grupy, całe grupy

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, improwizacja

Zdjęcia

Uczestnicy wchodzą w interakcję fizyczną, aby wytworzyć zastygłe w ich ciele formy

Główne cele:

- Otwarcie dla eksploracji przestrzeni, ciała, emocji i pomysłów
- Pobudzenie komunikacji niewerbalnej oraz skrywanych uczuć, pragnień i zdolności
- Dzielenie się uczuciami z innymi osobami, wzrost zaufania
- Pobudzenie umiejętności motorycznych, poznawczych i relacyjnych

Uczestnicy kreują obrazy za pomocą własnych ciał. Zajęcia te mogą być stosowane po to, aby w krótkim czasie zaaranżować scenkę angażującą wiele różnych postaci. Ponieważ ruch tutaj nie występuje, sytuacja jest łatwiejsza do opanowania, a przy tym umożliwia dalszą działalność dramatyczną. Służyć to może odkryciu bogactwa poszczególnych osób, ich historii, uczuć oraz pozwolić im na podzielenie się tym z grupą. Zastygłe obrazy wymagają od uczestników pewnej dozy inwencji w tworzeniu kształtów lub figur, zamiast po prostu zatrzymywania swoich postaci w ruchu. Podejście teatralne bazuje tutaj na mowie ciała, co sprawia, że uczestnicy doświadczają swoich podstaw fizycznych czy społecznych. Uczestnicy sami decydują, co chcą zademonstrować, jednakże sygnały płynące z grupy pomagają im w odślonięciu uczuć i umiejętności.

W trakcie sesji teatralnych, dzięki obecności członków grupy, przekazywane są zarówno pozytywne, jak i negatywne emocje. Koledzy są podstawowym elementem

pomagającym wyrazić indywidualne potrzeby oraz wytworzyć pozytywny i ochronny obraz własnego ja.

Jak się w to gra

Uczestnicy ustawiają się w parach.

Trener tłumaczy, iż celem jest wytworzenie zastygłego obrazu, coś na kształt tego, co zostaje na ekranie telewizora po naciśnięciu pauzy. Nie ma dźwięku ani ruchu. Stopklatka. Jedna z par jest proszona, aby posłużyła za przykład dla grupy. Na początku nauczyciel/trener pomaga w wykonaniu zadania, odgrywając rolę jednej z osób. Zadanie rozpoczyna nauczyciel, pośrodku stoi krzesło, a po drugiej jego stronie swoją rolę odgrywa uczeń.

W tle gra muzyka, pierwsza osoba podchodzi do krzesła służącego jako oparcie, a następnie demonstruje ona przed grupą swoje uczucia.

Gdy dochodzi ona do punktu, w którym zaangażowane jest całe jej ciało (w tym spojrzenie), zastyga ona niczym pomnik.

Druga osoba podchodzi do krzesła i dopełnia obrazu.

Po kilku sekundach scenka kończy się przy akompaniamencie braw ze strony grupy. Proces ten powtarzany jest dla każdej z par.

Po zakończeniu przedstawień zastygły obraz formułowany jest przy udziale wszystkich członków grupy – każdy z uczestników po kolei podchodzi do środka, aż znajdzie się w nim ostatnia osoba. Na tym etapie każda z osób prezentuje jakąś historię, która z kolei staje się częścią sceny – osiągnięta jest jedność czasu, miejsca i przestrzeni.

Jak tym zarządzać

Powyższa technika jest często stosowana w zajęciach teatralnych. Jest doskonała do rozpoczynania zajęć teatralnych w przypadku grup składających się z osób z niewielkim doświadczeniem scenicznym. Zastygłe obrazy pomagają w budowaniu umiejętności współpracy. Jest to forma o wysokim stopniu kontroli umożliwiająca ponadto grupową interpretację – jeden obraz jest wart więcej, niż tysiąc słów!

Jest to również doskonały sposób na pokazanie potencjalnie trudnych koncepcji – np. walki oraz idei o wysokim stopniu abstrakcji, np. smutku, wolności, etc.

Otoczenie wiele zyskuje przez zastosowanie krzeseł i odpowiedniej muzyki.

Ćwiczenie to ma również dużą wartość techniczną ze względu na żywe tworzenie scenerii.

Rezultaty są widoczne już od pierwszych prób.

Bezpośredni udział nauczycieli/trenerów jest kluczowym elementem w tworzeniu atmosfery opartej na wzajemnym zaufaniu i wzmacnia ich relacje z uczniami.

Należy promować współpracę, hamować zaś rywalizację.

Należy nagradzać inicjatywę w odgrywaniu głównych ról, co hamuje tendencje do żartów i kpin.

Ważna jest pełna relaksu atmosfera, w której uczestnicy swobodnie wyrażą swoje własne ja.

Uczestnicy: na początku pary, później całe grupy

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, improwizacja, pamięć, percepcja cielesna, komunikacja

Lustro

Uczestnicy
budują
niewerbalne
relacje
z kolegami
i uczą się
docierać do
nich w ten
sposób

Główne cele:

- Zrozumienie istoty dawania i brania podczas występu scenicznego
- Rozwój samoświadomości
- Pobudzenie komunikacji niewerbalnej oraz skrywnych uczuć, pragnień i zdolności
- Dzielenie własnych uczuć z innymi osobami, zaufanie
- Pobudzenie umiejętności motorycznych, poznawczych i relacyjnych

Trzeci etap metodologii „Cosquillas” jest ważny m.in. z racji tego, iż skupia w sobie wyniki uzyskane na dwóch poprzednich etapach. Wszystko, co udało się zdobyć do tej pory zostanie wykorzystane podczas gry w „Lustro”.

Gra ta jest klasycznym przykładem zabawy wykorzystywanej do celów edukacyjnych. Dzięki niej, uczestnicy zbliżają się do siebie poprzez ćwiczenia wykorzystujące komunikację niewerbalną, co wymaga skupienia, empatii i kontroli nad własnym „ja”. Ćwiczenie to wiedzie uczestników do wzajemnego zrozumienia swoich własnych potencjałów oraz wyjątkowości, a w związku z tym umożliwia wzajemny szacunek. Etap ten wymaga od uczestników wyzbycia się ograniczeń wynikających z własnego „ja” i wczucia się w sytuację drugiej osoby.

Jest to najbardziej dynamiczny jak dotąd etap omawianej metody. Od tej chwili

uczestnicy odkrywają piękno tkwiące w środowisku teatralnym oraz jego harmonię. „Lustro” działa wyłącznie wtedy, gdy uczestnicy są w stanie działać we wzajemnym porozumieniu, kreując atmosferę wiążącą ich fizyczne i psychiczne potrzeby.

Jak się w to gra

Na początku wybierana jest odpowiednia muzyka.

Uczestnicy dobierani są w pary (przy nieparzystej liczbie uczestników – któryś z nich zagra dwa razy).

Partnerzy stają naprzeciwko siebie na dwóch krzesłach w odległości około 1 metra od siebie. Reszta grupy tworzy krąg widowni, widząc się nawzajem. Jeden uczestnik jest przewodnikiem, drugi – lustrem.

Przewodnik rozpoczyna serią prostych gestów lub ruchów. „Uczestnik-Lustro” dokładnie naśladuje jego ruchy. Celem jest precyzyjne podążanie za ruchami partnera, tak więc przewodnik powinien poruszać się na tyle wolno, aby Lustro mogło za nim nadążyć.

Jeśli dobrze im idzie, widzowi trudno jest wskazać, która z osób jest przewodnikiem, a która lustrem.

Widownia jest zaangażowana w wychwytywanie momentów, w których naśladowanie jest dokładne, a kiedy nie.

Trener przypomina przewodnikowi, aby wykonywał on płynne ruchy – w przeciwnym wypadku „obraz w lustrze” nie nadąży, jak również aby partnerzy utrzymywali kontakt wzrokowy, zamiast jedynie skupiania uwagi na swoich rękach.

Po komendzie dźwiękowej ustalonej na początku – następuje zmiana ról.

Zadanie może być wykonywane w grupie na różnych poziomach trudności: przewodnik może użyć całego ciała, a nie wyłącznie jego górnej połowy. Można się zbliżać i oddalać, „lustro” zaś podąża dokładnie za „obiektem”. Różne odmiany zabawy prowadzić mogą do odegrania scen teatralnych, czy nawet tańca.

Jak tym zarządzać

Niektórzy uczniowie mają problemy z odróżnieniem strony lewej od prawej. Gdy przewodnik podnosi lewą rękę, „Lustro” unosi rękę prawą, tak jak ma to miejsce w rzeczywistości.

Należy zachęcać uczestników do skupienia uwagi na samym procesie. Początkowo towarzyszą temu śmiechy i chichoty. Należy przestrzec przewodnika przed próbami przechytrzenia „lustra” – ma on starać się wykonywać swoje gesty z wręcz przeciwną intencją. Odpowiedzialność za poprawności lustrzanego odbicia spoczywa właśnie na osobie przewodnika.

W pewnym momencie, na komendę uczestnicy mogą zmieniać odgrywane przez siebie role. Po czasie okazuje się, że trudność w rozpoczynaniu od nowa jest coraz mniejsza i można zamieniać się rolami w sposób płynny już w trakcie wykonywania ruchów.

Po tym, jak role zostały kilkakrotnie zmienione – do gry przystępuje nowa para uczestników, a kończący swój udział dołączają do widowni.

Nawet tak prosta gra wymaga udziału trenera. Ustala on zasady, udziela rad i monitoruje proces. Pomaga on wejść do gry nowym uczestnikom, podpowiada im, co robić, rozpoczyna i kończy zabawę.

Gdy uczestnicy nauczą się poprawnego wykonywania swoich zadań trener zaleca im zmianę ról i przypomina o potrzebie utrzymywania kontaktu wzrokowego oraz o płynności ruchów.

Jeśli znajdzie taka potrzeba, trener zachęca do dyskusji i moderuje ją. Jego udział powinien być przemyślany i uporządkowany, gdyż każda z gier jest dla uczestników okazją do rozmów o właśnie przeżytym doświadczeniu, więc tym bardziej wymaga to pomocy w uporządkowaniu analizy. Warto jest powtarzać grę krok po kroku, kiedy uczestnicy sami decydują, kiedy skończyć, a kiedy rozpocząć następane działanie.

Trener posiada niezbędne doświadczenie w zabawie w „Lustro”, a w związku z tym jest on w stanie wychwycić wiele istotnych szczegółów obserwując rozgrywane się sceny. Powinien on jednak zwracać baczną uwagę na dynamikę grupy i zachęcać do rozmów wtedy, gdy to jest potrzebne oraz powstrzymać się od ingerencji, gdy byłaby ona szkodliwa.

Uczestnicy obserwują i wyciągają wnioski zarówno z samej zabawy, jak i z dyskusji na jej temat. Rolą trenera jest angażować osoby, którym brakuje odwagi lub motywacji. Wynika to nie ze sztywno ustalonych zasad, ale z potrzeby równego zaangażowania wszystkich uczestników i dostarczania im okazji do doświadczania zabawy w swój własny, unikalny sposób; cenne obserwacje pochodzą zarówno od osób bardziej, jak i pozornie mniej zaangażowanych.

Analogicznie do wszystkich tego typu zabaw objętych omawianą metodą, treści będące przedmiotem późniejszych dyskusji zależą zarówno od kontekstu zabawy, jak i wydarzeń w jej trakcie.

„Lustro” jest żywym laboratorium pierwotnej, przed-werbalnej interakcji. Jego tematem jest przywództwo i podążanie za nim, współpraca i rywalizacja, inicjatywa i reakcja, a także coś głębszego – coś, czego uczestnicy doświadczają wchodząc i podążając za wyłaniającymi się ścieżkami i tropami.

Ćwiczenie to zajmuje zwykle więcej, niż 1 jednostkę lekcyjną i może być wielokrotnie powtarzane.

Uczestnicy: pary

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, improwizacja, pamięć, koncentracja, percepcja cielesna, komunikacja niewerbalna, rozwiązywanie problemów.

Wygląd

Uczestnicy stają naprzeciwko grupy wpatrując się w siebie nawzajem, przewyciężając tym samym nieśmiałość, lęk i poczucie dyskomfortu.

Główne cele:

- Budowanie tożsamości
- Wzmacnianie samoświadomości
- Wzmacnianie pewności siebie
- Dzielenie uczuć z innymi osobami i zaufanie
- Tworzenie pozytywnych relacji w obrębie grupy

Czwarty etap metodologii „Cosquillas” jest dla uczestników szczególnie poruszający, nawet jednak w tym przypadku stosowana jest wyłącznie komunikacja niewerbalna.

Podczas „Wyglądu” każdy z uczestników zostaje sam na scenie, co odróżnia ten etap od poprzednich.

Uczestnicy proszeni są tutaj o wykorzystanie nabytej wcześniej pewności siebie, co ma im pomóc w przewyciężeniu lęku przez byciem przedmiotem oceny i w zaprezentowaniu siebie.

Jest to moment pełen rozmaitych barw i odcieni, moment wytwarzający nastrój wolności i lekkości, a zatem budujący poczucie intymnego kontaktu z grupą, która proszona jest o ochronę i wzięcie odpowiedzialności za jej członków.

Jak się w to gra

Na początku wybierana jest odpowiednia muzyka.

Jedna z osób staje samotnie przed siedzącymi na podłodze członkami grupy.

Stojąca osoba wpatruje się w członków grupy, zatrzymując swe spojrzenie na każdym z nich przez około 30 sekund. Gdy pierwszy z uczestników zakończy ćwiczenie z każdym z uczestników, następuje zamiana ról.

Jak tym zarządzać

Istotnym elementem gry jest muzyka, której wybór zależy od dynamiki grupy i dotychczasowych doświadczeń.

Jeśli któryś z uczestników nie czuje się wystarczająco komfortowo podczas wykonywania tego ćwiczenia należy odwołać się do argumentu jego nieodłączności od procesu teatralnego i wymogu występu przez publicznością, co pozwoli na konfrontację z niewygodą i stresem napotykanym w codziennym życiu.

Jeśli któryś z uczestników wywołuje napięcie, należy go zaprosić na miejsce przeznaczone dla widowni.

Analogicznie do niemal wszystkich tego typu zabaw w obrębie omawianej metodą, treści będące przedmiotem późniejszych dyskusji zależą zarówno od kontekstu, jak i wydarzeń w trakcie zajęć.

„Wygląd” jest etapem dostarczającym mocnych przeżyć, stąd też ważne jest, aby poprzedzające go etapy miały skończony i dopełniony charakter.

Ćwiczenie to zajmuje zwykle więcej, niż 1 jednostkę lekcyjną i może być wielokrotnie powtarzane.

Uczestnicy: każdy z uczestników samodzielnie, twarzą do grupy

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, koncentracja, percepcja cielesna, komunikacja.

Pozdrowienie

Każdy z uczestników za pomocą gestów i ruchów samodzielnie przedstawia się grupie

Główne cele:

- Budowanie tożsamości
- Wzmacnianie samoświadomości
- Komunikacja
- Dzielenie uczuć z innymi osobami i zaufanie
- Przyzwyczajanie się do sceny teatralnej

Oto i ostatni etap metodologii „Cosquillas”, po którym na uczestników czeka już tylko kreacja dramatyczna i teatralna. W trakcie tej fazy wszystkie nabyte wcześniej umiejętności i zgromadzone doświadczenia użyte zostają do wykonania pojedynczego „zadania”. Każda z osób dzięki poprzednim etapom pogłębiła kontakt z samym sobą, odkryła swoje uczucia i predyspozycje, wzmocniła samoświadomość i pewność siebie,

jak również poprawiła umiejętności współpracy oraz wzajemnego kontaktu. W trakcie „Pozdrowienia” uczestnicy mają okazję do zaprezentowania wcześniejszych osiągnięć i pokazania swojego prawdziwego „ja”.

Zadanie to wymaga dużego skupienia i uwagi na zagadnieniu tożsamości, gdyż wiedzie ono do pierwszej i realnej prezentacji mającej osobiste znaczenie. Faza ta jest ważna również ze względu na fakt, iż związana jest z tworzeniem scenariusza.

Jak się w to gra

Wybierana jest jedna lub dwie piosenki odtwarzane w trakcie tego etapu.

Jedna z osób staje samotnie przed siedzącymi na podłodze członkami grupy-widowni. Uczestnik podchodzi do grupy i staje w takiej odległości, jak gdyby był na scenie teatralnej.

Gdy już się zatrzyma, prezentuje się grupie przy pomocy kilku ruchów i gestów (nie ma to jednak przypominać odgrywanej roli mima).

Gestykulacja ma odzwierciedlać aktualny stan emocjonalny, stąd też ruchy uczestnika mogą się zmieniać.

Ćwiczenie to nie ma określonych ram czasowych i kończy się w momencie, gdy zdecyduje o tym jego uczestnik (przekaz dla widowni).

Gdy dany uczestnik zakończy swoją część, kolejny zajmuje jego miejsce.

Jak tym zarządzać

Istotnym elementem ćwiczenia jest muzyka, której wybór zależy od dynamiki grupy i dotychczasowych doświadczeń, jak również wymogu uzyskania odpowiedniego poziomu skupienia.

Należy w czytelny sposób wyjaśnić uczestnikom, że mają oni za zadanie przekazać swój aktualny stan emocjonalny za pomocą gestów i ruchów, nie zaś mimowania. Należy im jasno zakomunikować, że mają do dyspozycji tyle czasu, ile potrzebują, aby zakończyć zadanie.

Jeśli któryś z uczestników nie czuje się dość komfortowo podczas wykonywania tego ćwiczenia należy odwołać się do argumentu jego nieodłączności od procesu teatralnego i wymogu występu przez publicznością, co pozwoli na konfrontację z niewygodą i stresem napotykanym w codziennym życiu.

Jeśli któryś z uczestników wywołuje napięcie należy go zaprosić na miejsce przeznaczone dla widowni.

Analogicznie do niemal wszystkich tego typu zabaw w obrębie omawianej metody, treści będące przedmiotem późniejszych dyskusji zależą zarówno od kontekstu, jak i wydarzeń w trakcie zajęć.

„Pozdrowienie” jest etapem dostarczającym mocnych przeżyć, stąd też ważne jest, aby poprzedzające go etapy miały skończony i dopełniony charakter.

Ćwiczenie to zajmuje zwykle więcej, niż 1 jednostkę lekcyjną i może być wielokrotnie powtarzane, może ono ponadto okazać się bardzo pomocne na etapie pisania przez uczestników scenariuszy teatralnych.

Uczestnicy: każdy z uczestników samodzielnie, twarzą do grupy

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, koncentracja, percepcja cielesna, komunikacja niewerbalna.

Dodatkowe zagadnienia dotyczące 5 etapów metodologii „Cosquillas”

Prowadzenie zajęć

Sesje zajęciowe nie mają określonych ram czasowych: nikt nie jest w stanie dokładnie wskazać czasu ich trwania. Trenerzy decydują o zakończeniu zajęć na bazie dynamiki grupy, wcześniejszych doświadczeń uczestników, ich wieku i spójności grupy. Zależy to również od cech poszczególnych uczestników oraz ich potrzeb. Poniżej wybrane przesłanki:

- Na wstępie należy skupić uwagę grupy. Należy na to poświęcić kilka minut, zaraz na początku zajęć. Skupienie każdego z uczestników jest kluczowe, zwłaszcza gdy omawiane są zasady ćwiczeń. Można stosować komendy głosowe (Słuchajcie! Uwaga! Stop!), dźwięki (uderzenia w tamburyn), lub też ciche, aczkolwiek wymowne gesty (uniesiona ręka).

- Należy zawsze rozpoczynać zajęcia od podania nazwy ćwiczenia. Robimy to powoli i wyraźnie, nie biorąc niczego za pewnik, upewniając się, że wszyscy rozumieją dany przekaz. Należy przewidzieć sesje rozgrzewkowe, co pozwoli na pełne zrozumienie zasad. Nauczyciele/trenerzy powinni zawsze stawać się częścią grupy, co pozwoli na skuteczne asystowanie podczas wykonywania ćwiczeń.

- Należy zachować elastyczność i nie stosować się sztywno do ustalonych zasad. Jeśli te okażą się zbyt skomplikowane – należy je uprościć. Możliwe jest przedwczesne zakończenie danej sesji i powrót do niej przy następnej okazji.

- Jako, że to trenerzy/nauczyciele pełnią role nadrzędne, do nich należy ocena sprawności przebiegu gry. To oni decydują, kiedy zakończyć, a kiedy rozpocząć daną grę. Zazwyczaj jednak decyzja ta jest oczywista i wynika z aktualnej sytuacji w grupie.

- Należy wsłuchiwać się w potrzeby grupy. Niektórzy z uczestników wymagają więcej uwagi, inni mniej. Należy mieć na uwadze uczestników zagrożonych „odstawieniem na boczny tor”, pamiętając jednak o zachowaniu właściwych proporcji.

- W miarę możliwości, kolejna sesja powinna być zaplanowana i przeprowadzona w miarę szybko, aby zachować świeżość wspomnień po dopiero co zakończonej.

- Należy jednak powstrzymać się przed nadmiernym planowaniem. Ryzyko to wynika z lęku przed znudzeniem uczestników, jest to jednak często bezpodstawne, gdyż omawiany proces i postawione cele wymagają czasu, a przeładowanie planu może być niepotrzebnie stresujące.

- Zdarza się często, że dana gra wymaga wielokrotnych powtórzeń i dopiero wtedy uczestnicy asymilują jej efekty. Zdarza się również, że z powodu niepełnego zrozumienia zasad uczestnicy nie czerpią radości z gier i zabaw – należy temu zapobiegać.

- Niemalże nieuniknionym zjawiskiem występującym w trakcie gier i zabaw jest „oszukiwanie”. Trener powinien wtedy reagować szybko i skutecznie. „Oszukiwanie” jest pochodną dobrego zrozumienia zasad przez danego uczestnika oraz podejmowania przez niego prób ich obejścia. Jeśli jednak osoba „oszukująca” wydaje się wykorzystywać słabości pozostałych uczestników – należy dostosować zasady tak, aby wyrównać szanse.

Kończenie sesji zajęciowej

Gdy zajęcia dobiegają końca, należy upewnić się, że wszyscy z uczestników „wyhamowali” z biegu aktualnie prowadzonych zajęć. Stanowi to również okazję do przywrócenia spójności grupy oraz późniejszej dyskusji na temat tego, co się właśnie zdarzyło. Pomocne w tym celu mogą być również ćwiczenia relaksacyjne. Pomaga to uczestnikom na refleksję i asymilację rezultatów odbytej sesji szkoleniowej³.

Rola i znaczenie muzyki w trakcie ćwiczeń teatralnych

Wszystkie opisane powyżej ćwiczenia wymagają obecności muzyki i dobrego nagłośnienia.

Muzyka jest fundamentalnym elementem warsztatów, zakreślając ochronną przestrzeń dla uczestników, którzy – nawet występując samotnie – czują się niejako pod jej opieką.

³ Drama Games: drama and group activities for leaders working with people of all ages and abilities, 2nd edition, MENCAP 1981.

W trakcie ćwiczeń objętych przez 5 powyżej opisanych etapów muzyka powinna być dla uczestników jedynym elementem ochronnym: brak jest scenografii, kostiumów (w których można się „ukryć”). Muzyka udziela schronienia bez występowania elementów fizycznych.

Muzyka jest również medium wspomagającym wyrażanie uczuć i emocji. Może ona podpowiadać kolejne ruchy i gesty i vice versa – ruchy i gesty mogą nadać muzyce swoiste znaczenie.

Wsparcie ze strony kolegów

Wprowadzenie elementów edukacji w gronie rówieśniczym może wywierać na uczestnikach bardzo stymulujący i motywujący wpływ, zwiększając ich zaangażowanie w warsztaty teatralne. Proces ten wymaga od nich aktywnego zaangażowania, w trakcie którego stają się oni głównymi aktorami własnej edukacji, pogłębiając poczucie kontroli dużo słabiej obecne w tradycyjnym modelu kształcenia, który jest asymetryczny i kładzie nacisk na nauczyciela. Edukacja w gronie kolegów niesie z sobą walor wzajemnego przekazywania informacji, co potwierdzają obserwacje na uczniach, którzy mają za sobą naukę wg metodologii „Cosquillas”.

Co można robić po- lub w trakcie 5 etapów metodologii „Cosquillas”

Po tym, jak uczestnicy zwiększyli ufność we własne siły oraz nabyli umiejętności opisywane powyżej, do gry wchodzi komunikacja ustna, z którą wiąże się wiele innych ćwiczeń, aby w końcu dojść do etapu pisania scenariusza. Moment i wybór ćwiczeń dodatkowych należy do nauczycieli/trenerów. Tak czy inaczej, wprowadzenie elementów dodatkowych powinno mieć miejsce dopiero, gdy uczestnicy będą wystarczająco zmotywowani, a wzajemne zaufanie uczniów i nauczycieli ugruntowane. Cele te osiągnięte być mogą po zakończeniu wszystkich 5 etapów, lub też po wielokrotnym przepracowaniu pierwszych dwóch etapów. Zależy to jednak od planu i konsekwencji w realizacji dobrych praktyk.

Ćwiczenia dodatkowe opisane poniżej są jedynie przykładami, do których – w zależności od dynamiki i potrzeb grupy – dodać można inne, lepiej odpowiadające aktualnym wymaganiom.

Zgodnie z powszechnie spotykaną refleksją, w trakcie realizacji 5 etapów metody instruktorzy wywierają znaczący wpływ na poziom integracji grupy oraz możliwości uczestników do asymilacji umiejętności kluczowych oraz kompetencji zawodowych. Kombinacja wszystkich tych elementów znajduje swój finał pod koniec ścieżki edukacyjnej w postaci scenariusza.

Rezultatem zastosowania wszystkich wymienionych etapów wraz z ćwiczeniami

dotychczasowymi jest pogłębiona integracja podstawy programowej z warsztatami teatralnymi.

Poniżej zaprezentowane zostały ćwiczenia dodatkowe będące naturalną konsekwencją rozwoju i ugruntowania się metodologii „Cosquillas”.

Twórcze pisanie scenariusza

Jest to ćwiczenie sprawiające uczestnikom sporo frajdy. W jego trakcie przekazywana jest wiedza na temat zastosowania struktur narracyjnych oraz tworzenia ram scenariusza teatralnego.

Ćwiczenie to bierze pod uwagę kilka interesujących aspektów:

- Praca w grupie będąca pochodną dynamiki grupowej (role przyjmowane przez uczestników, konflikty wewnątrz grupy, trudności wynikające ze słabego warsztatu pisarskiego, potrzeba wyróżnienia się na tle grupy, potrzeba komunikacji oraz lęk przed porównaniem z innymi)
- Stopniowy wzrost samoświadomości (wraz z zaostreniem panujących w grupie zasad)
- Indywidualna ekspresja i autonomiczność wyboru (każdy z uczestników prosi jest, aby pod koniec sesji zdać relację ze swoich odczuć i wrażeń).

Jak się w to gra

Instruktor odczytuje zdanie lub wygłasza stwierdzenie, które odpowiada aktualnie interesującej grupę tematyce. Klasa podzielona jest na dwie niewielkie grupy. Każda z grup dopowiada zdanie w sposób sensownie uzupełniający znaczenie zdania wypowiedzianemu przez instruktora.

Dwie grupy dzielą się na cztery podgrupy (nawet, jeśli mają się one składać z dwóch osób), z których każda kontynuuje zadanie dopowiadając kolejne zdanie.

Następuje dalszy podział aż do momentu, w którym każdy z uczestników zostaje sam, a jego zadaniem jest samodzielne dokończenie powstałej w międzyczasie historii. Pod koniec sesji instruktor prezentuje powstałe historie, zwracając uwagę na fakt, że każda opowieść może rozwijać się na swój sposób, może również stać się punktem wyjścia do powstania innych historii.

Jak tym zarządzać

Zdanie otwierające leży w gestii instruktora. Istotnym wymogiem jest powiązanie jego treści z poprzednimi doświadczeniami grupy w trakcie realizacji 5 etapów, biorąc pod uwagę aktualny stan emocji i oczekiwań.

Korygowanie błędów: jeśli zajdzie taka potrzeba, instruktor notuje i wypisuje na tablicy najpowszechniejsze z napotkanych błędów (modyfikując zdania tak, aby autor pozostał anonimowy), a zadaniem uczniów jest ich poprawienie. Alternatywnie, instruktor sporządza kopie błędów, nad poprawą których pracować będzie kolejna grupa uczestników.

Historie powstałe na tym etapie będą mogły stanowić bazę pod przyszłe scenariusze.

Uczestnicy: grupy dzielą się na mniejsze części do momentu, w którym uczestnicy zostają bez partnera i pracują samodzielnie

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, koncentracja, komunikacja ustna, umiejętności pisarskie, kreatywność, rozwiązywanie problemów, współpraca, samodzielność i odpowiedzialność. W zależności od tematyki rozwijane mogą być również inne umiejętności, w tym z zakresu wiedzy matematycznej, historycznej, geograficznej, etc.

Pytania do osób dorosłych

Im większa spójność grupy, tym bardziej spektakularne są wyniki jej pracy. Nie wdając się w szczegóły psychologiczne warto nadmienić, iż spójność grupy rzutuje na jakość i siłę zaangażowania poszczególnych uczestników oraz ich wzajemne wsparcie w trakcie zajęć.

Ćwiczenie to wzmacnia poczucie empatii pomiędzy uczestnikami, a także wspomaga ich w interpretowaniu problemów i sporów dając okazję na spojrzenie na omawiane kwestie z różnych punktów widzenia w atmosferze szacunku i zaufania. Uczestnicy wyprowadzani są ze świata własnego umysłu, aby wkroczyć w świat drugiej osoby.

Rezultaty z prac na tym etapie będą mogły stanowić wspólną bazę pod przyszłe scenariusze.

Jak się w to gra

Każdy z uczestników zapisuje na kartce papieru pytania, które chciałby zadać wybranej przez siebie osobie dorosłej (matce, ojcu, nauczycielowi, przyjacielowi, etc.).

Autorzy pytań pozostają anonimowi.

Wszystkie pytania wrzucane są do pudełka, a uczestnicy losują po jednym z nich. Następnie, każdy z uczestników odczytuje wylosowane przez siebie pytanie

i próbuje na nie odpowiedzieć (nawet wtedy, gdy jest autorem pytania, z czym jednak nie może się zdradzić).

Alternatywą jest odczytanie pytania przez uczestnika i próba znalezienia na nie odpowiedzi przez grupę.

Jak tym zarządzać

Instruktor wprowadza to ćwiczenie dopiero wtedy, gdy grupę cechuje wystarczający poziom wzajemnego szacunku i zaufania.

Instruktor powinien dać jasno do zrozumienia, że ćwiczenie ma charakter anonimowy.

Nie ma określonych ram czasowych przy udzieleniu odpowiedzi na zadane pytania.

Pytania sformułowane na tym etapie mogą stanowić inspirującą bazę pod przyszłe scenariusze.

Pod koniec niniejszego ćwiczenia instruktorzy gromadzą swoje wrażenia i spostrzeżenia, aby lepiej trafiać w potrzeby grupy.

Uczestnicy: uczestnicy pracujący samodzielnie

Poziomy trudności: wszystkie

Nabywane cechy: osobowość, pewność siebie, koncentracja, komunikacja ustna, myślenie analityczne, rozwiązywanie problemów, współpraca, samodzielność i odpowiedzialność.

Wielkie przedstawienie

Jak zaznaczono wcześniej opisując 5 etapów metody teatralnej, wszystkie gry, zabawy i ćwiczenia prowadzą w konsekwencji do odegrania finalnego przedstawienia, będącego częścią samej metody.

Zgodnie z wytycznymi i celami edukacyjnymi omawianej metody odegranie przedstawienia jest fundamentalną częścią procesu kształcenia.

Warsztaty teatralne płyną zgodnie z rytmem narzuconym przez cele i sposoby ich realizacji. Istotne jest, aby dokładnie określić i dostosować charakter zajęć zgodnie z zaplanowanym przedstawieniem. Zależy to jednak również od kierunku i natury zmian, jakie dokonują się w uczestnikach w trakcie procesu edukacyjnego.

Niosąc z sobą zarówno estetyczny, jak i poznawczy charakter przedstawienie tworzone być winno zgodnie z problemami, z którymi borykała się i które rozwiązywała dana grupa szkoleniowa. Charakter przedstawienia z reguły odślania się właśnie w trakcie zajęć z daną grupą, począwszy od momentu jej formowania,

kończąc zaś na próbach do przedstawienia.

Uczestnicy powinni w sposób aktywny brać udział w tworzeniu przedstawienia, wskazując na konkretne problemy i werbalizując je. Nazwanie problemu niesie ze sobą konkretną wartość poznawczą. Werbalizacja kwestii problemowej ujawnia stanowiska, problemy i trudności oraz rzuca światło na panujące relacje, umożliwiając późniejszą refleksję. Dobre zdefiniowanie problemu umożliwia uczestnikom skuteczne poszukiwanie rozwiązań. Wymaga to jednak dogłębnej wiedzy i umiejętności. Wzajemne poznawanie się członków grupy powinno mieć szczerzy charakter, którego osiągnięcie możliwe jest wyłącznie na bazie pozytywnych wzajemnych relacji uczestników i nauczycieli.

Ukierunkowanie uczniów ku odegraniu krótkiego przedstawienia teatralnego wymaga kombinacji różnych umiejętności nabywanych podczas pracy w grupie, np.:

- Umiejętności pisarskie (tworzenie scenariusza)
- Wymowa – praca nad akcentem i intonacją
- Odpowiednia terminologia – zgodnie z tematyką poruszaną na poprzednich zajęciach
- Umiejętności negocjacyjne – wspólnie podejmowana decyzja co do gatunku, języka i kwestii
- Odwaga sceniczna – gra aktorska na oczach widowni

Wykonanie

Czas trwania ćwiczenia rozłożone jest na kilka tygodni i wiedzie ku całościowemu lub częściowemu odegraniu wytworzonych treści. W idealnym przypadku uczniowie mają dostęp do sprzęt komputerowego, na którym tworzą i poprawiają scenariusz, choć na etapie burzy mózgów, tworzenia wstępnego zarysu sztuki i jej szkiców potrzebny jest tylko papier i coś do pisania.

Scenariusz nie powinien być zbyt długi, aby uczniowie nie dali się ponieść fali dialogów i mogli skupić się na obranym wątku i wyrażeniu swoich odczuć i emocji. Kluczem każdej dobrej sztuki teatralnej jest utrzymanie jej objętości w proporcji z danym przekazem (czasem przekaz przebiega bez słów). Minimalizm pomaga utrzymać niezbędny poziom napięcia i wyczekiwania pośród widowni.

Wstępne pomysły

Tematem bazowym scenariusza może być aktualnie ważna kwestia, np. emocje, odczucia, obrazy czy impresje towarzyszące uczestnikom w trakcie kursu. Inspiracją mogą być również treści wygenerowane podczas prac twórczego

pisarstwa lub ćwiczeń związanych z zadawaniem pytań. Dobrą metodą na znalezienie momentu początkowego jest również burza mózgów. Wystarczy rzucić kilka prostych pomysłów lub stwierdzeń (np. osoba X chce urządzić przyjęcie dla przyjaciół, bez osób dorosłych, lub też X odbiera pogroźki od starszych uczniów, którzy chcą od niego pieniądze „przynieś jutro, albo będą problemy”, X zostaje przyłapany na paleniu papierosów, itd.). Poszukiwanie pomysłów może mieć miejsce w parach lub samodzielnie. Efekty poszukiwań konsultowane są w grupie lub/i przy wsparciu instruktorów. Do realizacji wybiera się wspólnie przyjęty projekt.

Rozwijanie wątku

Gdy uczniowie zdecydują, co będzie tematem scenariusza przystępują oni do odpowiedzi na następujące, dotyczące wątku pytania:

- Kiedy dana historia ma miejsce? Obecnie czy w przyszłości?
- Liczba scen? Długość trwania?
- Kolejność następowania po sobie scen?
- Czy sceny występują w porządku chronologicznym? Czy któreś ze scen nie są wspomnieniami z przeszłości?
- Gdzie rozgrywa się historia? Jak to pokazać?
- Skąd widzownia ma wiedzieć, gdzie rozgrywa się dana scena?
- Kim są główni bohaterowie? Być może historia ma jednego głównego bohatera oraz bohaterów towarzyszących.
- Ilu postaci wymaga/dopuszcza dana sztuka?
- Kim są odbiorcy danej sztuki? Jak utrzymać ich zainteresowanie?

Fundamentalna rola do odegrania przypada uczniom. Sztuka zawierać więc powinna elementy związane z zainteresowaniami uczniów, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym (np. uczeń, który dobrze rapuje może napisać piosenkę będącą motywem muzycznym użytym w sztuce, analogicznie uczeń dobrze grający na gitarze – może skomponować melodię, itd.).

Zastosowanie informatyki i umiejętności cyfrowych (ICT)

Metoda teatralna jest dla uczniów przydatna w identyfikowaniu przez nich swoich potrzeb oraz ukrytego potencjału, jak również w trakcie zajęć nabywają oni kluczowych umiejętności życiowych oraz kompetencji zawodowych. Metoda ta okazuje się szczególnie przydatna w trakcie nauki umiejętności zawodowych w obrębie wiedzy komputerowej i związanej z nowymi technologiami oraz multimediami, co wynika z jej charakterystyki estetycznej i zdolności do pobudzania ekspresji.

Ponadto, zastosowanie nowoczesnych technologii jest dla młodzieży szczególnie interesujące, wzmagając ich zaangażowanie i motywację do podnoszenia kwalifikacji zawodowych.

Nauka przy użyciu nowoczesnych narzędzi, poza przysparzaniem wiedzy zawodowej, ma również walor czerpania z kultury „cyfrowych tubylców”, których charakteryzuje plemiennosc, wspólne rozwiązywanie problemów, dzielenie się rozwiązaniami i nowe formy ekspresji. Kolejną korzyścią czerpaną z podążania ścieżką metody teatralnej wspomaganej nowoczesnymi technologiami jest rozwój autonomicznej, samo-odkrywającej się osobowości. Zdarza się, że niektórzy uczniowie wymagają więcej czasu na podjęcie zaangażowania i współpracy z grupą. Aby zapobiec ich wykluczeniu powinni oni zostać włączeni właśnie w działania teatralne. Informatyka i multimedia są tutaj znakomitym narzędziem wspomagającym.

Informatyka oferuje wiele możliwości treningowych, np. odgrywanie określonych ról w danej sytuacji, praktykowanie myślenia o własnym myśleniu, przechodzenie od myślenia konkretnego do abstrakcyjnego, etc. Pozwala to na osiągnięcie celu

rozbudzenia zainteresowań i pogłębienia motywacji uczniów do rozwijania własnych stylów poznawczych. Dzięki nauce informatyki uczniowie rozwijają swoje kompetencje komunikacyjne, zdolność do współpracy, umiejętność słuchania i znajdowania rozwiązań wraz z resztą grupy, instruktorami i osobami towarzyszącymi.

Stąd też, projekt THEATRE zmierza do wytworzenia wzajemnego powiązania pomiędzy metodą teatralną a umiejętnościami zawodowymi właśnie na bazie zastosowania multimediiów, czego efektem końcowym będzie interdyscyplinarna integracja w obrębie alternatywnych metod szkoleniowych. Umożliwia to czerpanie z potencjału dwóch równoległych ścieżek rozwoju poszerzając poznawcze, osobiste i relacyjne zdolności każdego z uczestników i tworząc wzajemnie napędzającą się spiralę korzyści.

Nauka poprzez nowoczesne technologie

Pomostem łączącym środowisko szkolne i zainteresowania młodzieży są nowe technologie.

Metoda nauczania stosująca nowoczesne technologie może w skuteczny sposób ponieść poziom wiedzy uczniów. Użycie nowoczesnych narzędzi (kamery cyfrowe, komputery), aby tworzyć i wzmacniać umiejętności wynikające z rozwoju cywilizacyjno-kulturowego (matematyka, język, nauka i technologia, realia społeczno-historyczne) wzbogaca również paletę umiejętności życiowych. A zatem stosowane podejście musi uwzględniać stosunek młodzieży względem nowoczesnych technologii: używa ich ona i próbuje samodzielnie rozgryźć zasady działania. Rzecz jasna, młodzież nie stosuje w swoich metodach podejścia teoretycznego, w związku z czym instruktorzy powinni:

- Skupić się na praktycznych możliwościach wykorzystania nowoczesnych technologii

- Pozwolić na zastosowanie metody prób i błędów
- Wspomagać asymilację umiejętności uwarunkowanych rozwojem cywilizacyjno-kulturowym w kontekście ich zastosowań na polu pracy zawodowej

Strategie edukacyjne powinny uwzględniać aktualny kontekst zainteresowań młodzieży, w przeciwnym wypadku traci ona motywację do nauki.

Celem jest więc zatem osadzenie nowoczesnych technologii w samym centrum procesu dydaktycznego, w trakcie którego uczniowie rozumieją, że opanowanie multimediiów i narzędzi cyfrowych jest dla nich szansą na wzbogacenie konkretnych, praktycznych kompetencji zawodowych.

Elastyczne podejście do potrzeb „cyfrowych tubylców” ma im umożliwić naturalne, spontaniczne zagospodarowanie nowoczesnych narzędzi technicznych. Co więcej, otwarcie na świat nowoczesnych technologii jest również otwarciem na publikowanie i prezentację efektów ich pracy oraz partycypację młodzieży w życiu publicznym. Możliwość tworzenia i dzielenia się efektami pracy przy użyciu nowoczesnych technologii, a także obecność we współczesnych kanałach komunikacji jest dla uczestników projektu kolejną wartością dodaną.

W teście właśnie perspektywie „kultury sieci” scena teatralna jest tylko jedną z wielu propozycji modelowego wykorzystania teatru. Scena teatralna może się rozszerzać (przestrzennie i czasowo) na różne środowiska i konteksty, rozwijając strategie dydaktyczne przystosowane do wymagań i stylów komunikacji „cyfrowych tubylców”, czyli umożliwiając coś, czego nie spotyka się w tradycyjnym modelu edukacyjnym.

Grupy docelowe

Zajęcia informatyczne mogą być realizowane również jako zadania przydzielane wyłącznie części danej grupy szkoleniowej. Wszystko zależy oczywiście od potrzeb i wymagań uczestników. Instruktorzy teatralni, nauczyciele informatyki i zawodu muszą się wzajemnie uzupełniać chcąc dostarczyć optymalnych rozwiązań łączących metodę teatralną z użyciem nowoczesnych technologii.

Uczniowie biorą udział w zajęciach zarówno w grupach, jak i indywidualnie, w zależności od potrzeb i umiejętności.

Stąd też, uczestnikami zajęć informatycznych/multimedialnych mogą być:

- a) wszyscy uczestnicy zajęć teatralnych
- b) niektórzy z uczniów szczególnie zainteresowani informatyką, uczęszczający jednak również na zajęcia teatralne
- c) uczniowie nie zamierzający brać udziału w zajęciach teatralnych, pragnący jednak podnieść swoją wiedzę i umiejętności w dziedzinie nowoczesnych technologii
- d) uczniowie uczęszczający na inne kursy i szkolenia zainteresowani zajęciami informatycznymi, lub też osoby zagrożone ryzykiem „wypadnięcia” uczęszczające jednocześnie na inne kursy związane z obsługą komputerów.

W przypadku osób uczęszczających na warsztaty informatyczne nie będące jednak częścią paneli teatralnych wskazane jest, aby byli oni włączani do grupy w pierwszej kolejności. Ich obecność na zajęciach filmowych czy fotograficznych jest korzystne z punktu widzenia tworzenia atmosfery w grupie opartej na szacunku i zaufaniu.

Połączenie dobrych praktyk z warsztatami teatralnymi

Obraz i dźwięk, komunikacja i narracja audiowizualna to przedmioty zajęć uczniów biorących udział w warsztatach informatycznych (wiedza naukowo-techniczna, wykorzystanie specjalistycznego sprzętu i oprogramowania).

Pierwszym krokiem na tej drodze jest „komputeryzacja” doświadczenia teatralnego w sposób znany uczniom z codziennego życia.

Uczą się oni wówczas profesjonalnej obsługi kamery i urządzeń cyfrowych, opanowując jednocześnie sztukę prezentacji i komunikacji wizualnej: przez obrazy uczą się prezentować i wyrażać swoje emocje.

Praca z materiałem wizualnym oznacza przyswajanie przez uczniów rozmaitych umiejętności technicznych (oś naukowo-techniczna), od formatowania obrazu, poprzez wiedzę na temat kolorów (odcień, nasycenie, balans, etc.), kończąc na obsłudze oprogramowania do edycji obrazu.

Uczniowie wraz z asystującymi im instruktorami mogą korzystać z narzędzi technologicznych na każdym etapie warsztatów teatralnych.

Wychodząc od „surowego materiału” (wstępnie dobranego do wymagań dalszych etapów projektu) każdy z uczestników uczy się wykorzystania sprzętu komputerowego, niezbędnego do obróbki obrazu. Praca i obróbka obrazu jest potężnym narzędziem komunikacyjnym. Możliwość publikowania wytworów cyfrowych w sieci może stanowić punkt wyjścia do refleksji nad pożądanymi wartościami (np. przyjaźnią) i zagrożeniami wynikającymi z obecnych kanałów komunikacji.

W „*Etyce Nikomachejskiej*” Arystotelesa czytamy: „*chęć przyjaźni rodzi się szybko, lecz przyjaźń powoli*”. W realiach Internetu przyjaźń pojawia się szybko, wystarczy chwila i fala akceptacji płynie od jednego użytkownika do drugiego. Istotne jest jednak, aby młodzież zdała sobie sprawę z istoty prawdziwej przyjaźni, rodzącej się w ciężkich chwilach. Możliwe to jest właśnie na bazie refleksji poprzedzonej doświadczeniem teatralnym.

Grupa docelowa projektu THEATRE świetnie reprezentuje pokolenie „cyfrowych tubylców”, czyli osób, które są doskonale zaznajomione z obsługą urządzeń cyfrowych, spośród których komputer jest prawdopodobnie interesujący jedynie o tyle, o ile pozwala na utrzymanie ciągłego kontaktu ze znajomymi.

Najbardziej naturalnymi obecnie narzędziami tego typu są smartfony i tablety, za pomocą których obsługuje się portale społecznościowe, robi zdjęcia i kręci filmy. Związek pomiędzy doświadczeniem teatralnym, a nabywaniem umiejętności informatycznych pozwala również na:

- pogłębienie wiedzy naukowo-technicznej, na której bazują nowoczesne technologie, jak również zwiększenie kompetencji humanistycznych, dzięki „językowi” fotografii, filmu i mediów wizualnych w ogólności

- poszerzenie wolności wypowiedzi i ekspresji uczestników

- zrozumienie faktu, iż historia to nie wyłącznie wydarzenia spisane w podręcznikach, ale również kolekcje zdjęć czy filmów oraz towarzyszących im narracji, które żyją we wspomnieniach i dają poczucie ciągłości ludzkiego doświadczenia.

Uczniowie mają więc okazję do pozostawienia po sobie zapisu własnych historii, mając świadomość ich zakorzenienia w zajęciach teatralnych i informatycznych. Cyfrowy zapis przebiegu zajęć teatralnych to dla uczestników okres choćby intuicyjnego zaznajamiania się z technologią. Może być i tak, że gdy jedna grupa spędza czas na zajęciach teatralnych, druga zaangażowana jest w warsztaty multimedialne, i vice versa.

Koncepcja przewiduje również płynne przejście od prostych, dobrze znanych uczestnikom narzędzi cyfrowych (np. smartfon) do obsługi sprzętu bardziej skomplikowanego, np. kamery, dając im okazję do samodzielnego nakręcenia sceny lub filmu zgodnie z ich wrażliwością czy pomysłami. Analiza wyników prac powstałych podczas zajęć z multimediami może być początkiem rozwoju indywidualnego języka artystycznego, co pociąga za sobą rozwój innych umiejętności technicznych (w tym matematycznych, fizycznych, chemicznych, etc.).

Instruktorzy informatyki zacząć mogą od wykonania czarno-białych lub kolorowych portretów grupy w trakcie zajęć warsztatowych. Następnie, dodawać oni mogą kolejne elementy z tym związane, czyli oświetlenie czy scenografia, aby przejść do nakręcenia filmu upamiętniającego wybrane momenty z zajęć teatralnych wraz z całym otoczeniem fizycznym.

Dłuższym zajęciem będzie późniejsza obróbka powstałych w ten sposób prac.

Realizacja pomysłów związanych z nabywaniem umiejętności naukowo-technicznych wymagać może użycia oprogramowania typu Adobe Photoshop czy InDesign, gdzie niezbędne staje się zrozumienie systemów pomiarowych, zasad i jednostek podziału, kalkulacji procentów czy proporcji oraz zasad geometrycznych czy matematycznych leżących u podstaw obróbki surowego materiału.

Dzięki programowi Apple GarageBand (rodzaj studia nagrań), możliwa jest obróbka dźwięku lub muzyki i jej dopasowanie do danego materiału.

Cyfrowe produkty powstałe przy udziale uczestników mogą być następnie przesłane na stronę internetową projektu THEATRE oraz udostępnione poprzez blogi czy portale społecznościowe. Wybór konkretnego materiału leży po stronie uczestników, gdyż publikacja oznacza udostępnienie swojego wizerunku zarówno w kontekście grupy, jak i jej otoczenia.

Etapy

Pogłębienie świadomości

- Rola środków komunikacji (język, gesty, fotografia, film)
- Rola historii (narracja postaci na zdjęciach, chronologia wizualna)
- Rola pogłębionego doświadczenia (nie ograniczanie się do prostych i intuicyjnych zabiegów technicznych, ale rozwinięcie pełnego potencjału tkwiącego w sprzęcie)

Pogłębienie treści

- Obsługa smartfonów
- Obsługa aparatów fotograficznych
- Obsługa kamer
- Wybór, analiza i przechowywanie treści cyfrowych

Przetwarzanie treści

- Cyfrowa obróbka zdjęć
- Tworzenie prezentacji multimedialnych
- Edycja wideo
- Tworzenie blogów

Prezentacja treści

- Publikacja zdjęć i filmów na stronie projektu THEATRE
- Produkcja materiału informacyjnego na temat metod i przebiegu zajęć teatralnych
- Publiczna prezentacja wydarzenia teatralnego
- Produkcja interaktywnego materiału DVD zawierającego zbiór powstałych prac

Dodatkowe sposoby wykorzystania informatyki i multimediiów w warsztatach THEATRE

Dodatkowe sposoby wykorzystania Informatyki i multimediiów w zajęciach teatralnych bazują na mediach społecznościowych. Media te są szczególnie popularne wśród młodzieży, która wykorzystuje je jednak często w sposób powierzchowny, czy wręcz niewłaściwy.

Instruktorzy powinni zachęcać uczniów do wyrażania swoich spostrzeżeń czy doświadczeń teatralnych właśnie za pomocą mediów społecznościowych. Media te mogą być użyte do pogłębienie relacji wewnątrz grupy (np. stworzenie kanału

dyskusyjnego na temat zajęć, co wpływa pozytywnie na jakość relacji w obrębie grupy).

Bezpośrednia rola instruktorów polega na monitorowaniu sposobu wykorzystania mediów społecznościowych i wzmacnianiu relacji wewnątrz grupy.

Współpraca pomiędzy specjalistami (eksperti teatralni i nauczyciele informatyki)

Współpraca pomiędzy specjalistami zawiązywana jest podczas spotkań wstępnych, na których omawiają oni metody pracy, czas trwania zajęć i sposoby interakcji.

Nauczyciel informatyki bierze udział w pierwszych zajęciach grup teatralnych, gdzie ma okazję przedstawić się i stać częścią grupy.

Jego obecność w trakcie zajęć teatralnych nie jest ciągła. To eksperci teatralni ustalają momenty pojawiania się specjalisty ds. informatyki, wskazując na potrzebę przeprowadzenia warsztatów multimedialnych, w trakcie których uczestnicy zajmą się obróbką treści cyfrowych, pogłębiając tym samym własną wiedzę i umiejętności.

Eksperti teatralni i informatycy powinni utrzymywać ciągły kontakt poprzez cały okres trwania projektu.

Powinni oni wspólnie decydować o momencie rozpoczęcia zdjęć czy filmów, pamiętając jednak o różnicach w osobowościach i potrzebach uczestników.

Abstrahując od nabywanych przez uczestników kompetencji zawodowych zalecane jest, aby stosować alternatywne metody kształcenia w celu uniknięcia skojarzeń z „tradycyjnym modelem nauki”, będącym wszak powodem przedwczesnego zakończenia nauki (patrz rozdział „Identyfikacja” i podrozdział „Ewaluacja wyników”).

Jak połączyć warsztaty teatralne

z nabywaniem wiedzy i umiejętności zawodowych

Podejście teatralne ma przede wszystkim za zadanie promocję wiodącej roli okresu dorastania w konstruowaniu, zastosowaniu i ewaluacji ścieżek samorozwoju, zapewniając ich funkcjonowanie i rozwój w życiu społecznym. To z kolei wiedzie ku dalszej poprawie jakości życia uczestników projektu, włączając w to ich zdolności edukacyjne i pogłębioną motywację oraz wypracowanie skutecznych strategii życiowych.

Stąd też niniejsza metoda jest przede wszystkim skierowana na zdobycie i pogłębianie przez studentów:

- Umiejętności życiowych
- Kompetencji kluczowych

Po przyjęciu podstawowych metod pracy przystępuje się do opracowania metodyki nabywania wiedzy i kompetencji zawodowych, zarówno z punktu widzenia kadry szkoleniowej, jak i uczestników zajęć.

Umiejętności życiowe

Warsztaty teatralne prowadzone w obrębie metodologii „Cosquillas” ukierunkowane są na wzmocnienie motywacji, doradztwo i mentoring w przeciwdziałaniu „wypadania” z systemu edukacyjnego, a także z myślą o nabywaniu podstawowych umiejętności oraz motywacji uczęszczających na zajęcia uczniów.

Ćwiczenia wchodzące w zakres omawianej metody umożliwiają nabywanie wiedzy i umiejętności zwłaszcza tym osobom, które z różnych powodów nie mogą sobie pozwolić na tradycyjną edukację szkolną, biorąc pod uwagę przeszkody osobiste,

kulturowe, niepowodzenia szkolne czy trudności natury fizycznej, psychicznej czy behawioralnej.

Najpowszechniejsze umiejętności i kompetencje osobiste i życiowe wspierane przez dobre praktyki przedstawione są w tabeli poniżej:

Umiejętności życiowe

Jak dobre praktyki mogą rozwijać dane umiejętności życiowe

Zarządzanie stresem	<p>Metodologia "Cosquillas" umożliwia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poznanie, identyfikację i twórcze zarządzanie trudnymi sytuacjami życiowymi
Kreatywność	<ul style="list-style-type: none"> • Definiowanie strategii działania uwzględniającej własną charakterystykę i kontekst sytuacyjny • Zaangażowanie w realizowane działania, zarówno samodzielnie jak i grupowo • Aktywizację postaw w zderzeniu z trudnymi sytuacjami (poczynając od pierwszych etapów projektu, na pisaniu scenariusza kończąc) • Praktyczne czerpanie z nabywanej w trakcie zajęć wiedzy, kończąc na wspólnym projekcie artystycznym
Skuteczne relacje	<p>Metodologia "Cosquillas" umożliwia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zintegrowaną naukę w obrębie różnych kompetencji (językowych, matematycznych, naukowo-technicznych), rozpoczynając od zajęć teatralnych i pracy na samym sobie
Skuteczna komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> • Budowanie zdolności do interpretowania odczuć i znaczeń poprzez mowę ciała i mimikę, po słowa i rozbudowane komunikaty werbalne • Rozwijanie koncepcji, uczuć oraz innych zagadnień poprzez komunikację werbalną i niewerbalną kładąc nacisk na identyfikację stylów komunikacji • Przekształcanie do własnych potrzeb treści edukacyjnych i własnych doświadczeń poprzez język teatru oraz rozmaite kanały i narzędzia komunikacyjne • Rozumienie pośrednich i bezpośrednich komunikatów ukrytych w rozmaitych tekstach poruszających tematy realne i abstrakcyjne, formalnie lub nieformalnie poprzez ich wychwytywanie w różnych kontekstach i przy użyciu różnych narzędzi i metod komunikowania • Wytwarzanie rozmaitych tekstów obejmujących zagadnienia realne i abstrakcyjne przy zachowaniu autonomii i oryginalności, poprawności gramatycznej, znaczeniowej i kontekstualnej.
Samoświadomość	<ul style="list-style-type: none"> • Metodologia "Cosquillas" umożliwia: • Konstruktywne poznanie i akceptację własnych ograniczeń oraz potencjału
Empatia	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój umiejętności pracy w grupie i budowania relacji interpersonalnych • Zawiązywanie i podtrzymanie relacji z kadrą szkoleniową • Partycypację w wydarzeniach projektowych • Zrozumienie specyfiki ról społecznych, udziału w grupie i dialogu

<i>Zarządzanie emocjami</i>	<p>Metodologia „Cosquillas” umożliwia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zrozumienie i zastosowanie właściwych postaw w zależności od sytuacji społecznej, w tym w relacji z nauczycielami i instruktorami • Aktywne dopasowanie się do aktualnej sytuacji grupy • Respektowanie aktualnie obowiązujących uczestnika zasad, zarówno w wymiarze osobistym, jak i dynamiki grupy
<i>Rozwiązywanie problemów</i>	<p>Metodologia „Cosquillas” umożliwia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwiązywanie problemów i trudnych sytuacji na bazie wiedzy i narzędzi zarówno własnych, jak i pozyskiwanych w danym otoczeniu • Kreatywność w podejściu do problemu poprzez narzędzia komunikacyjne i alternatywne procedury
<i>Podejmowanie decyzji</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój autonomicznego myślenia pozwalającego łączyć doświadczenia grupowe i indywidualne z nabytą w trakcie zajęć wiedzą • Adaptację do różnych sytuacji i środowisk

Warsztaty teatralne mogą być zatem metodą wspomagającą nabywanie przez uczestników umiejętności życiowych niezbędnych do rozwoju osobistego, zgodnie z ich aktualną wiedzą, programem szkolnym i ich potrzebami.

Zgodnie z wytycznymi dotyczącymi innowacji i implementacji dobrych praktyk w systemie wstępnego kształcenia zawodowego niektóre z ogólnie wymaganych umiejętności i kompetencji mogą być nabyte właśnie dzięki metodologii „Cosquillas”.

Kompetencje kluczowe

Zgodnie z rekomendacją 2006/962/EC Parlamentu Europejskiego i Rady Europu z dnia 18 grudnia 2006 dotyczącą kluczowych umiejętności nabywanych w trakcie Programu Nauki Przez Całe Życie [Official Journal L 394 z dn. 30.12.2006], kluczowe umiejętności są kombinacją wiedzy, umiejętności i postaw odpowiadających danej sytuacji. Stąd też są one szczególnie istotne, gdy rozpatrywany jest rozwój osobisty, włączenie w udział w życiu społecznym, aktywne obywatelstwo i zatrudnienie. Umiejętności kluczowe są niezbędne w obecnym społeczeństwie i umożliwiają znalezienie pracy, gdyż większa elastyczność to szybsza odpowiedź na ciągłe zmiany w turbulentnej rzeczywistości. Są one również istotne z punktu widzenia innowacyjności, produktywności i konkurencyjności, przyczyniając się do wyższej motywacji i satysfakcji z wykonywanej pracy zawodowej.

Umiejętności kluczowe nabywane są przez młodzież pod koniec obowiązkowej ścieżki edukacyjnej, wyposażając ich na dalszą część życia oraz kariery zawodowej, stając się podstawą dalszego kształcenia.

Nabywanie umiejętności kluczowych jest więc tym bardziej istotne dla osób zagrożonych „wypadnięciem”, wykazujących słabe wyniki w nauce oraz dla osób

stojących przed wyborem kolejnej ścieżki kształcenia i edukacji zawodowej. Najlepiej do tego celu nadają się właśnie alternatywne metody nauczania, gdyż cechuje je pragmatyczne podejście do wiedzy, alternatywnego środowiska procesu kształcenia oraz nacisk na indywidualne potrzeby uczniów.

Poniższa tabela przedstawia główne umiejętności kluczowe oraz sposoby, w jakie dobre praktyki przyczyniają się do poprawy sytuacji uczniów zagrożonych „wypadnięciem”.

Kluczowa umiejętność <i>Opis</i>	Jak dobre praktyki wspomagają rozwój umiejętności kluczowych
<p>Komunikacja w języku ojczystym</p> <p><i>Zdolność do wyrażania i interpretowania idei, myśli, uczuć, faktów i opinii zarówno w formie pisemnej (słuchanie, mówienie, czytanie i pisanie), jak i językowa interakcja w sposób twórczy oraz zgodny z kontekstem społecznym i kulturowym.</i></p>	<p>Uznane dobre praktyki umożliwiają:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwój umiejętności uchwycenia i interpretacji odczuć i znaczeń pochodzących przede wszystkim z mowy ciała, a dopiero później z komunikatów werbalnych • Rozwój koncepcji, odczuć i zagadnień na drodze komunikacji werbalnej uwzględniając dany styl komunikacji • Wytwarzanie rozmaitych tekstów obejmujących zagadnienia realne i abstrakcyjne przy zachowaniu autonomii i oryginalności, poprawności gramatycznej, znaczeniowej i kontekstualnej.
<p>Komunikacja w języku obcym</p> <p><i>Włączenie do przebiegającej w języku ojczystym komunikacji niuansów językowych i międzykulturowych. Poziom zaawansowania zależy od wielu czynników, m.in. od zdolności do słuchania, mówienia, czytania i pisania</i></p>	<p>Uznane dobre praktyki umożliwiają:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozumienie pośrednich i bezpośrednich komunikatów ukrytych w rozmaitych tekstach poruszających tematy realne i abstrakcyjne, formalnie lub nieformalnie poprzez ich wychwytywanie w różnych kontekstach i przy użyciu różnych narzędzi i metod komunikowania • Tworzenie wielokulturowych grup, które stopniowo przechodzą od komunikacji niewerbalnej do pełnej komunikacji ustnej • Dzielenie doświadczenia i wiedzy pomiędzy uczestnikami różnych kultur
<p>Wiedza matematyczna i podstawowa wiedza naukowo-techniczna</p> <p><i>Kompetencje matematyczne rozumiane jako zdolność do zastosowania myślenia matematycznego w celu rozwiązywania problemów życia codziennego, z naciskiem na proces, aktywność i wiedzę. Podstawowa wiedza naukowo-techniczna oznacza opanowanie i zdolność</i></p>	<p>Uznane dobre praktyki, zwłaszcza w części dotyczącej warsztatów informatycznych umożliwiają:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznanie roli technologii w życiu codziennym oraz gospodarczym • Świadomość związku ludzkich potrzeb i procesów technologicznych • Konsekwentną aktualizację struktur wiedzy technologicznej • Umiejętność modelowania alternatywnych rozwiązań

wykorzystania wiedzy, która tłumaczy działanie świata fizycznego. Wymaga to zrozumienia procesu zmian spowodowanych ludzką działalnością oraz odpowiedzialność obywatelską.

- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych.

Wiedza cyfrowa

Trafne i krytyczne zastosowanie technologii cyfrowych oraz umiejętności w dziedzinie technologii komunikacyjnych.

Uznane dobre praktyki, zwłaszcza w części dotyczącej warsztatów informatycznych, umożliwiają:

- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Zrozumienie głównych zasad działania urządzeń cyfrowych i oprogramowania
- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Umiejętność obsługi podstawowego oprogramowania w celu wytworzenia tekstu i komunikacji multimedialnej, przetwarzania danych, kreślenia, katalogowania informacji oraz jej wyszukiwania w sieci internetowej
- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Ogarnięcie ogólnych struktur i ich działania niezbędnych do obsługi programów edytujących, tworzących dokumenty i je przechowujących
- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Pracę z podstawowymi aplikacjami komputerowymi

---

Uczenie się własnego stylu nauki

Uczenie się, zdolność do organizowania własnej nauki zarówno indywidualnie, jak i grupowo, zgodnie z własnymi potrzebami, metodami i aktualną sytuacją.

Uznane dobre praktyki umożliwiają:

- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Rozwinięcie umiejętności pogłębienia wiedzy na temat sytuacji lub kwestii problemowej
- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Implementację, grupowo i indywidualnie, rozwiązań w określonych ramach czasowych
- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie

procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Identyfikację powiązań pomiędzy różnymi tematami i polami wiedzy

- Nabycie technik rozwiązywania problemów obejmujących działania na ułamkach, obliczanie procentów, proporcji oraz zastosowanie wzorów geometrycznych. Rozwinięcie myślenia poprzecznego, umożliwiającego przekazywanie zamierzonych treści za pomocą scenariusza teatralnego

Kompetencje społeczne i obywatelskie

Kompetencje społeczne odnoszą się do osobistych, międzyludzkich oraz międzykulturowych umiejętności i postaw umożliwiających jednostce na skuteczny i konstruktywny udział w życiu społecznym. Ma to związek z osobistym i społecznym dobrostanem. Istotne jest identyfikowanie kodów kulturowych i działanie zgodne z ich wytycznymi. Kompetencje obywatelskie oraz wiedza na temat funkcjonowania struktur społecznych oraz państwowych (demokracja, sprawiedliwość, równość, obywatelstwo, prawa obywatelskie, etc.) umożliwiające jednostce aktywny udział w systemie demokratycznym

Uznane dobre praktyki umożliwiają:

- Rozpoznanie czasu i miejsca obserwowanych wydarzeń oraz ich interpretację
- Poznanie podstawowych czynników społecznych i ekonomicznych cechujących współczesny świat, włączając w to wiedzę kulturową nabytą podczas 5 etapów metody teatralnej
- Określenie różnych modeli instytucjonalnych i społecznych oraz relacji pomiędzy osobą, rodziną i państwem
- Przyjęcie postawy odpowiedzialnej za siebie i innych
- Analizę problemów związanych z integracją i ochroną praw ludzkich w kontekście promocji równych praw obywatelskich.

Poczucie sprawczości i przedsiębiorczość

Umiejętność przekształcenia pomysłów w realne działanie, co wymaga kreatywności, innowacyjności i podejmowania ryzyka, jak również planowania i zarządzania projektem. Jednostka jest świadoma otaczającego ją kontekstu oraz jest w stanie wykorzystać nadarzające się okazje. Jest to zagadnienie podstawowe w świetle nabywania podstawowych kompetencji przyczyniających się do rozwoju społecznego i gospodarczego. Uwzględnia to również świadomość zasad etycznych i promuje gospodarność.

Uznane dobre praktyki umożliwiają:

- Ustanowienie pozytywnych, opartych na współpracy relacji z kolegami i przełożonymi
- Promocję partycypacji i współpracy wolnej od rywalizacji
- Udział w wydarzeniach projektowych
- Rozwój autonomicznego myślenia pozwalającego łączyć doświadczenia grupowe i indywidualne z nabytą w trakcie zajęć wiedzą
- Adaptację do różnych sytuacji i środowisk
- Poszerzenie świadomości na temat wymagań stawianych przez rynek pracy

Świadomość kulturowa i umiejętność ekspresji

Wymaga zrozumienia roli kreatywnego wyrażania swoich myśli, doświadczeń oraz emocji przy pomocy rozmaitych środków (muzyki, sztuki, literatury i sztuk wizualnych).

Uznane dobre praktyki umożliwiają:

- Rozwój rozmaitych środków ekspresji uczuć i idei
- Wolną ekspresję samego siebie – dzięki zajęciom z improwizacji
- Rozwój umiejętności użycia sztuki, fotografii, filmu, dźwięku, muzyki i teatru w kontekście kompetencji zawodowych
- Zrozumienie istoty produkcji i komunikacji audiowizualnej
- Tworzenie treści multimedialnych (teks, obraz, dźwięk) przy użyciu nowoczesnych technologii
- Nabycie podstaw wiedzy związanej ze sztuką (malarstwo, architektura, rzeźba, fotografia, film, muzyka i inne formy ekspresji artystycznej).

Umiejętności i kompetencje zawodowe

Aby skutecznie połączyć zasady dobrych praktyk z projektową ścieżką edukacyjną dla osób zagrożonych „wypadnięciem”, nauczyciele i instruktorzy już na wstępie powinni określić, które kompetencje i umiejętności mają zostać osiągnięte (w pełni lub częściowo) w trakcie zajęć informatycznych. Należy mieć więc na względzie:

- Charakterystykę i potrzeby uczestników
- Zakres kompetencji i umiejętności, które mają zostać osiągnięte przy pomocy dobrych praktyk
- Kompetencje i umiejętności przewidziane w programie kształcenia

Zgodnie z powyższymi elementami kadra szkoleniowa (trenerzy, nauczyciele, koordynatorzy, edukatorzy, instruktorzy teatralni, nauczyciele informatyki) powinni określić zakres umiejętności i kompetencji, które zostaną przekazane za pomocą metody teatralnej. Jest to szczególnie przydatne do:

- Łączenia zajęć teatralnych ze ścieżką edukacyjną i szkoleniową pod względem czasowym i programowym oraz dla osiągnięcia założonych efektów końcowych
- Definiowania ról ekspertów teatralnych i ich efektywnej współpracy z resztą kadry szkoleniowej
- Określenia kryteriów monitorowania i ewaluacji, zarówno na poziomie indywidualnego opanowania przez uczestników umiejętności rozwoju osobistego, jak i wiedzy i kompetencji będącej obowiązkową częścią podstawy programowej.

Poniżej znajduje się przykład sposobów łączenia warsztatów teatralnych z nabywaniem treści edukacyjnych i umiejętności zawodowych.

PRZYKŁAD POŁĄCZENIA WARSZTATÓW TEATRALNYCH I PRZEDMIOTÓW SZKOLNYCH bazujący na alternatywnych metodach nauczania

Temat główny:

Na początku roku szkolnego wybierany jest temat, na bazie którego podczas zajęć teatralnych rozwijana będzie wiedza objęta powszechnym systemem edukacji. Przykładowym tematem jest:

- *Podróż*

Jak wybierany jest temat główny?

Wybór tematu („wątku”) projektu dokonywany jest na początku roku szkolnego w gronie kadry szkoleniowej i nauczycielskiej, biorąc pod uwagę treść programu nauczania oraz charakterystykę danej grupy. Bazując na owych makro-czynnikach wybierany jest temat, który będzie mógł zostać wykorzystany zarówno podczas zajęć warsztatowych, jak i nauki przedmiotów szkolnych.

Przykładowa podróż:

- *może mieć wymiar dosłowny lub symboliczny (np. przejście od okresu dorastania do dorosłości)*
- *może być powiązana z przedmiotami szkolnymi, np. historią, geografią, naukami ścisłymi, informatyką, etc.*

Wybór ten podyktowany jest przez kryterium funkcjonalności, które:

- *pozwała, poprzez pozorne oddalenie od codziennych doświadczeń uczestników, na rozpoczęcie działań edukacyjnych bez ich emocjonalnego zaangażowania*
- *zgodnie z zamysłem warsztatów teatralnych umożliwia wprowadzenie tematyki interesującej dla uczniów i ich zaangażowanie*
- *pozwała połączyć niezwiązane ze sobą przedmioty szkolne oraz zintegrować z doświadczeniami i zainteresowaniami uczniów.*

Rozpoczynając od zarysu finalnych osiągnięć, jakie uczniowie zdobędą pod koniec roku szkolnego możliwe jest większe zaangażowanie uczących się w proces edukacyjny, przy użyciu różnych metod i podejść do samego kształcenia.

Często okazuje się, że w trakcie zajęć wystąpi potrzeba podjęcia innego tematu, bardziej odpowiadającego zainteresowaniom grupy. Tematami często pojawiającymi się w takich przypadkach są narkotyki i przemoc w szkole.

Metodyka

Punktem wyjścia są zajęcia teatralne realizowane wg metodologii „Cosquillas” (zmierające do uchwycenia i kontrolowania emocji oraz znaczeń, rozpoczynając od komunikatów niewerbalnych, kończąc na w pełni rozwiniętych komunikatach słownych), w trakcie których stopniowo wprowadzane są treści edukacyjne.

- Na wstępie instruktorzy wprowadzają metodologię „Cosquillas” rozpoczynając od ćwiczeń z komunikacji niewerbalnej, aby zwiększyć pewność siebie uczestników. Kolejne etapy zawierać będą coraz większe porcje ćwiczeń angażujących komunikację ustną.
  - Następnie, metoda kładzie nacisk na występach scenicznych, najlepiej w sposób jak najmniej zauważalny dla uczniów, co pozwoli im się rozluźnić i pozbyć lęków.
  - Gdy uczestnicy uświadomią sobie swoje zaangażowanie w zajęcia teatralno-dramatyczne – wprowadzane są przedmioty objęte podstawą programową.
- Udział przedmiotów z podstawy programowej różni się w zależności od rodzaju zajęć prowadzonych niezależnie przez instruktorów i nauczycieli. Nauczane treści są nieodłączną częścią rocznego programu szkolnego, a zatem podlegają sprawdzeniu podczas egzaminów końcowych. Okresowo, nauczyciele i instruktorzy spotykają się, aby omówić postępy w przebiegu zajęć, a także wzajemnie zsynchronizować tematykę prowadzonych przez siebie zajęć.

Czas

Czas przebiegu poszczególnych zajęć może się od siebie różnić i zależy od wielu czynników (rodzaj uczniów, rodzaj kursu, dostępny budżet, sposoby pracy kadry szkoleniowej).

Przykładowy rozkład zajęć:

- 1 raz w tygodniu po 3 godziny zegarowe
- 4 poranki w tygodniu po 4 godziny zegarowe
- 1 raz w tygodniu po 4 godziny zegarowe

Intensywność zajęć zależy również od wielkości grupy. Stopień przyswojenia materiału zależy m.in. od poziomu frekwencji na zajęciach.

Ścieżka metodyczno-dydaktyczna

Poniżej zaprezentowano niektóre etapy pracy dydaktycznej bazujące na tematyce „podróży”:

1 / Krąg

Celem jest wytworzenie grupy o nowo zdefiniowanych parametrach i zasadach, eksploracja przestrzeni i wynikającej z tego świadomości psychomotorycznej, budowanie świadomości swojej nieśmiałości wraz z technikami osobistego zarządzania emocjami

---

2 / Oglądanie filmów/słuchanie piosenek

Ćwiczenie otwiera projekcja filmowa wprowadzająca zagadnienia do przepracowania w czasie zajęć warsztatowych. Projekcja filmowa (lub wysłuchanie piosenki) ma na celu zaangażowanie uwagi uczniów i odciążenie ich od fizycznego otoczenia. Wybór filmu podyktowany jest obranym wcześniej tematem i dokonywany jest przez grono nauczycieli i instruktorów.

---

3 / Wybieranie postaci

Instruktorzy zajęć teatralnych proszą uczniów o wybranie bohatera, który w szczególny sposób im zaimponował, a także o przybliżenie jego charakterystyki.

---

4 / Realizacja etapu „Zdjęć” bazująca na wybranych scenach

Drugi etap metodologii „Cosquillas” polega na dyskusji na temat postaci, które podczas projekcji w sposób szczególny poruszyły uczniów. Celem jest zrozumienie obrazu i jego przetworzenie.

---

5 / Lektura artykułów prasowych

Instruktor wybiera i daje uczniom do przeczytania artykuły prasowe nawiązujące tematyką do obejrzanego filmu. Omawiając np. film „Dzienniki motocyklowe” jednym z możliwych tematów jest sytuacja społeczna w Ameryce Łacińskiej, w porównaniu do losów nielegalnych imigrantów we Włoszech.

---

6 / Bodywork – prezentowanie emocji

Odczucie uważane przez uczniów za istotne wyrażane jest na początku słowami, a następnie poprzez mowę ciała. Ćwiczenie to jest możliwe jedynie wówczas, gdy panuje atmosfera szacunku i zaufania pomiędzy uczniami, a nauczycielami.

Ćwiczenie to umożliwia przetwarzanie i zarządzanie emocjami w sposób, który uczniom znany jest najczęściej od negatywnej strony w postaci gniewu lub agresji.

---

7 / Wolne skojarzenia

Ćwiczenie rozpoczyna się od wypowiedzenia przez instruktora pojedynczego słowa, a zadaniem uczniów jest dodawać inne, kojarzące się z nim słowa na bazie ich wiedzy i doświadczenia. Rezultaty będą inne w odniesieniu do każdego z uczniów, a celem ćwiczenia jest wytworzenie dynamiki grupy w oparciu o słuchanie się nawzajem.

8 / Tworzenie i opis własnych postaci teatralnych

Każdy z uczniów ma za zadanie stworzyć postać na bazie omawianego tematu i obejrzanego filmu, zarówno za pomocą metod werbalnych, jak i niewerbalnie. Aby uwiarygodnić postać uczniowie muszą stworzyć jej dowód osobisty, opisać styl życia, a także nakreślić jej podłoże społeczne, kulturowe, geograficzne i historyczne.

9 / Sceniczna reprezentacja postaci

Każdy z uczniów opisuje nakreślone przez siebie postaci, umieszczając je we właściwym kontekście (np. opisując podłoże historyczne, geograficzne oraz obowiązujące w Ameryce Łacińskiej lub Afryce realia społeczne).

10 / Piosenki w języku obcym

(np. latynoamerykańskie lub afrykańskie)

Instruktor wprowadza odmienne rodzaje ekspresji, np. muzykę, aby zademonstrować różne rodzaje wystąpień scenicznych i dać grupie okazję do przedśledzenia tkwiących tam szczegółów.

11 / Poezja M. L. King: "Zawsze staraj się być najlepszym możliwym sobą".

Instruktor wprowadza odmienne rodzaje ekspresji, np. poezję, aby zademonstrować różne rodzaje wystąpień scenicznych i dać grupie okazję do przedśledzenia tkwiących tam szczegółów.

12 / Pogłębienie wybranych aspektów dotyczących kultury latynoamerykańskiej lub afrykańskiej

Instruktor rzuca kilka tematów geograficznych (główne miasta, populacja, stolica, główne problemy wewnętrzne dotyczące tych zagadnień) czy historycznych (cechy kulturowe, studium kultur pierwotnych, kolonizacja, niewolnictwo, problemy społeczne związane z przenikaniem się ras i kultur).

13/ Geograficzne odtworzenie map Ameryki Łacińskiej i Afryki

Swobodne formy malarskie, lokalizacja głównych parametrów geograficznych

14/ Zaaranżowanie krótkiego przedstawienia dramatycznego

Aranżowane jest krótkie przedstawienie dramatyczne, w którym zaangażowanie współpraca studentów oparta jest na omawianych wcześniej kwestiach, zarówno przy użyciu werbalnych, jak i niewerbalnych środków wyrazu. Gra aktorska (mowa, ruch ciała) wspomaga rozwój pamięci uczniów.

15/ Tworzenie „zdjęć”

Każdy z uczniów, przy aktywnym wsparciu grupy – staje się aktorem. Dla każdego z uczniów przygotowane zostaje „zdjęcie”, na którym widnieje postać, której charakterystyka uzupełniana jest przez sugestie grupy. Ćwiczenie to ma za celu pozytywne poszerzenie umiejętności przywódczych poszczególnych uczniów mając na uwadze fakt, że człowiek dorosły wykazuje potrzebę bycia głównym bohaterem swojego życia, jak również potrzebuje wsparcia ze strony innych ludzi nawet, gdy pozostaje poza centrum rozgrywających się wydarzeń.

16/ Wzmocnienie umiejętności werbalnych na poziomie indywidualnym i grupowym

Dzięki dialogicznemu dopełnianiu się komunikacji werbalnej i niewerbalnej uczniowie są w stanie zarządzać własnymi emocjami, akceptować je oraz przyjmować względem nich określone postawy.

Wzmocnienie umiejętności ekspresji na poziomie indywidualnym i grupowym (zarówno poprzez pismo, jak i grafikę).

Użycie środków pisarskich i malarskich wzmacnia miękkie kompetencje związane z komunikacją.

Treści dydaktyczne, które mogą być zrealizowane w trakcie zajęć:

- Język ojczysty: analiza różnego rodzaju dokumentów, w tym tekstów pisanych wraz z ich interpretacją
- Historia: sytuacja społeczno-ekonomiczna w Ameryce Łacińskiej i Afryce na przestrzeni dziejów • Muzyka: badanie i wykonywanie wybranej muzyki (służącej przedstawieniu), wykorzystanie różnych gatunków muzyki tradycyjnej i nowoczesnej (np. muzyka latynoamerykańska lub afrykańska)
- Sztuka: tworzenie scenariusza przedstawienia teatralnego oraz studia nad dziełami sztuki pochodzącymi z Południowej Ameryki i Afryki
- Technologia: użycie pakietu Microsoft Office (Word, Excel, PowerPoint) w celu przygotowania tekstu oraz dokumentów towarzyszących zajęciom teatralnym i szkolnym;

studium źródeł energii w Ameryce Łacińskiej i Afryce wraz z kontekstem społecznym i środowiskowym.

- Języki obce: studium tekstów, zdań i poezji napisanej w języku obcym w celu ich odegrania w trakcie przedstawienia, studium wierszy/ballad oraz legend napisanych przez hiszpańskojęzycznych autorów z Ameryki Łacińskiej
- Religia: wierzenia w Ameryce Łacińskiej i Afryce
- Geografia: kraje Ameryki Łacińskiej i Afryki
- Nauka: choroby zakaźne (np. trąd), ich charakterystyka biomedyczna oraz rozprzestrzenianie się; system odpornościowy i endokrynologiczny; leczenie; płyty tektoniczne i kształtowanie się regionu Ameryki Łacińskiej i Afryki.

Inne przydatne umiejętności i kompetencje zawodowe

Warsztaty teatralne mogą wiązać się również z wieloma innymi polami umiejętności zawodowych, np. obsługą kamery cyfrowej czy realizacją dźwięku lub obrazu, czyli zagadnieniami nie tylko wzbogacającymi zaawansowaną wiedzę w polu obróbki danych cyfrowych, ale również pogłębiające samoświadomość i poprawiające te umiejętności, które są niezbędne do tworzenia materiałów audiowizualnych. „Rdzeniem” tego aspektu jest interdyscyplinarna integracja alternatywnych form uczenia się, aktywność edukacyjna rozwijana poprzez teatr i wszechstronne wykorzystanie współczesnych mediów.

Poniżej pokrótce zaprezentowano kompetencje kluczowe i umiejętności specjalne nabywane w trakcie warsztatów informatycznych/multimedialnych będących częścią metodologii „Cosquillas”.

Kompetencje kluczowe i umiejętności specjalne

Świadomość roli i znaczenia technologii jako elementu stale zmieniającego się środowiska

Rozpoznanie roli technologii w gospodarce i codziennym życiu

Zrozumienie interakcji pomiędzy potrzebami ludzkimi a procesami technologicznymi

Zdolność do objaśnienia zasad działania i budowy podstawowego sprzętu elektronicznego i oprogramowania komputerowego

Umiejętność posługiwania się popularnym oprogramowaniem komputerowym do generowania tekstu i komunikacji multimedialnej, przetwarzanie danych, kreślenie, katalogowanie informacji, jej wyszukiwanie i komunikacja w sieci internetowej.

Zrozumienie znaczenia i zasad funkcjonowania różnych systemów liczbowych. Umiejętność posługiwania się istniejącymi systemami zapisu, konwertowanie ułamków na liczby dziesiętne i wartości procentowe, operacje na ułamkach i liczbach całkowitych.

Modelowanie rozwiązań dzielonych na etapy.

Rozumienie produktów procesu komunikacji multimedialnej

Praca z multimediami (tekst, obraz, dźwięk) w ramach technologii cyfrowych.

Poniższa tabela prezentuje główne umiejętności zawodowe nabywane w trakcie warsztatów informatycznych/multimedialnych zintegrowanych z metodologią „Cosquillas”. Szczegóły i wybór konkretnych kompetencji i umiejętności różnią się w zależności od charakterystyki grupy i potrzeb uczestników.

Umiejętności i kompetencje zawodowe

Zrozumienie charakterystyki i celów komunikacyjnych produkcji wizualnej (reklama, informacja, edukacja, etc.).

Identyfikacja właściwych rozwiązań dla produkcji wizualnej, cele komunikacyjne, grupa docelowa, charakterystyka techniczna środków masowego przekazu.

Określenie metod integrowania narzędzi komunikacji wizualnej (obraz statyczny, tekst, film, etc.).

Korzystanie z podstawowego oprogramowania do projektowania grafiki komputerowej

Korzystanie z podstawowego oprogramowania do projektowania stron www i przetwarzania tekstu

Korzystanie z podstawowego oprogramowania do obróbki obrazu i wideo

Rozumienie głównych etapów tworzenia grafiki: fazy, działania, technologie

Rozpoznanie głównych źródeł, metod i narzędzi oraz materiałów niezbędnych do tworzenia obrazów i grafiki komputerowej (zdjęcia, rysunki, grafiki, etc.).

Obsługa oprogramowania do edycji i komponowania obrazu w celu jego dalszej obróbki (kolor, retusz, fotomontaż)

Ocena i wykorzystanie uzyskanych wyników

Jakość usług świadczonych dla młodzieży może być rozpatrywana w kategoriach wydajności, podczas gdy elementy kulturowe rozpatrywane mogą być pod kątem wyników. Wydajność oceniana jest z punktu widzenia zdolności danej usługi do osiągnięcia określonych rezultatów przy użyciu określonych środków, podczas gdy ewaluacja wyników bazuje na adekwatności danej usługi do zaspokajanych przez nią potrzeb. Jakość działania bazuje zarówno na czynnikach obiektywnych (struktura ekonomiczna i zasoby ludzkie, sprzęt, technologia, etc.), jak i subiektywnych (kultura organizacyjna, motywacja, satysfakcja z osiągniętych wyników zarówno po stronie odbiorców, jak i dostawcy usług).

Myślenie o dobrych praktykach warsztatów teatralnych uwzględniających kategorię wydajności oparte jest na założeniu, że możliwe jest dostarczanie określonych usług nie wymagające dostępu do znacznych zasobów finansowych. Rezultaty oceniane są w perspektywie jakościowej, bazując na opiniach kadry szkoleniowej zarówno w trakcie prac, jak i po ich zakończeniu (obserwowany wzrost poczucia wartości u uczestników, poprawa jakości relacji międzyludzkich, wyższy poziom koncentracji), jak i rozpatrując wyniki osiągnięte przez uczestników warsztatów teatralnych (odsetek pomyślnie zdanych egzaminów, sam udział w zajęciach, wysoka frekwencja).

Ocena świadczonych usług powinna uwzględniać wskaźniki i narzędzia analityczne skutecznie monitorujące efektywność danego przedsięwzięcia, zarówno od strony kadry planującej, jak i przeprowadzającej zajęcia warsztatowe. Szeroko zakrojona akcja ewaluacyjna powinna mierzyć stopień satysfakcji z otrzymywanych usług (pod koniec sesji zajęciowej, na zakończenie roku szkolnego), uwzględniać samopoczucie uczestników oraz mieć na uwadze pytanie, czy i jak przeprowadzone działania doprowadziły do – ocenianego subiektywnie przez uczniów – rozwoju ich wiedzy i umiejętności.

Ewaluacja w świetle wspomagania warsztatów teatralnych

Wdrażanie skutecznych metod ewaluacyjnych służących prewencji przedwczesnemu kończeniu edukacji szkolnej wymaga wielokrotnych powtórzeń i wspólnego omawiania wyników.

Ocena wyników powinna być prowadzona w oparciu o konkretne wskaźniki i metodologię ukierunkowaną na takie dostosowanie ścieżki edukacyjnej, aby jej punkt wyjścia stanowiły potrzeby uczestników oraz ich aktualne umiejętności i potencjał rozwojowy. Ważne jest również uwzględnienie dotychczasowych doświadczeń uczestników i ich możliwe trajektorie rozwojowe, zarówno na poziomie edukacyjnym, jak i subiektywnych odczuć.

Zdefiniowanie metod oceny oraz wiążących się z tym wskaźników efektywności wymaga uwzględnienia kilku zasadniczych elementów.

Głównym założeniem warsztatów teatralnych jest zwiększanie motywacji i inkluzja społeczna oraz dostarczanie strategii edukacyjnych uczniom, którzy mają za sobą trudności w nauce oraz wspieranie tych, którzy porzucili szkołę z powodów trudności kulturowych i problemów emocjonalnych. Celem jest zwiększanie autonomii planowania życia osobistego, wykraczając poza warunki panujące w grupie i tworząc środowisko odpowiadające na specyficzne potrzeby uczniów. Ma to wspomagać umiejętności uczniów do pracy zespołowej oraz rozwijać aktywne postawy sprzyjające nauce i włączeniu w życie społeczne.

Tego rodzaju ocena skuteczności musi więc uwzględniać taki przebieg warsztatów, aby umożliwiały one zintegrowanie metod zwiększających wiedzę, zdolności poznawcze, kompetencje społeczne i umiejętności emocjonalne. Warsztaty oraz towarzyszące im dobre praktyki skupiać się powinny zarówno na rozwoju jednostek, jak i grupy, tak więc proces ewaluacji obejmuje oba te wymiary.

Zajęcia teatralne wspomagają rozwój stylów uczenia się bazujących na myśleniu globalnym, sensorycznym i werbalnym oraz tworzą warunki do integrowania indywidualnego doświadczenia z rozwojem osobistym, pogłębionym poczuciem wartości oraz motywacją do dalszej nauki. Zasadniczym celem jest więc taka stymulacja uczestników, która pozwoli im na pogłębianie umiejętności życiowych i kompetencji międzykulturowych.

Przyjęcie wskaźników i metod oceniania wydajności i skuteczności powinno więc obejmować:

- *Określone cele prowadzonych zajęć, zmierzających do nabycia/poprawy całego wachlarza umiejętności poznawczych, emocjonalnych i relacyjnych umożliwiają*

uczniom aktywny udział w zajęciach i podołanie wymogom codziennego życia, redukując ryzyko ich „wypadnięcia”

- *Style uczenia się*, warsztaty powinny uwzględniać szereg etapów prowadzących do stopniowego rozpoznania, akceptacji i rozwoju samego siebie (zabawa w Krąg i Zdjęcia). Program zajęć warsztatowych zbiega się z wymogami edukacji powszechnej tam, gdzie nabywane są kompetencje obywatelskie niezbędne do społecznego samostanowienia. Metoda teatralna zmierza więc do pogłębienia wiedzy na temat sposobów uczenia się oraz bardziej złożonych kompetencji, rozwijając potencjał twórczy oraz zdolność logicznego myślenia i podejmowania decyzji, czyli elementów umożliwiających przejście przez uczniów kontroli nad własnym życiem i dalszą edukacją.

- *Charakterystyka indywidualna i grupowa*, zajęcia warsztatowe skierowane są do osób zagrożonych „wypadnięciem” lub już będących poza systemem edukacji i szkoleń. Każdego z uczestników cechuje własna historia i doświadczenia życiowe, co ma wpływ na dynamikę grupy oraz kontakty wewnątrz niej. Skuteczność zajęć musi więc uwzględniać perspektywę indywidualną, jak i grupową, za punkt wyjścia obierając warunki początkowe charakteryzujące daną grupę. Jedynie właściwe rozpoznanie potrzeb umożliwi skuteczne ich zaspokojenie.

- *Interakcja pomiędzy kadrą szkoleniową, a uczestnikami*, różniąca się od standardowej relacji uczeń/nauczyciel zarówno kontekstem odbywających się zajęć, jak też faktem, że instruktor nie tyle uczy, co tworzy warunki, w których uczący się rozwija swoją wiedzę, potencjał i autonomię. Stąd też zadaniem instruktora jest nie tyle prezentowanie idei, co tworzenie warunków, w których studenci dokonają własnych odkryć na tym polu. Rola ucznia jest więc tak samo ważna, jak nauczyciela.

Zgonie z powyższym, proces ewaluacyjny zajęć warsztatowych musi uwzględniać następujące czynniki:

- *Dostępność*, gdyż proces oceny jest jednym z celów zajęć
- *Partycypacja*, im wyższy poziom zaangażowania, tym skuteczniejsza nauka, gdyż procesy poznawcze niezbędne do analizy i oceny sytuacji nie różnią się od tych, które są zaangażowane w proces kształcenia
- *Analityczność*, czyli podzielność wskaźników, umożliwiająca planowanie zajęć i ich treści
- *Sformalizowanie*, co oznacza określenie formalnych narzędzi ewaluacyjnych (tabele obserwacyjno-ewaluacyjne) umożliwiających skupienie uwagi na podstawowych wymiarach procesu kształcenia oraz jego rezultatach.

Ocena skuteczności w nabywaniu wiedzy i kompetencji nie jest więc możliwa bez przyjęcia zrozumiałych wskaźników i tabel, przy pomocy których widoczne są punkty początkowe charakteryzujące danych uczestników, proces ich stopniowego rozwoju, zdolności do wyrażania samych siebie, osiągania wglądu we własne doświadczenia życiowe i czynienie z tego użytku przy rozwiązywaniu problemów.

Jak już wspomniano, zagadnienia te objęte są klasyfikacją ICF (Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia) i mogą zostać włączone w dobre praktyki warsztatów teatralnych.

Widać więc, że profile uczniów zagrożonych „wypadnięciem” znacząco różnią się od siebie nawzajem i są nacechowane niuansami natury psychologicznej, relacyjnej, motywacyjnej i tożsamościowej. Aby określić powody napotkanych trudności i przewidzieć ich dalsze implikacje należy wziąć pod uwagę psychofizyczne uwarunkowania, w jakich funkcjonuje każdy człowiek, a co znajduje swoje odbicie w wytycznych ICF (2001), umożliwiając wszechstronną analizę sytuacji. Wytyczne ICF stanowią więc istotne ramy konceptualne dające podstawy do tworzenia tabel wzorcowych, które mogą być następnie wykorzystane podczas zajęć i warsztatów.

W trakcie pracy edukacyjnej, zwłaszcza w przypadku grup uczniów zagrożonych „wypadnięciem” może pojawiać się ryzyko stosowania przez kadre uprzedzeń i błędnych kategoryzacji. Klasyfikacja ICF umożliwia jednak skupienie się na tych wskaźnikach, które odnoszą się do samego procesu edukacyjnego, a więc niezależnie od tendencji do przypisywania danym uczniom (imigrantom, osobom niepełnosprawnym czy z zaburzeniami społecznymi) negatywnych cech lub potrzeb im nie odpowiadających.

Uwaga kadry skupia się więc na źródłach problemów, a nie na ich objawach, czyniąc z klasyfikacji ICF skuteczne narzędzie wspomagające proces ewaluacyjny względem potrzeb i możliwości uczniów.

Często jednak błędnie utożsamia się klasyfikację ICF z osobami niepełnosprawnymi, podczas gdy może ona być stosowana uniwersalnie. Zdrowie i związane z nim zagadnienia (np. poczucie dobrostanu) również jest tam obecne, dowodząc wszechstronnej użyteczności tego narzędzia.

Poniższa tabela prezentuje proponowane wskaźniki stosowane podczas zajęć teatralnych występujące w wytycznych ICF-CY, np. dotyczące obserwowanych przez kadrę szkoleniową aspektów funkcjonowania uczniów, co jest przydatne podczas tworzenia „profilu funkcjonowania”. Wskaźniki zostały zaczerpnięte z tabel ICF, niektóre zaś zostały połączone ze sobą w celu zwiększenia ich przydatności w omawianym polu analizy⁴.

Umiejętność kluczowa Definicja wg klasyfikacji ICF	Lokalizacja wskaźnika
<p>Nabywanie własnego stylu uczenia się</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwiązywanie prostych i złożonych zadań Przygotowanie, rozpoczęcie i organizacja zadania; wykonanie zadania samodzielnie lub we współpracy, sekwencyjnie lub symultanicznie. <u>Wskaźnik ten może być rozbity na 3 sub-wskaźniki: wykonanie zadania, wykonanie zadania indywidualnie lub w grupie.</u> • Skupienie uwagi Koncentracja na danym bodźcu, np. eliminacja dystraktorów. <p>Nabycie kompetencji prostych i złożonych Rozwinięcie prostych lub złożonych kompetencji życiowych wynikające z udziału w zajęciach i nabycia jednej lub więcej umiejętności.</p>	<p>Czynności i udział</p> <p>Zadania i wymogi ogólne</p>
<p>Planowanie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wykonywanie codziennych obowiązków Wykonywanie prostych i złożonych czynności dotyczących planowania i wykonywania codziennych czynności, np. planowanie budżetu oraz podział i priorytetyzacja zadań. • Kontrola nad własnym poziomem aktywności Realizacja zadań i wprowadzanie zachowań sprzyjających właściwemu wykorzystaniu zasobów pod względem czasu i energii wymaganej do wykonania codziennych czynności. 	<p>Czynności i udział</p> <p>Zadania i wymogi ogólne</p>
<p>Komunikacja</p> <ul style="list-style-type: none"> • Komunikacja: informacja na wejściu Rozumienie komunikatów werbalnych i niewerbalnych, dekodowanie znaczeń zarówno dosłownych, jak i wyrażanych implícite, np. przypuszczeń lub idiomów. <u>Wskaźnik ten może być rozbity na sub-wskaźniki: komunikacja werbalna, niewerbalna (gesty, znaki, symbole, rysunki i obrazy) oraz pisemna.</u> 	<p>Czynności i udział</p>

⁴ Kompletna lista patrz: <http://apps.who.int/classifications/icfbrowser/>

• **Komunikacja: informacja na wyjściu**

Tworzenie słów, zdań i dłuższych tekstów o bezpośrednim lub pośrednim przekazie, np. objaśnianie faktów lub opowiadanie historii; użycie gestów, symboli lub rysunków w celu przekazania informacji na temat idei lub faktów; przekaz pisemny przy użyciu tekstu.

Wskaźnik ten może być rozbity na sub-wskaźniki: komunikacja werbalna, niewerbalna (gesty, znaki, symbole, rysunki i obrazy) oraz pisemna.

• **Konwersacja i użycie technik komunikacyjnych**

Planowanie i realizacja oraz kompletna wymiana myśli, idei i opinii, prowadzenie debaty w formie ustnej, pisemnej lub innej w różnych kontekstach i w sposób formalny lub nieformalny; zastosowanie technologii o różnym stopniu zaawansowania (telefon, komputer, faks) jako skutecznych środków komunikacji.

Współpraca i zaangażowanie

• **Interakcja i relacje interpersonalne**

Działania i czynności zmierzające do rozwinięcia prostych i złożonych relacji międzyludzkich (obcy, przyjaciele, znajomi, rodzina) w różnych kontekstach i sytuacjach.

Wskaźnik ten może być rozbity na sub-wskaźniki; najistotniejsze z punktu widzenia omawianych celów są następujące aspekty:

Podstawowe relacje międzyludzkie:

– Relacje pełne szacunku i serdeczności, nacechowane uważnością i wzajemnością w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.

– Docenianie osiągnięć innych: umiejętność okazywania wdzięczności i satysfakcji w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.

– Tolerancja: umiejętność wykazania się zrozumieniem i akceptacją zachowań osób trzecich w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.

– Krytycyzm: umiejętność wysłuchania i udzielenia opinii lub braku zgody wprost lub implicite, w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.

– Kontakt fizyczny: zachowanie właściwych proporcji w bezpośrednich kontaktach fizycznych, w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.

Złożone relacje międzyludzkie:

– Nawiazywanie i kończenie znajomości: początek, kontynuacja i kończenie znajomości trwającej krótki lub długi okres w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację, np. przedstawianie się drugiej osobie, nawiazywanie relacji prywatnej lub zawodowej, pogłębianie relacji prywatnej, osobistej lub intymnej.

Czynności i udział

Interakcje interpersonalne

Czynniki środowiskowe

Postawy

- Regulowanie własnych zachowań: kontrola nad emocjami i odruchami, reagowanie na bodźce werbalne lub fizyczną agresję w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.
- Działania zgodne z umową społeczną: niezależność w kontaktach międzyludzkich, dostosowanie się do norm i zasad współżycia określających pozycję i status społeczny.
- Utrzymywanie dystansu: świadomość roli i znaczenia dystansu w kontaktach międzyludzkich w zależności od wymogów stawianych przez daną sytuację.
- Powyższe zagadnienia dotyczą różnego rodzaju relacji międzyludzkich. Niektóre z nich dotyczą kontekstu rodzinnego, inne relacji z osobami obcymi, a jeszcze inne odnoszą się do relacji intymnych.

• **Postawy**

Postawy odnoszą się do zestawu dyspozycji definiujących obserwowalne konsekwencje czyjegoś zachowania, praktyki, ideologię, wartości, normy, przekonania i wierzenia religijne. Postawy dotyczą zachowań jednostek w szerokim kontekście współżycia społecznego i udziału w nim. Wartości i przekonania są integralną częścią postaw, gdyż to one właśnie są siłą napędową zachowań ludzkich

Niniejszy makro-wskaźnik może być rozbity na sub-wskaźniki; najistotniejsze z punktu widzenia omawianych celów są postawy względem:

- członków najbliższej rodziny
- członków rodziny dalszej
- przyjaciół
- znajomych, kolegów, sąsiadów i członków danej społeczności
- osób obcych
- autorytetów
- pracowników socjalnych
- pracowników służby zdrowia
- norm kulturowych
- norm społecznych, uznanych praktyk i ideologii

Autonomiczne i odpowiedzialne działanie

Zarządzanie stresem i sytuacją stresogenną Proste lub złożone skoordynowane działania mające na celu opanowanie stresu i kontrolę nad presją wewnętrzną, co jest niezbędne z punktu widzenia podotania obowiązkom w stresogennej sytuacji.

Zarządzanie odpowiedzialnością Proste lub złożone skoordynowane działania mające na celu skuteczne wykonywanie założonych działań i osiągnięcie celów, a także ewaluacja konsekwencji podjętego działania w sensie przyjętych na siebie obowiązków.

Czynności i udział

*Uczenie się
i stosowanie
nabytej wiedzy*

Rozwiązywanie problemów

• Rozwiązywanie problemów

Poszukiwanie rozwiązań sytuacji problemowych poprzez analizę problemu, określenie opcji działania oraz rozwiązań uwzględniających konsekwencje wdrożenia danego rozwiązania w życie.

Czynności

i udział

Uczenie się

i stosowanie nabytej

wiedzy

• Podejmowanie decyzji

Wybór spośród dostępnych alternatyw oraz wdrożenie i ewaluacja podjętych wyborów z punktu widzenia konieczności ich przyjęcia lub odrzucenia.

Każdy ze wskaźników zaprezentowanych powyżej oceniany jest w skali od 0 do 4, gdzie „0” oznacza brak występowania problemów u danego ucznia, zaś „4” oznacza bardzo poważne problemy. Ta sama skala używana jest w modelu ICF jako uniwersalna metoda klasyfikacji stanu zdrowia i sprawności funkcjonowania.⁷

⁷ Powyższe definicje nie mają zastosowania do sytuacji eksperymentalnych występujących podczas zajęć warsztatowych i odnoszą się do dobrych praktyk o tyle, o ile czynią istotne rozróżnienie pomiędzy zdolnościami, a osiąganymi rezultatami (jak jest o tym mowa w klasyfikacji ICF). Wydajność w osiąganiu wyników jest pierwszym komponentem Aktywności i Partycypacji i pokazuje, co dana osoba robi w typowych dla niej warunkach i środowisku (dom, szkoła, praca). Wydajność jest ściśle związana ze środowiskiem działania. W odróżnieniu od powyższego, zdolności stanowią drugi element Aktywności i Partycypacji i wskazują na najwyższy możliwy poziom funkcjonowania danej osoby w określonej sytuacji. Wskaźnik ten odnosi się więc do potencjału danej osoby w sytuacji, gdy środowisko nie wpływa na jej funkcjonowanie, a więc nie jest ani parametrem utrudniającym, ani ułatwiającym osiągnięcie założonych celów. Mierzenie poziomu zdolności u danej osoby oznacza pomiar w warunkach standardowych, z wyłączeniem możliwych wpływów środowiskowych.

Pomiary skuteczności warsztatów teatralnych dokonywane za pomocą powyższych instrumentów dotyczyć mogą:

- każdego z **uczestników z osobna**
- **początkowego etapu ścieżki edukacyjnej**, tuż po pierwszych zajęciach i wzajemnym zapoznaniu się kadry szkoleniowej i uczestników
- **końcowego etapu ścieżki edukacyjnej**, aby zidentyfikować możliwość rozwoju w przyszłości

• **bezpośrednio przez kadrę szkoleniową** (również na zasadach współpracy osób prowadzących warsztaty teatralne). W takim przypadku wynik przyznany w każdej z kategorii będzie składową indywidualnej historii edukacyjnej i życiowej danego uczestnika, zarówno na początku, jak i na końcu jego ścieżki edukacyjnej. Analogicznie, rezultaty uzyskane na końcu zajęć warsztatowych powinny być obiektem wspólnego namysłu członków kadry szkoleniowej w celu udoskonalenia metod pracy w przyszłości właśnie na bazie wyników osiągniętych przez poszczególnych uczniów.

Klasyfikacja ICF nie dostarcza więc gotowych metod nauczania czy kryteriów oceny, jest jednak źródłem wskaźników ewaluacyjnych dla funkcjonowania poszczególnych uczestników zajęć (pełno- i niepełnosprawnych), ułatwiając zrozumienie wymogów dydaktycznych i edukacyjnych na danym poziomie nauczania, wzbogacając i integrując już dostępne metody i narzędzia. Z tego właśnie powodu wydaje się szczególnie ważne, aby prowadzić systematyczną ewaluację skuteczności pracy poszczególnych uczniów, gdyż takie podejście uwzględnia wymiar antropologiczny wraz z całym kontekstem kulturowym, społecznym i środowiskowym. Dopiero suma omawianych czynników pozwala zrozumieć charakterystykę i historię rozwoju poszczególnych uczestników zajęć.

Identyfikacja wskaźników zawartych w klasyfikacji ICF musi więc:

- być spójna z dobrymi praktykami i kluczowymi elementami nabywanymi przez uczestników kursu
  - wspomagać analizę potrzeb uczestników dokonywaną przez członków kadry szkoleniowej zgodnie z potrzebami uczestników kursu oraz całej grupy
  - umożliwiać elastyczne dostosowanie metod i technik pracy z uczestnikami postrzeganymi jako główni aktorzy rozgrywających się wydarzeń
  - umożliwiać określenie potencjału rozwojowego odstaniającego się pod koniec danej ścieżki edukacyjnej
- być funkcjonalna w sensie ewaluacji metod użytych w trakcie trwania zajęć warsztatowych.

Zgodnie z powyższym, klasyfikacja ICF może spełniać wiele funkcji wspomagających transfer dobrych praktyk zgodnie z planem przewidzianym w ramach projektu THEATRE. Są to następujące funkcje:

- *opisowa*

wspomaga trenerów i nauczycieli w realizacji zajęć w wymiarze ilościowym oraz w rozwiązywaniu niektórych problemów nurtujących uczniów zagrożonych „wypadnięciem”. Przyporządkowanie ucznia do tej kategorii zwykle ma charakter jakościowy i zależy od opinii instruktora.

- *planistyczną*

na bazie wstępnej analizy, umożliwia ona instruktorom i nauczycielom definiowanie celów średnioterminowych, kamieni milowych, ćwiczeń i metod szkoleniowych zarówno na poziomie grupowym, jak i indywidualnym.

- *ewaluacyjną*

umożliwia ona instruktorom monitorowanie efektów pracy zarówno na poziomie grupowym, jak i indywidualnym. Jako, że ocena bazuje na wskaźnikach ilościowych wnioski końcowe znajdują swe odniesienie do założonego programu nauczania oraz rezultatów osiągniętych przez poszczególnych uczniów.

Załącznik nr 1 prezentuje przykładową listę wytycznych ICF względem zajęć teatralnych.

Inne możliwe metody ewaluacyjne

W sytuacji, gdy zastosowanie klasyfikacji ICF nastęrcza problemów lub gdy kadra szkoleniowa nie jest z nimi w pełni zaznajomiona dopuszcza się zastosowanie alternatywnych metod ewaluacyjnych biorąc pod uwagę poniższe zagadnienia. Poniżej zaprezentowano dwa przykłady.

a. Wywiady z uczestnikami (podczas i pod koniec realizacji omawianej metody)

Uczestnicy pytanie są o nast. kwestie:

- Ich ogólne wrażenie (pytanie otwarte!)
- Które z etapów wydały im się najciekawsze? Dlaczego?
- Czego nauczyli się podczas 5 etapów?
- Czego konkretnie nauczyli się na danym etapie?
- Czego nauczyła się grupa jako całość?
- Jak zmieniał się nastrój w grupie?
- Co chcieliby powtórzyć? Dlaczego?

Tego typu wywiady mogą być przeprowadzane na każdym etapie szkolenia. Wyływającą stąd korzyścią jest poczucie ważności uczestników, którzy dzięki swym uwagom i sugestiom czują się współodpowiedzialni za rozwój wdrażanej metody.

b. Testy samooceny uczestników

Kolejnym rozwiązaniem jest przedłożenie testów samooceny, które przeprowadza się po zakończeniu ćwiczeń, co pomaga w formułowaniu konkluzji na temat zakończonych prac i umożliwia długookresową weryfikację skuteczności samej metody. W trakcie testów uczestnicy samodzielnie opisują przebytą drogę, co daje im okazję do bycia ekspertami potrafiącymi usprawniać własne metody pracy.

Rola edukacji i kadry szkoleniowej

Dobre praktyki opisane w niniejszym podręczniku to połączenie twórczości teatralnej, improwizacji, ruchu i kreowania historii. Omawiane podejście ma na celu rozwijanie podstawowych umiejętności teatralnych, które pozytywnie wpływają na wiedzę ogólną, przyczyniają się do sukcesów w nauce oraz poprawiają relacje społeczne. Ćwiczenia zawarte w metodologii „Cosquillas” mogą być z powodzeniem łączone z tradycyjnymi przedmiotami szkolnymi. Gra w dramat teatralny jest wszechstronną techniką szkoleniową rozwijającą umiejętność samodzielnego uczenia się i kompetencje zawodowe u odbiorców w różnym wieku i na różnym poziomie wykształcenia i doświadczenia. Aby jednak właściwie korzystać z tej metody – należy się jej nauczyć. Nie da się tego zrobić jedynie z podręcznika lub gotowych scenariuszy. Sam nauczyciel musi najpierw przyswoić metodę i jej techniki oraz scalić je ze swoim ciałem. Ma to szczególne znaczenie w psychodramie i socjodramie. Nabycie podstawowych umiejętności na tym polu (z pewnością nie dorównując kompetencjom zawodowych terapeutów) wymaga aktywnego udziału w zajęciach tematycznych. Jest to sytuacja analogiczna do nauki jazdy na nartach lub żeglowania. Chcąc zostać instruktorem na dowolnym polu – sami musimy opanować jego arkana.

Edukacja kadry szkoleniowej jest kwestią kluczową – pogłębianie kompetencji poprawia jakość samej pracy dydaktycznej. Umożliwia również szeroko pojmowany rozwój życia szkolnego i minimalizuje jego negatywne aspekty. Przekaz nowych doświadczeń i metod nauczania jest niezbędnym elementem wprowadzania zmian i modernizacji pracy szkolnej. Jest to element, bez którego żadne innowacje nie będą miały miejsca. Szkoła wydaje się ulegać obecnie stagnacji nie odpowiadając w sposób zadowalający na potrzeby stawiane przez dzisiejsze czasy, co skutkuje obniżeniem wydajności samego procesu nauczania.

Testowanie metodyki przez instruktorów i nauczycieli

Pierwszym elementem czyniącym użytek z dobrych praktyk są przekonani do ich skuteczności menedżerowie szkolni, trenerzy, nauczyciele i instruktorzy edukacyjni. Powinni oni więc być przekonani, iż:

- teatr stanowi dobrą metodę edukacyjną
- metoda teatralna nie jest obciążeniem dla procesu edukacyjnego, a wręcz doskonale go uzupełnia oraz przynosi długookresowe korzyści dla zaangażowanych w nią uczniów
- rozwój umiejętności i kompetencji życiowych zwiększa motywację uczniów i przyczynia się do rozwoju samoświadomości
- potrzeby uczestników są kluczowym elementem procesu edukacyjnego, stąd też proces ten powinien być dostosowywany do uczniów, a nie odwrotnie.

Aby skutecznie wdrożyć kadrę szkoleniową do omawianej metody nauczyciele i instruktorzy powinni osobiście zaangażować się w testowanie założeń „Cosquillas”⁸.

Proces ten jest analogiczny po stronie uczniów biorących udział w warsztatach. Ma on umożliwić im:

- uwolnienie się od instytucjonalnie narzuconych ról oraz na doświadczenie nowych sposobów komunikacji werbalnej i niewerbalnej
- zrozumienie efektów pracy poprzez bezpośredni udział w „5 etapach”
- przetestowanie, choćby w sposób subiektywny, zasad działania metody oraz przydatności każdego z jej etapów
- ponowne odkrycie roli i znaczenia relacji międzyludzkich w procesie edukacyjnym
- wiarę w to, że oni sami mogą skutecznie posługiwać się metodą, nie będąc wszak ekspertami w tej dziedzinie.

Z tego względu, przed rozpoczęciem wdrażania dobrych praktyk przydatne będzie przeprowadzenie szkolenia dla instruktorów i nauczycieli. Mogą one mieć postać:

- intensywnych warsztatów (np. 1-2 dni ciągłej pracy)
- zajęć rozłożonych w czasie (np. 4 razy w tygodniu)

⁸ Podejście to zostało przetestowane podczas zajęć projektu THEATRE. Bezpośredni kontakt z metodologią „Cosquillas” okazał się najbardziej skutecznym sposobem na zrozumienie jej zasad oraz metod zastosowania w klasach objętych warsztatami teatralnymi.

Organizując warsztaty dla członków kadry szkoleniowej należy mieć na uwadze, aby:⁹

- podlegali oni w tym czasie zasadom, które dotyczyć będą ich uczniów (zakaz użycia telefonów komórkowych, punktualność, szacunek dla innych członków grupy, etc.)
- współdzielili się oni swoimi wrażeniami co do towarzyszących warsztatom emocji i potencjalnych korzyści dla uczniów
- mieli oni okazję do przemyśleń, jak wdrażać omawianą metodę, aby jej efekty edukacyjne i połączenie z programem szkolnym przynosiło najlepsze rezultaty.

Zdarza się, że zaangażowanie osób zawodowo zajmujących się szkoleniami w warsztaty teatralne napotyka na pewne trudności wynikające z konieczności wyjścia przez nich poza utarte role i schematy.

Przewyciężenie tego typu niechęci nie jest łatwe, a pomocne w tym celu może się okazać:

- zorganizowanie zajęć, w trakcie których założenia metodologii „Cosquillas” będą osobiście objaśnione i omówione
- wspólne omówienie przez nich doświadczeń zawodowych, problemów w pracy z młodzieżą i znanych im sposobów przewyciężania niskiej motywacji uczniów. Towarzyszyć temu powinno omówienie sposobów, w jakie metoda teatralna może skutecznie przewyciężać wzmiankowane przez nich problemy.
- w przypadku, gdy część z nich ma już za sobą doświadczenia w pracy z metodą teatralną dobrze jest zaprezentować owe doświadczenia w formie osobistych relacji (jeśli jest to możliwe), lub przykładów w postaci opisów danych sytuacji (zdjęcia, filmy).

Aby umożliwić zapoznanie się członków kadry z metodą teatralną i ze sobą wzajemnie, przy „przełamaniu lodów” najlepiej sprawdza się „Krag”. Etap ten należy powtórzyć wielokrotnie, co pozwoli instruktorom i nauczycielom na wzajemne poznanie się i dobre zaznajomienie z samą metodą.¹⁰

---

⁹ Powyższe wytyczne zostały określone w części poświęconej wynikom: WP3 “Trening kadry szkoleniowej”

¹⁰ W niektórych przypadkach w przełamaniu lodów pomocne mogą być inne metody i techniki, np. analiza roli kadry szkoleniowej w wspieraniu uczniów i zwiększaniu ich motywacji do nauki.

Charakterystyka i kompetencje członków kadry szkoleniowej

W proces szkoleniowy zaangażowani są różnego rodzaju instruktorzy i trenerzy, a różnicowanie to jest warunkiem skuteczności wykonywanych zadań i wypełnia cel przeciwdziałania „wypadaniu” z systemu edukacyjnego. Osoby te niekoniecznie muszą być ekspertami teatralnymi, gdyż opisane wcześniej 5 etapów może być realizowane przez nauczycieli i instruktorów specjalizujących się w innych dziedzinach. Tak czy inaczej, ich pracę musi cechować ścisła wzajemna współpraca oraz zbieżność z celami programowymi.

Warsztaty teatralne są skutecznym narzędziem zwiększającym pewność siebie uczniów oraz podnoszącym ich kompetencje życiowe, zajęcia teatralne muszą być jednak również ukierunkowane na podnoszenie ich kompetencji zawodowych i motywacji do dalszej nauki. Wymaga to, rzecz jasna, szczególnego poświęcenia (wkład czasowy i osobisty) ze strony kadry szkoleniowej, co przy skoordynowanych działaniach oraz zgodnie z przyjętymi celami zaowocuje długotrwałymi efektami edukacyjnymi.

Podsumujmy więc główne kompetencje i umiejętności wymagane od członków kadry szkoleniowej.¹¹

Instruktor teatralny

Celem zawodowej pracy w teatrze jest tworzenie sztuki teatralnej – przedstawienia. Całość przedsięwzięcia pozostaje pod nadzorem dyrektora placówki. Jest on zazwyczaj w posiadaniu gotowego scenariusza stanowiącego wytyczne dla pracy aktorów i pozostałych członków ekipy. Osoba prowadząca warsztaty teatralne mające na celu budowanie umiejętności społecznych poprzez terapię lub rozwój innych kompetencji znajduje się w zgoła innej sytuacji.

Według niektórych jest to nawet zadanie bardziej złożone, a wynika to z natury samych warsztatów. Pożądanymi rezultatami jest osiągnięcie przez uczniów celów pozateatralnych, w tym nabycie kompetencji i umiejętności osobistych włącznie z ingerencją we własną osobowość. Ćwiczenia objęte metodą teatralną to tylko narzędzia, a nie cel sam w sobie.

---

¹¹ Niniejsza część dobrych praktyk zaczerpnięta została z narodowego programu badawczego zrealizowanego przez Bielskie Stowarzyszenie Artystyczne „Teatr Grodzki”, www.leonardo-theatre.eu

Z tego właśnie powodu proces twórczy ma tu inny charakter, niż w trakcie pracy zawodowego teatru – większa jest przestrzeń dla wolności, eksperymentowania ze środkami ekspresji oraz dla możliwych błędów, a także dla samej zabawy. Ostatecznie, zadaniem kadry szkoleniowej jest inspirowanie grupy, udzielanie jej wsparcia i obserwowanie dokonujących się zmian.

Osoba prowadząca zajęcia powinna więc posiadać kompetencje teatralne, psychologiczne i pedagogiczne. Nie chodzi tutaj bynajmniej o dyplom wyższej uczelni, ale o niezbędne umiejętności. Dyplom nie zawadzi, ale kompetencje zdobywane są na drodze kariery, w trakcie której liczy się praktyka i wyczulenie na innych, a także troska o kontekst własnego działania w obrębie działań innych osób. Kluczowe cechy instruktora obejmują więc empatię, umiejętność prowadzenia dialogu, delikatność w ocenach, opieranie się pokusie osądzania, otwartość, kreatywność, umiejętności przywódcze czy wysublimowany gust. Zdobycie tych cech wymaga nie formalnego treningu, a poświęcenia oraz osobistych predyspozycji. To dzięki tym właśnie cechom dyrektor teatru czy specjalista teatralny osiągną cel zawodowej kreacji.

Nauczyciele (ci spośród nich, którzy zamierzają prowadzić zajęcia w swoich szkołach) z doświadczeniem psychologicznym i pedagogicznym muszą więc nabyć niezbędną wiedzę teatralną i wiążące się z tym umiejętności. W końcu chcąc stosować metodę teatralną należy posiadać związane z nią kompetencje. Nikt nie oczekuje jednak, że amatorska grupa teatralna stworzy doskonałą sztukę teatralną. Jednakże, podejście do zasad działania teatru i sposobów przygotowania przedstawienia powinno cechować się oryginalnością, konsekwencją i świeżością. Wyłącznie te cechy pozwolą na uniknięcie nudy i zniechęcenia zaangażowanych osób oraz umożliwią utrzymanie niezbędnego poziomu motywacji w grupie, zaś efekty pracy okażą się interesujące dla widzów oraz będą źródłem satysfakcji dla aktorów.

Nie do pominięcia są również umiejętności z zakresu sztuk wizualnych. Mają one swój udział w kreowaniu zajęć teatralnych poprzez wpływ obrazu i animacji na zaangażowane podmioty. W przypadku amatorskich i terapeutycznych grup terapeutycznych sztuki wizualne cechują się większą przydatnością od tych opartych na słowie pisanim. Długość i objętość tych ostatnich ma często zniechęcający wpływ na uczestników. Wymóg wiernego sprostania literackiemu modelowi paraliżuje i popycha do błędów. Swobodne odczytanie tekstu oraz budowanie obrazów w oparciu jedynie o zamknięte teksty przekracza często możliwości i umiejętności aktorów-amatorów.

Przedstawienie powinno stanowić okazję do przezwyciężenia osobistych doświadczeń aktorów. Praca na tej bazie otwiera przestrzeń osobistej refleksji oraz wprowadza w świat wartości oraz istotnych przekazów. Wymaga to takiej organizacji

grupy, aby jej uczestnicy doświadczali przygody samodzielnego odkrywania świata. Teatr daje okazję do doświadczania prawdziwych emocji na zaaranżowanej scenie. Im więcej prawdziwych emocji, tym bardziej autentyczne samo przedstawienie. To ogromne pole interakcji powinno być pod baczną kontrolą lidera grupy. W trakcie zajęć na jaw wychodzą pełne bólu, czasem traumatyczne doświadczenia uczestników. Wymaga to rzetelnej pracy psychologicznej oraz niezbędnych kompetencji terapeutycznych w pracy z grupą. Grupa „odgrywa role, myśli, tworzy i czuje” w sposób odmienny od doświadczenia każdego z uczestników postrzeganych z osobna. Relacje temu towarzyszące zawsze będą oparte na silnych podstawach emocjonalnych. Tworzenie grupy oraz przeprowadzenie jej działaniom oraz określanie jej tożsamości to z jednej strony wyzwanie, z drugiej zaś źródło rozmaitych okazji. To szansa na wytworzenie pełnej wartości przestrzeni, w której uczestnicy znajdują akceptację i wzajemne zrozumienie.

Nauczyciele/instruktorzy

Nauczyciel, którego rolą ma być zmniejszanie ryzyka „wypadania” z systemu edukacyjnego powinien cechować się profesjonalizmem, chęcią niesienia pomocy swoim uczniom, zdolnością do identyfikowania problemów poszczególnych osób. Dostępne metody i techniki identyfikowania potencjalnych problemów dostępne są zarówno w niniejszym podręczniku, jak i w klasyfikacji ICF (wymienione powyżej). Nieodłącznym jednak elementem pracy nauczyciela jest wycucie pedagogiczne. Pracując z daną klasą często nie udaje się skupić na potrzebach poszczególnych uczniów. Jednakże, uważny i czujny nauczyciel znajduje czas na rozmowę z uczniem po zakończonych zajęciach. Ten rodzaj głębokiego zaangażowania niesie ze sobą jednak ryzyko wypalenia zawodowego. Niezbędnym warunkiem sukcesu pedagogicznego (rozumianego jako przewyżczenie trudności edukacyjnych uczniów i błędów wyniesionych z okresu dorastania) jest ścisła współpraca osób zaangażowanych w proces dydaktyczny. Nauczycieli, trenerów, instruktorów, psychologów i edukatorów cechować musi gotowość do współpracy, wymiany informacji i spostrzeżeń wyniesionych z kontaktów z uczniami. Po drugie, towarzyszyć temu musi plan systemu współpracy, który – jeśli ma mieć walor innowacyjny – wymaga otwartości i nowych form działania. Mówiąc o podejściu teatralnym jako przykładzie metody o innowacyjnym charakterze ważnym elementem jest przekonanie kadry co do tkwiącego w warsztatach teatralnych potencjału. Entuzjazm jest tutaj wręcz obowiązkowy. Stosowanie metod tkwiących w sztuce teatralnej, psychodramie i socjodramie wymaga nie tylko wiedzy i umiejętności, ale również przekonania co do sensowności i celowości tych działań. Nauczyciele muszą więc wierzyć w ich skuteczność, co jednak nie zdarza

się często mimo obecności tychże metod w programach edukacyjnych wybranych uniwersytetów. Wynika to z faktu, że powyższe wartości nie są ugruntowaną częścią programu kształcenia. Teatralne formy edukacji praktykowane są dzięki osobistemu zaangażowaniu nauczycieli przekonanych o ich wartości i przydatności.

Doradca zawodowy

Doradca zawodowy powinien znaleźć czas na indywidualne rozmowy i działania skupione na konkretnych uczniach. W realiach szkolnych niełatwo jednak o takie podejście. Wymaga to od doradcy nie tylko czasu oraz kompetencji pedagogicznych, ale również chęci i gotowości do ciągłego podnoszenia swojej wiedzy w tym zakresie, gdyż tego typu szkolenia dla doradców zawodowych nie są przewidziane w polskim systemie szkolnictwa. Jakość pracy doradcy zależy więc głównie od jego zaangażowania i kreatywności. Zajęcia szkoleniowe prowadzone są w większości przez doradców szkolnych, psychologów lub nauczycieli już zaznajomionych z tego rodzaju szkoleniami. Doradca zawodowy może w trakcie zajęć z uczniami korzystać z takich metod teatralnych, które pozwolą na symulowanie sytuacji napotykaných w życiu zawodowym, np. rozmowy kwalifikacyjne, odgrywanie ról pracodawcy i osoby ubiegającej się o pracę lub innych okoliczności typowe podczas wykonywania obowiązków zawodowych.

Ćwiczenia te są jednak możliwe wyłącznie w sytuacji, gdy doradca zawodowy jest gotów do osobistego zaangażowania w zajęcia szkoleniowe, podczas których stanie się częścią danej grupy uczestników. Krótko mówiąc, musi on zaakceptować tego rodzaju współpracę, co nie zawsze jest proste, wszak nie każdy jest skłonny do występowania na scenie i borykania się z kwestiami typowymi dla środowiska teatralnego. Wymagane są tutaj nie tyle umiejętności, co odwaga do wejścia w specyficzne interakcje społeczne oraz gotowość do zrzeczenia się roli niepodważalnego autorytetu przypisywanego zwykle zawodowemu doradcy.

Doradca ds. edukacji szkolnej

W przypadku doradcy szkolnego istotne jest określenie zakresu jego kompetencji w zakresie przeciwdziałania „wypadaniu” uczniów z systemu edukacyjnego. Pierwszym zagadnieniem jest skuteczność jego kontaktów z uczniem – ta wielowymiarowa relacja umożliwia zarówno powrót ucznia do osoby darzonej przez niego zaufaniem, jak i ponowna chęć spotkania doradcy z danym uczniem. U podstaw sukcesu takiej relacji leży jakość odbywających się spotkań. Określenie niezbędnych kompetencji jest więc w tym przypadku bardzo trudne, czy wręcz ryzykowne. Kto, w samej rzeczy – jest dobrym nauczycielem lub doradcą? Jest taką osobą osiągająca sukcesy. Źródła

samego sukcesu są jednak niezwykle trudne do określenia. W pewnym stopniu składa się na to odpowiednie, zwykle wyższe wykształcenie kierunkowe lub też osobiste predyspozycje komunikacyjne i społeczne determinujące efektywność wykonywanej przez doradcę pracy. Nie dotyczy to jednak sedna poruszanego problemu i wciąż otwartym pozostaje kwestia: dlaczego osoby o porównywalnych kompetencjach formalnych osiągają w swojej pracy tak różne wyniki? Odpowiedź kryje się być może w tajemniczym charakterze relacji pomiędzy uczniem, a nauczycielem, gdzie podstawą jest działanie pedagoga z myślą o korzyściach ucznia. Zadania stojące przed doradcą szkolnym są związane z domeną sztuki – sztuki wychowania i nauczania. Należy mieć tutaj na uwadze różnice występujące pomiędzy typowymi warunkami szkolnymi dostępnymi dla doradcy szkolnego, a tymi dostępnymi w omawianej metodzie. Niezwykle istotne jest ponadto przekonanie o skuteczności i wartości swojej pracy pomimo rozmaitych trudności. Osią tego przekonania jest wiara w możliwość kształtowania istoty ludzkiej w duchu prawdy, dobra i piękna. Jako, że sytuacja dotyczy teatru i związanych z nim efektów w postaci rozwoju osobistego i podnoszenia kwalifikacji niezbędne staje się jasne określenie możliwości, jakie się z tym wiążą. Innymi słowy, tylko doradcy przekonani o skuteczności tego rodzaju metod będą w stanie nawiązać skuteczną współpracę ze swoimi uczniami na bazie technik teatralnych.

Jak dotąd opisywaliśmy kompetencje osób zaangażowanych w proces zmniejszenia negatywnych skutków błędnie prowadzonej edukacji i wadliwych stosunków społecznych. Towarzyszyło temu założenie, iż przeciwdziałanie „wypadaniu” poprzez zastosowanie metody teatralnej jest zjawiskiem ogólnie zrozumiałym. Funkcjonowanie zespołu teatralnego mus być jednak zdefiniowane w kontekście specyfiki związanej z wdrażaniem dobrych praktyk. Dotyczy to całego zespołu złożonego z nauczycieli, doradców zawodowych, psychologów szkolnych, instruktorów informatyki, ekspertów teatralnych oraz pozostałych osób prowadzących warsztaty teatralne. Osoby te powinny zaznaczać swoją obecność nie tylko poprzez udział w zajęciach, ale również dzieląc się swoimi obserwacjami i refleksjami. Ocena pracy kadry, jak i szacowanie postępów w wykonaniu uczniów oraz ich rozwój powinny być przedmiotem wszechstronnej analizy. Możliwości osiągnięcia sukcesów dydaktycznych zależą przede wszystkim od możliwości stworzenia harmonijnie funkcjonującego zespołu. Dotyczy to nie tylko aspektu oceny postępów. Proces ten ma swój początek w rozpoznaniu charakterystyki grupy oraz określeniu wymaganych zmian – zmian dążących do przewartościowania porządku u wszystkich zaangażowanych w zajęcia osób. W istocie jednak kwestia ta rozciąga się na wszystkie formy pracy z młodzieżą.

Działania sieciujące

Wdrażanie dobrych praktyk w oparciu o metodę teatralną wymaga zaangażowania wielu podmiotów i organizacji, zwłaszcza gdy podejmowane są działania ukierunkowane na szkolenia i warsztaty zawodowe oraz nabywanie praktycznych umiejętności życiowych. Realne zaangażowanie w tym zakresie jest niezbędne w celu pozyskania wsparcia organizacyjnego oraz maksymalizowania efektów pracy w obrębie omawianej metody.

Podmioty zaangażowane w projekt podejmują się z jednej strony ewaluacji wyników prowadzonych zajęć, z drugiej zaś mają stanowić gwarancję właściwego wykorzystania powierzonych im zasobów poprzez strategie sieciujące. Sieć powiązań powinna więc zawierać w sobie następujące zespoły i grupy podmiotów:

- osoby odpowiedzialne za politykę i popularyzację działań dotyczących kwestii społecznych, edukacyjnych, szkoleniowych i związanych z zatrudnieniem;
- dyrektorzy szkół oraz szefowie centrów szkoleniowych
- kadra szkoleniowa zaangażowana w proces edukacji;
- rodziny uczestników zajęć;
- służby socjalne i osoby pracujące z myślą o rozwoju osobistym młodych uczniów;
- organizacje wspierające zaangażowanych partnerów w dostarczanie im niezbędnych narzędzi edukacyjnych (organizatorzy działań teatralnych, instruktorzy informatyki, psychologowie, etc.).

Poniżej przedstawiono osoby lub instytucje nie należące bezpośrednio do szkół/centrów/organizacji wdrażających dobre praktyki, które jednak udzielają wsparcia i zajmują się szeroko pojętą pomocą we wdrażaniu podejścia bazującego na metodzie teatralnej:

- **Centra szkoleń zawodowych**

Oferują one wstępny program szkoleń i udzielają wsparcia w zakresie: 1) pomocy osobom wykluczonym z dostępu do życia zawodowego; 2) wsparcia dla kadry szkoleniowej we właściwym wykorzystaniu ich kompetencji w trakcie prowadzonych przez nich warsztatów wraz z dostosowaniami alternatywnych metod nauczania.

- **Szkoły wyższe (zwłaszcza szkoły publiczne o profilu zawodowym)**

Mogą one: w sposób synergiczny łączyć swą działalność z centrami szkoleniowymi w celu tworzenia kompletnych programów szkoleniowych; transferu dobrych praktyk w obrębie kursów zawodowych, tworzenia metodologii i dzielenia się wypracowanymi metodami z nauczycielami oraz uczniami zagrożonymi "wypadnięciem".

- **Stowarzyszenia centrów szkoleniowych i instytucje koordynujące**

Mogą one: wzmacniać wzajemną współpracę centrów szkoleniowych; definiować i propagować wdrażane podejścia i metody szkoleniowe; koordynować wdrażanie dobrych praktyk w obrębie centrów szkoleniowych; identyfikować wymagane umiejętności i koordynować wdrażanie dobrych praktyk w obrębie systemów regionalnych oraz obowiązujących systemów prawnych.

- **Regionalne instytucje związane ze sztuką**

Mogą one: rozpoznawać charakterystykę alternatywnych metod nauczania bazujących na sztuce i jej wytworach w aspekcie regionalnym; tworzyć lokalne węzły współpracy i rozwoju sztuki jako narzędzia edukacyjnego; wspierać wykorzystanie sztuki w systemie szkoleń zawodowych.

- **Publiczne centra usług dla osób niepełnosprawnych**

Mogą one: wzmacniać współpracę pomiędzy lokalnymi usługodawcami w celu wypracowania wspólnych ścieżek pomocy dla osób niepełnosprawnych; koordynować akcje interwencyjne lokalnych służb publicznych, centrów szkoleniowych i związków socjalnych; identyfikować specyficzne potrzeby użytkowników i uczniów, które mogą być zaspokojone poprzez działania teatralne.

- **Instytucje szkoleniowe, rehabilitacyjne i interwencyjne dla osób niepełnosprawnych**

Mogą one: wzmacniać współpracę pomiędzy instytucjami odpowiedzialnymi za interwencje w przypadku osób pozbawionych wsparcia rodzinnego; udzielać wsparcia prawnego; organizować kursy zawodowe dla imigrantów z wykorzystaniem

alternatywnych metod nauczania; prowadzić akcje interwencyjne z udziałem młodych profesjonalistów na polu pomocy socjalnej, zdrowotnej i finansowej (w tym wsparcie dla rodzin).

- **Organizacje charytatywne**

Mogą one wspierać planowanie i wdrażanie dobrych praktyk.

- **Firmy informatyczne**

Mogą one udzielać porad w zakresie najnowocześniejszych technologii oraz multimedialnych oraz sposobów ich włączenia w ścieżki edukacyjne.

- **Stowarzyszenia na rzecz integracji grup społecznie wykluczonych**

Mogą one: w sposób atrakcyjny prowadzić zajęcia wiążące komunikację niewerbalną z technikami przekazu informacji i ich właściwego zrozumienia; angażować się w integrowanie podstawowych metod teatralnych z nabywanymi w ich trakcie umiejętnościami.

- **Rodziny i osoby wymagające wsparcia**

Oprócz korzystania z wpływu dobrych praktyk mogą oni przyczyniać się do rozwoju i upowszechniania świadomości pozytywnych efektów dobrych praktyk pośród znajomych i osób z najbliższego otoczenia, co służyć może zacieśnianiu dobrych relacji z dziećmi z trudnych rodzin, jak również przyczyniać się do zmiany postaw osób dorosłych względem procesu edukacyjnego.

- **Autorytety związane z edukacją na szczeblu ministerialnym**

Mogą one: dostarczać funduszy i wspomagać partnerstwo w obrębie szkół i podmiotów prowadzących szkolenia zawodowe; wspomagać asymilację dobrych praktyk; wzmacniać współpracę pomiędzy centrami szkoleniowymi w celu uzupełniania ich oferty; wspomagać transfer dobrych praktyk

- **Lokalne autorytety administracji szkolnej**

Mogą one wzmacniać współpracę pomiędzy centrami szkoleniowymi oraz pozostałymi organizacjami szkolnymi w definiowaniu szkoleń zawodowych.

- **Stowarzyszenia zawodowe i przemysłowe**

Mogą one: wzmocnić współpracę pomiędzy centrami szkoleniowymi, przedsiębiorstwami oraz pozostałymi podmiotami; podejmować współpracę w celu transferu dobrych praktyk poprzez kursy zawodowe.

- **Centra szkoleń zawodowych**

Mogą one: wzmocnić współpracę pomiędzy szkołami a centrami szkoleniowymi na poziomie lokalnym i/lub regionalnym; wspomagać transfer dobrych praktyk w centrach szkoleniowych i innych typach organizacji szkolnych.

ZAŁĄCZNIK NR 1

PRZYKŁADOWY ARKUSZ KONTROLNY ICF DO MONITOROWANIA I EWALUACJI POSTĘPÓW PRAC UCZNIÓW BIORĄCYCH UDZIAŁ W WARSZTATACH TEATRALNYCH. Na jednego ucznia przypada jeden arkusz kontrolny. Arkusz powinien zostać wypełniony na początku oraz po zakończeniu zajęć warsztatowych.

ARKUSZ KONTROLNY WARSZTATÓW TEATRALNYCH

INFORMACJE OSOBISTE

IMIĘ _____

NAZWISKO _____

Płeć

Kobieta Mężczyzna

DATA URODZENIA __/__/__

WIEK _____

TABELA WYNIKÓW
ŚRODOWISKO: GRUPA WARSZTATOWA

TABELA KLASYFIKACYJNA

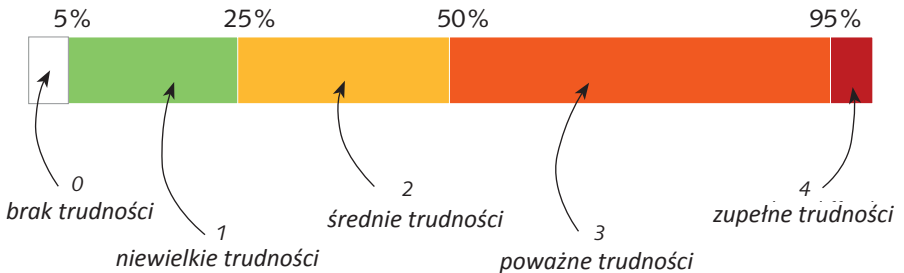
0 Brak trudności oznacza, iż dana osoba nie przedstawia żadnych trudności

1 Niewielkie trudności oznacza, że problemy występują przez 25% czasu

2 Średnie trudności oznacza, że problemy występują przez mniej, niż 50% czasu

3 Poważne trudności oznacza, że problemy występują przez ponad 50% czasu

4 Zupełne trudności oznacza, że problemy występują przez ponad 95% czasu

8 Nie określono oznacza, że brak jest wystarczającej ilości informacji do określenia poziomu występujących trudności

	Początek zajęć	Koniec zajęć	Komentarz
<p>d2503 Działanie w przewidywalny sposób <i>Kontrola zachowania i panowanie nad emocjami w odpowiedzi na ciągłe wymagania i oczekiwania.</i></p>			
<p>d3150 Rozumienie mowy ciała <i>Rozumienie komunikatów płynących z twarzy, rąk i reszty ciała.</i></p>			
<p>d335 Generowanie komunikatów niewerbalnych</p>			
<p>d330 Mowa <i>Opisywanie faktów lub opowiadanie historii przy użyciu komunikatów ustnych.</i></p>			
<p>d7100 Szacunek i serdeczność w relacjach <i>Wykazywanie i reagowanie na wyrazy troski, sympatii i szacunku w powszechnie akceptowany sposób.</i></p>			
<p>d7101 Docenianie osiągnięć własnych i cudzych <i>Okazywanie satysfakcji i reagowanie na wyrazy wdzięczności w powszechnie akceptowany sposób.</i></p>			
<p>d7102 Tolerancja względem innych <i>Okazywanie i reagowanie na wyrazy tolerancji w powszechnie akceptowany sposób.</i></p>			
<p>d7103 Postawa krytyczna względem innych <i>Prezentowanie, wprost lub pośrednio, odmiennych opinii oraz reagowanie na wyrażany przez innych brak zgody w powszechnie akceptowany sposób.</i></p>			
<p>d7104 Komunikaty w relacjach społecznych <i>Generowanie i reagowanie na subtelne sygnały pojawiające się w interakcjach społecznych.</i></p>			
<p>d7105 Kontakt fizycznych w relacjach <i>Poszanowanie i reakcja na kontakt fizyczny w powszechnie akceptowany sposób.</i></p>			
<p>d7202 Kontrola własnego zachowania <i>Kontrola nad własnymi emocjami i odruchami oraz werbalną i fizyczną agresją w kontaktach z innymi.</i></p>			

d7400 Kontakt z autorytetem			
d7402 Kontakt z osobami o podobnym statusie			
d9202 Kultura i sztuka <i>Zaangażowanie lub szacunek względem wydarzeń kulturalnych, teatru, tańca, śpiewu lub innych form ekspresji artystycznej.</i>			
WYMIAR OSOBISTY			
d2500 Akceptacja nowości <i>Kontrola nad sposobami wyrażania postaw i emocji względem nowych przedmiotów lub sytuacji.</i>			
b1266 Zaufanie <i>Funkcje umysłowe służące podtrzymaniu pewnej siebie, asertywnej i śmiałej postawy w przeciwieństwie do postawy nacechowanej lękiem i nieśmiałością.</i>			
d3600 Narzędzia telekomunikacyjne <i>Telefon i e-mail.</i>			
Rozdział 5			
d570 Dbłość o własne zdrowie			
CZYNNIKI ŚRODOWISKOWE UŁATWIENIA—oznaczone + PRZESZKODY – brak oznaczenia			
e320 Przyjaciele			
e360 Inne osoby <i>Trenerzy</i>			
e330 Osoby spoza służby zdrowia <i>Lektorzy, doradcy.</i>			
e1150 Produkty i technologie w codziennym użyciu <i>Narzędzia, produkty i technologie używane w trakcie codziennych czynności nie zaadaptowane do specjalnych celów (protezy, etc.).</i>			
e1201 Produkty i technologie pomocne w poruszaniu się wewnątrz i na zewnątrz budynków <i>Narzędzia, produkty i technologie zaprojektowane do poruszania się wewnątrz lub na zewnątrz budynków (laski, uchwyty, adaptory samochodowe).</i>			

<p>e130 Produkty i technologie edukacyjne <i>Narzędzia, produkty i technologie używane w celu nabycia wiedzy lub umiejętności, w tym narzędzia specjalistyczne (szkoła).</i></p>			
<p>e140 Produkty i technologie związane z kulturą, sportem i rekreacją <i>Narzędzia, produkty i technologie używane w trakcie zajęć związanych z kulturą, sportem i rekreacją.</i></p>			
<p>e250 Dźwięk</p>			
<p>e330 Osoby w randze autorytetu <i>Koordynatorzy, nauczyciele.</i></p>			
<p>e425 Postawy względem znajomych, kolegów i członków najbliższej społeczności <i>Koledzy</i></p>			